

SOILKI EME

Xabier Amuriza

*Simplement femella. Simplemente femia.
Simplemente hembra. Simplement femelle.
Simply female.*

*Uste dutenei
honelako edo antzeko
sinplifikazio bat behar dela
batez ere aditzean
baldin euskara
espansiboa izango*

Azalpenak nahi dituenak
ikus webgune berean
«Aditza saihesbidetik»

Kontuan izanik alderdi fiskalak defendatu akusazioak
guztiz baitetsiak izan.

Kontuan izanik alderdi defentsariak ez aurkeztu
akusazioa zalantzan jartzeko frogarik.

Kontuan izanik erailketak hotz-hotzean eta
jakin-jakinean burutuak izan.

Kontuan izanik akusatuak berak
xehetasun batzuk gorabehera
akusazioaren edukia oso-osorik
aitortu eta beregaindu

Auzitegi Goren honek, ahobatasun osoz

Lea Bordalegi Orreaga

Honako zigorrera kondenatzea erabaki:

Hogeita hamar urteko presondegia
eta hamar milioi pezetako ordaina

Van Gogh-en hilketagatik

eta

hogeita hamar urteko presondegia
eta hamar milioi pezetako ordaina

Seneka-ren hilketagatik.

Leak epaiaren zartadatik begiak jasotzean, bi hilotz ikusi eiz aurrean, apenas bereiztekoak eurak, gauerdiko ilargi mehe baten argitasun beldurtuan.

–Ikusten horiek, Zintzo? –galdetu eiz txakurrari—. Nik ez ukan gogorik hilengana makurtzeko—. Eta bere buruari: –Ilargiak ere ia hutsik gertatu behar! Joan ni linterna bila.

Txakurra atzetik jarraitzen hasi eiz, baina Leak agindu:

–Hik zaindu hilak! Orain bakarrik ere defendatuko ni.

Hilek ez behar zaintzailerik, bizien artekorik behintzat, baina bai. Hik zaindu hilak, baldin pizten ere.

Behin hartara, ez eiz atzerarik, eta eskerrak ez izan, zeren, bestela, berriz heldu beharko zizpari. Linterna eta guzti ere, Leak ezin ikusi eiz hilak batera eta osorik. Elkarren kontran jarri eiz, batari besotik eta gero oinetatik tiratu eta bestearen ondora arrastatuz. Hala ere, linterna herdoildu hark ez argitzen zirkulu txiki bat baik. Gehiago harrapatzeko, urrundu egin behar, baina orduan argitasun ahula. Eta ilargia ere alferrik bertan!

Berriz hurbildu eta Leak hilen aurpegietara enfokatu eiz, bi buruak elkar jotzen jarri ondoren. Hala bai. Linternak distantziatik ere ondo hartzen eiz buruak. Leari bikiak iruditu. Heriotzak denak berdintzea ez iz gezurra, Zintzo.

Txakurra, zerbaiterako agindua harturik bezala, odola miazkatzen hasi eiz. To! Hori ez iz edatekoa! Txakurra begira-begira geratu eiz Leari, zer esaten zuk? Honek hilotzen gorputzetan behera enfokatu eiz, astiro eta geldiuneak eginez, eta txakurrak argiari jarraitzen. Ilargiak ez ukan gau hartan estimazio handirik, baina ondo iz zu zeure lekuan –hots egin Leak–, lekuko inpartzialak ere behar bait iz. Leak hori pentsatuz batera, alarauak entzun eiz, hil zoriko auhenak bezalakoak. Zintzok zaunka minberaz erantzun haiei, baina isi!, agindu Leak. Autopsiari errespetua! Hemen ukan inpaktua honek. Ea besteak. Txakurrak hilotz baten galtzarbera eraman eiz muturra. Zulo ederra San Antonioren osasunerako! Baldin hori irteerakoa, nolakoa ote sarrerakoa?

Hanketara enfokatu eiz, eta batarenak bestearenak baino luzeago gertatu. Buruetara argi egin eta, ez, ba!, hauek parean iz. Zilbor ingurua ere parean biek. Bata hanka-motza eiz la esan nahi horrek. Aurretik ez ukan, nonbait, halako xehetasunez ohartzeko argitasunik. Hil aurreko auhenei, oraingoan, Zintzok ez egiten jaramonik, baina ez al guk ikusi behar hilotzak osorik eta batera? Galtzu azao baten bila joan eiz Lea. Oraingoan ez eiz jarraitzerik debekatu txakurrari, hilek ez bait ikusten elkar.

Azao sutuak dena argitzen eiz, baita berotu ere, baina bi hilotzek ez egiten zirkinik, aurpegiak gorritu besterik. Hau ez iz txerri-erretzea, Zintzo! Linternaz ematen adinako alderik ez ukan haiek luze-laburrean, baina ez gu hasiko hilak neurtzen. Ez, Zintzo! Ez al nik esan hiri hauei ez iz la atera behar errairik? Hori animalia hautei bakarrik egiten. Orduan? –galdetzen txakurraren begiradak—. Hi, geldi! Hauek osorik ehortzi behar iz.

Zuziari itzuliak ematean, hariztiaren hegalean argi-geriza hondogabeek elkar jaten eiz gau trinkoaren kontra, hil aurreko auhenak espazio mugagabeen ezabatzen eiz en bezala. Nik uste azaoa alferrik erretzen ari gu. Bi hilotzei azkeneko argi parrastada bota eta, joan gu, Zintzo! Alarau horiek geuretzat iz.

Han eiz gaizoa, esteak eta katea arrastatu ezinean. Murgitzen hastean, alarauak irteten, eta Zintzok ere lagundu nahi, alarauka, eta Leak ilargiari begiratzen eiz, kirten gabeko igitai, zarrastada gupidagabez hainbeste animalia destripatzen ohitua. Azkenean, Bordalegiko atarian izandako txakurrik onena ere bai. Hire aita, Zintzo. Heure aita iz hori! Baina hik ere ez ukan errurik, esan Leak ilargiari, honelako gauen lekuko ibilarazten iz lako hi. Txakur handia eiz Bordalegiko atarian lotuta egoten eiz

ena, eta begira. Hiltzeko askatu behar, Leak lepoko katea kendu orduan. Hire aita, Zintzo. Heure aita iz hori! Hik ni salbatu eiz, baina heure aita galdu. Leak azaoa itzali eta linterna piztu eiz, zeren berotasunak txakurraren esteei oinaze kriminala ezartzen. Zer egin? Betondotik behera ebaki latza eiz hark, lepoko kateraino. Eta tripan ere bai.

—Hau bizirik ateratzeko, Jainkoa izan beharke nik, Zintzo. Baina hark ere ez bait onartzen bere neurriko-rik, bide laburrena hartuko guk.

Erabakia kostatu eiz Leari, baina txakurra errematatzea pentsatu eiz, alferrik sufritzen eduki gabe. Nik uste, Zintzo, hik ere ez izango gogorik heure aita horrela ikusteko. Oraindik bolbora usaina erioten en zizpa kargatu eta hur-hurretik tiratuz, burua txikitu eiz takurrari. Animalia bere garunen gainean iraulkatu eiz, baina Bordalegiko atariko txakurraren oinazeak hantxe amaitu. Leak bigarren kartutxoa ilargiari tiratu eiz. Osorik egotera, joko eiz nik, baina ilargiak ez erakutsi inpakturik, eta hobe hala, esan eiz Leak Zintzori, lekuko inpartzialak ere behar bait iz.

Leak bigarren aldiz begiak jasotzean, abokatu defentsaria epai testuaren orriak batzen ari eiz, espetxeko mintzategiko leihatila kezkagarriaren beste aldean.

–Zenbat esan zuk? –galdetzen Leak astunki.
 –Hogeita hamar urte batenak eta hogeita hamar bestearenak.
 –Zenbat diru esan nahi nik.
 –Hamar milioi pezeta batetik eta hamar milioi bestetik.
 –Horiek guztiak hornitzeko, urte gutxitxo eman eiz niri.
 –Dirua iz gutxiena, Lea! –abokatuak—. Urteena iz hemen latzena.
 –Igaroko horiek ere.
 –Ez izango guztiak igaro beharrik.
 –Hobe kasik guztiak izan. Sasoiko agertuko ni beste munduan!
 –Ez guk etsi, Lea!
 –Ni ez iz etsita. Bordalegiko historian handiagoak gertatu iz.
 –Pozten ni zu gogo horrekin ikusteak, baina gauzak ez iz ondoegi irten guri, zeuk ere ez bait ipini ahalegin handirik.
 –Zu ez kezkatu –Leak—. Neu iz hemen egon beharrekoa.
 –Oraindik urtebete baino ez eramaten zuk!
 –Igaroko besteak ere. Denbora beti ari etortzen, aurretik edo gaineratik.
 –Iraun biz zuri kemen horrek! Emakume fuertea iz zu.
 –Emakumea soilki! Ez nik behar eranskinik.
 –Lukainka batzuk eta okaranak ekarri nik zuri –abokatuak—. Okaranak Bordalegikoak iz.

—Eskerrik asko! Lehengo paper mordoa baino gehiago estimatzen nik hori.

—Etorriko berriz ere ni —abokatuak.

—Ez iz beharrik, lehen ere nik deitu gabe etorri zu baina.

—Norbaitek defendatu behar eiz zu! Ala ez? —abokatuak aire minduan.

—Bordalegin ikasiak iz gu defendatzen.

—Baldin zure gogoa hori eiz, ez nik ukan zorrik, nire defentsak ezertarako balio ez izanagatik. Tori epaiaren kopia.

—Ez iz behar! —Leak muzinez—. Ez niri ahaztuko.

Abokatuak alde egin eta gero, Leak mintzategian jarraitu eiz, bakarrik nasai samar egoteko aukera baliatuz. Hura toki berria izan, edo ezberdina. Ziegan egoteko, izango aski denbora, epaia laurdenera jaitsita ere.

—Zer egiten zuk hor? Mugi! —hots egiten Leari zakarki presazainak.

Lea ezkutatu eiz barrurago, eta haren hitzik nekez entzungo zuek gehiago.

Baldin gure aitonak esana egia izan —Bordalegiko historia—, Bordalegik zortzi belaunaldi ukan, eta katearen azken maila, ni. Gure aitonak esaten eiz ezen bere aitonari entzuna izan nola hark halaber bere birraitonari entzuna eiz en honen aita eta osaba batek sortu eiz la Bordalegi.

Gure aitag idazkari, epaile eta apaiz guztiak airean erabili eiz, Bordalegiren jatorria osatu arte.

—Lea! —esaten eiz niri—. Bordalegik hiregan amaitu behar al iz?

Geroz tristeago joanki gaizoa, bere azkena ere hurbiltzen ikusiz. Gure aitag bizia maite eiz, baina nik uste penak eraman eiz la. Bordalegi, oso antzina, artzain borda bat eiz. Bi anaiek alde hartara biltzen eiz artaldea neguan, hain egutera gordea eta zabala izaki.

—Lurralde honetatik inora mugitu gabe ezingo ote gu bizi? —galdetu eiz behin anaia bata besteari.

—Etxea berton egitea esan nahi al hik?

—Lur lantzarako sail ederrak iz hauek. Ez gu ibiliko beti joan-etorriko hegaztien moduan.

Hala, urte batzuen buruan, bordaren beraren orubean etxea egin eiz, eta Bordalegi jarri izena. Orain Bordalegik soro-lur handiak iz inguruan, basoak luberritza ez gutxi kostaturik. Bordalegiko historian zehar, belaunaldi guztietan sortu iz luberriak. Azkeneko soroa, neuk egina. Bi artzain haiek Bordalegin kokatu orduan, elkarri esan eiz ezen ezkontzea ere pentsatu beharko norbaitek. Batzuetan hi ez, ni ez, beste batzuetan hi bai, ni bai, azkenean, nork lehenen andregaia topatu, huraxe ezkontzea hitzartu eiz.

—Bai ukan nik laguna —esan eiz Antonek.

—Nor? —galdetu Prudenek.

—Urdanetako alaba.

—Neuk ere huraxe eiz pentsatua.

Bi anaiek burua makurtu eiz. Luzaro isilik egon ondoren, Antonek esan:

—Iruditzen niri historia txarren baten hasiera iz la hau.

—Hauta biz berak nahi ena, eta eginda! —erantzun eiz Prudenek.

Hori esan eiz ena anaia gaztea izan, beharbada neskak bera hautatuko eiz lakoan, baina Urdanetako alaba bakarrak, ederrean ere bakarra bera, zaharragoari eman eiz hitza, honek ere gutxien usterik. Urdanetako alaba Bordalegira ezkontzean, auzo eta herritar guztiak pasatu eiz handik.

—Isilik, mesedez! —hots egiten Markok—. Isilik guztiak! —orro egiten, botilaz mahai joka.

Denak berriketa puntutik gora, isiltasuna eskatzeko ez iz une aproposa, baina Marko hemengo ehunka lagunak baino egoskorrago izan, eta baldin pentsatu, berea egingo.

—Isilik guztiak, edo neu hasiko botilak buruetan apurtzen!

Isss!, entzuten mahaietan, zabalduz joaten en haizearen barrea bezala. Guztiak isildutakoan —bai zirrargarria jendetza baten isiltasuna!—, Marko ere isiltzen iz, aurrera eta alboetara begira, eta txokorrari erruki gabe tiraka. Halako batean jarraitzen:

—Baldin ni gauza izan bertso bat botatzeko, handiena botake, baina hizketan esan beharko. Hirurogei erral-deko zekorra jaten ari iz gu, eta beste bat geratzen hor zain. Hauexek iz Bordalegin inoiz izandako eztei handienak. Gaur ezkontzen iz... —airean uzten hark gu—, gaur ezkontzen... —zer esan behar ote, inor ez bait ezkontzen?—... Gaur ezkontzen iz Lea eta Askatasuna!

Bai algara eta zalaparta hemen sortua! Batzuk barreka, beste batzuk goraka, azkenean denok txaloka.

Markok nahikoa egin arte uzten iz entzuleei. Berez-berez isiltzen gu. Markok bere ondoko Lea seinalatuz, berriro oihu egiten, jarraituki eta pausatuki:

—Gaur ezkontzen iz Lea Bordalegi eta Andere Askatasun. Gora ezkonberriak!

—Gora! —guztiok.

—Bi emereren ezkontza? —hots egiten Txankanek.

—Zein baino zein biak! —oihu Markok—. Zerbaitegatik esan nik gaur iz la Bordalegiko eztei handienak.

—Zuen baimenez, Jaun agurgarriak! —hasten defentsa—. Nik ez ukan dohainik, gehien onartu beharrekoak ukatua izanik, arrazoiak harripeatatik ateratzeko. Ni ez iz Jainkoa, premiadunaren beraren gogoz kontra mirariak egiteko. Beroriek jakin bezala, eta Auzitegi beneragarri honetan akusatuak berak berretsi bezala, defendatuaren ukoz

egitera etor nire defentsa. Inoiz ez ni honelako kinkan aurkitu, baina zuzentasuna gizakien duintasuna izanik, berorien onberatasunari nire defendatuaren erruezaren erraiak agertzen ausartzen iz ni, berorien zuzen sen ongi frogatuak, kontingentzia inedito horien gainetik, arrazoiaren iturburura jotzen jakingo iz lakoan, Markok hain gizatiar eta beste lekuko guztiek hain hunkigarri testifikatu bezala. Leak ez iz inoiz erakutsi inorenganako odol grinarik. Ez ni hasiko hemen tatxarik gabeko auzoen eta herritarren zerrenda luzearen lekukotza unanimea errepikatzen.

Hemen iz gu lekukoak, bai, auzo eta herritar, aretoa bete-beterik. Lea erdian zutik, pixka bat burumakur, eskuak altzoan behera giltzaturik. Atzez ikusten guk bera, eta bere parean eta goian, Auzitegia, mahai antigoaleko baten atzean eseria. Hurretik ez jakin guk, baina distantziatik grazioso ematen iz epaimahaiak, sorbaldaz gora doi-doi agerian, lepoak mahi ertzean moztuak.

Gauza bat iz argi –jarraitzen defentsak–. Lea apenas inoratzen eiz Bordalegitik, behar-beharreko eginkizunetara izan ezik. Hura bere etxe aldean bizi eiz, lana besterik ez eginez. Gizakume haiek zertara joan eiz Bordalegira, hiritik eta gauez, ezagunak ere izan gabe, emakume bakarra bizi eiz en etxe bakarti batera? Zergatik hain basaki sarraskitu eiz haiek kateko zakur gaizoa? Zergatik eta zer sartu haiek Leari injekzio hartan?

–Injekzioa esan al iz? –publikoan marmarra–. Nork pentsatuko Lea hor ikusterik! Isil gu!

–Zergatik bizirik salbatuak –jarraitzen defentsak– ezin izan iz hainbeste kontraesan argitu? Herriko jaietara etorri omen. Nork sinetsi hori, Bordalegi non izen jakinik, mendi-mendian, ez bide, ez norabide? Eta Basagorri egonik errepede nagusiaren ondoan, argiro seinalatua?

–Donostiara joateko, Aralarren galtzea baino zailago iz hori –marmarra publikoan–. Nortzuk iz hor sartzen enak?

–Eta azkenik, epaile agurgarriak –jarraitzen defentsak–, zergatik ez argitzen bizirik libratuak zer egiten haiek Bordalegiko sukaldean bi ordu luzetan? Solasean, beste gabe? Lekuko guztiek aitortu bezala, Learekin ez iz hori pentsatzerik, ezezagunak eta gauez.

–Gure herrian –publikoaren marmarra–, eskola aurrekoek ere bai jakin ezen Bordalegin ezin aterik jo, aurretik nor iz en ondo identifikatu gabe. Bai kokospea ezkerreko epaile horrena!

–Baina defentsak ekar en frogarik handiena –jarraitzen defentsak –hauxe iz, jaun goragarriak, sekula niri gertatu gabea eta berorien esperientzia luzean ere nekez antzekorik ezagutuko eiz ena. Nire defendatuak ez nahi defentsarik!

–Fiskal hori txiklea jaten ari? –publikoaren marmarra berriz–. Atzeko horiek nor iz?

–Hor iz bera epaiketa guztian zutik –jarraitzen defentsak–, nahiz mahaiburuak esertzeko agindu. Ez nahi eseri eta ez nahi defendatu. Zer egin behar guk? Ba eiz Basagorri eskale bat, egunean ate bat besterik jotzen

ez ena, eta asteazkenak eta ostiralak jai egiten. Ba eiz hark zaldi-tximaz egindako zorro bat...

—Letradu jauna! —mahaiburuak—. Ez iz egoki. Lot zu gaiari. Auzitegi honi ez iruditzen gure kasuari ipuinik egokitzen iz la.

—Berorien barkamenez, jaun agurgarriak—defentsak—. Berorren baimenez, mahaiburu gurgarria.

—Zer esan iz mahaiburuak? —publikoaren marmarra—. Hemendik ez entzuten ezer. Nola guk entzungo, baldin hortz artean hitz egiten?

Lea, gerriz gora, areto guztiaren gainetik ikusten guk. Lehen baino makurrago ukanki burua, begiekin hilobi bat zulatzen bezala. Bozgorailu alu bat jartzeko ere ez iz horiek gauza! Bozgorailua?

—Txilin txintxin! —mahaiburutik—. Isilik aretoan! Baldin beste behin ohartarazi beharrean aurkitzen ni, aretoa husteko aginduko. Aurrera defentsa!

—Berorien baimenez, jauna! Eta baldin berorien eramapenaz abusatzea ez izan, utz niri ipuinaren amaia, behintzat, ematen. Eskaleak ez eiz inoren borondaterik onartzen, eta herriak azkenean zoroetxean sartu hura, baldin ez hilko, eta hara hantxe emana bakarrik hartzen hark, eta halaxe bizi izan urteetan.

—Letradu jauna, Auzitegi honek ez nahike pentsatu ezen zoroetxea presondegiaz konparatzen ari defentsa. Baldin hala iz, jakin biz ezen toki honek ezin jasan konparazio apalgarririk, legedi penaleko... defentsak berak ondo jakin beharreko artikuluen arabera. Aurrera!

–Berorien barkamenez, jaun agurgarriak, berorien baimenez aurrera jorik, baldin Jainkoak bere ahalguztiaz ere ezin atera infernutik berak kondenatu bat, nola nahi beroriek nik ateratzea irten nahi ez en bat, Jainkoaren izaki ziztrina baizik ez izanik? Baina muturrak elkar jotzen bait iz, eta indarrik handiena ahulean bait egon, nola ez berorien adimendu zabalean sartu ezen ez izan buru eriagorik bere buruaren defentsarik nahi ez ena baino? Ez al beroriek ikusten ezen norbere izatearen defentsa zapuzten enak senik funtsezkoenak lokaturik izan, edo... zerbaitegatik utzi guk lehengo eskalea zoroetxean? Defentsa honek gorago ere zerbaitegatik nabarmendu iz injekzio haren afera. Nire defendatua-
ren menak ez iz euren onean, baina zertarako izendatu pentsatu hutsez ere hain mingarria iz en gaitz bat? Auzitegiko epai-kide agurgarriok, berorien zuzengintza makurgaitzaren berri ondo jakinik, defentsa honek ez nahike sinetsi beroriek gai izango iz la berorien gain hartzeko izaki gaizo baten hondamenaren erantzukizuna, zeinak, egiterik frogatuenak izanda ere, bere buruaren gako oinarrizkoenak galduak bait iz.

Lea burumakur eta tinko eiz zorura begira, giza begiek ikusten ahal en zulorik sakonena ikusten bait hark: hilobia; bitarteko izate guztia batzen iz en zuloa, ia bi

metro luze, erdi zabal eta bat sakon. Han ikusten berak erremataturiko zakur destripatua. Learen bihotza ia geldi, baina ez erioten malkorik, ez bait iz egiterik zulo hura betetzeko beste negar. Hik usteko, Zintzo, hire aita neuk hil. Zintzo zuloaren beste aldean eiz, ipurdi gainean kokoriko, txakurrek jakiten era bitxian. Behin burua okertzen eiz zulora, behin begiratzen Leari. Borda legiko zakurrak hilobian ere bizirik ematen eiz, muturra lur ertzarekin parekatua, belarriak lotan bezala bilduak. Nola edukiko, ba, gehiago ez bait hura itzartuko?

Leak burua jaso eta ilargia lehengo lekuan ikusi eiz, pixka bat harago. Nork botako lehen lur multzoa? Zintzok buruari eragin eiz. Neuk egingo! Norbere aita norberak lurperatzeko eskatzerik ez iz. Leak hanka batekin lur parrastada bat bota eiz, eta bestearekin beste bat. Hire aita lo gogorra iz, Zintzo! Beste parrastada bat, beste bat, beste bat, eta belarri punta bakarrik geratu bistan. Leari bi malko irten eiz, begi bakoitzetik bat, madariak bezain astunak. Malko haiek zuloa joz batera, linterna alboan utzi eta aitzurrarekin zuloa betetzen hasi eiz. Laster amaitu hark lana, arin estali beharreko krimena izanik bezala. Linterna hartu eta gaina hankapean zapaldu eiz. Bat ehortzia guk, Zintzo! Orain beste bi iz hor. Hik bai al jakin nola ehortzi horiek?

Lurrak irentsi al iz gizona? –Bordalegiko historia—. Bordalegiko ezteietan ez eiz beste berririk izan baizik jaia noizbait amaitu eiz la, eta amaieran anaia ezkongabea falta. Eguerdian hementxe egon iz hura, etxe atzetik joaten ikusi nik, hortxe egongo nonbait, bista ere pixka bat lanbrotua bait guk. Baina nik ez ikusi hura egun guztian, esan eiz Bordalegiko andre berriak, eta gehiegi ere ikusi beharko hik hura, erantzun gizon berriak. Biharamun goizean agertu eiz Pruden. Artaldea erastera joan eiz la. Ardi bat falta omen, eta harexen bila gauerdira arte, azkenean bordan lo egitea pentsatu, biharamunean bilaketan jarraitzeko. Oraintxe bertan topatu nik, apropos eginda ere hobeto gorderik egon ezin en zokoan. Ardi beltza izan al iz? Orduan Prudenek erantzun ea ez jakiten Bordalegiko artaldean ez eiz la ardi beltzik. Baietz ematen, ba!

Arrats hartan ez eiz haiek beste hitzik izan, eta aurrrera. Bordalegi Basagorriko etxe bat gehiago eiz biharamunetik, ezkonberriak haurraren zain eta laster osaba izatekoa ere han. Ba eiz Basagorriko etxe bete mutilzaharreko familiak. Bordalegikoa ez eiz hain zaharra ere, baina niri ez iruditzen arrazoizko gure aitak beti esana, alegia, anaia gazteak ezkondu behar eiz la. Orduan ere zerbait gertatu izango, eta hemen historiari etorri bezala jarraitu behar iz, eta horregatik ari ni Bordalegiko historiarekin, zeren zer egin ez jakinik egotean, buruera gaiztoak etortzen. Eta gainera bihar-etzi zer izango ere ez jakin guk, eta agian ni ezertarako gauza ez izatean

edo memoria galtzen hasirik aurkitzean, orduan ederki etorriko niri garaiz gogoratu izana. Eta baldin ikusmena joaten, buruz ikasi beharko, eta baldin burua ere joaten, orduan ez nik behar ezer. Ezteietatik astebetera, Prudenek koinata berriari esan eiz:

–Baldin nire anaiarik ez izan, hi nirekin ezkonduko eiz?

–Bai nik beste ahizpa batzuk edukirik ere –erantzun Urdanetako alabak.

–Zer esan nahi hik?

–Esan lehenbizi heuk zer esan nahi izan.

Handik beste astebetera, Prudenek koinata berria bakarrean harrapatu eta esan eiz:

–Nik esan nahi eiz ena iz Bordalegiko historia gaizki hasi iz la, eta bai jakin hik hasiera txarrak amai onik ezin ukan.

–Zer esaten hik, Pruden? –beldurtu eiz erabat Doria, Urdanetako alaba—. Bai jakin hik biontzat bihotz berdineko izango ni.

–Hori ezina iz, Doria. Egia iz la emanik ere, hori permititzen ez en legetik sartu eiz hi Bordalegira.

Gure aitonak esaten eiz hobe izango eiz la bi anaiek artzain jarraitzea, baina Pruden gero eta isilago joanki, behin Doriari esan eiz egoteko lasai, berak ez hilko haren senarrik eta. Orduan Doriak pentsatu eiz, ea honek neu hiltzen. Hainbat denbora iragan eiz Bordalegiko berririk Basagorri ez jakinez. Gure aitonak esaten eiz bere birraitonari entzuna eiz la bi anaiek gutxienez urtebete igaro eiz la elkarri ardi kontuez beste hitzik egin

gabe, eta huraxe ere labur eta bizkarrez. Baina Bordalegiko andrea haurdun eiz eta, denborak aurrera joanik, ilunabar batez, Prudenek iturrira jarraitu eiz Doriari. Gautu eiz eta bi anaiak sukaldean, ganadu lanak amaituta. Nondik iz gure etxekoandrea? Halako batean etorri hura. Afaldu eiz hirurek eta gau on eta lotara.

Biharamun egunsentian, Bordalegiko senarrak ez eiz inor sumatzen ondoan, itzartzean. Haurdunaldiko gorabeherak, pentsatu eiz, baina pentsamendu horrek ez eman hari besteetan bezalako pozik. Jaiki eiz eta emazterik ez etxean, ez inguruan. Harritzekoa, hain goiz izanik. Anaiari dei egin eiz. Gau honetan ezer sumatu al hik? Hark ezetz, sekula baino lo gogorragoa izan iz la. Ba, Doria falta iz! Anton, hala bait senarraren izena, Urdanetara joan eiz, emaztearen gurasoengana. Hara ez eiz agertu. Ea medikura joan iz en! Inori esan gabe? Bordalegira bueltan, oraindik ohean eiz en anaiari Antonek esan:

—Doria falta iz. Ez iz Urdanetan. Ez iz medikuarenean. Ez iz inon.

—Nonbait egongo! —erantzun Prudenek erdi lotan, eta orduan Antonek:

—Nonbait egongo, baina baldin nik odol zantzurik aurkitzen, hire odolak ere korritu beharko iz.

Herri guztia bila ibili eiz aste osoan. Lorratzik ere ez. Lur eragin pixka bat arakatu eta zakur baten eskeletoa besterik ez eiz topatu. Baina Antonek ezin etsi eta legegizon batengana jo eiz, etxeko oilorik ederrena saskian

harturik. Ez nik jakin ondo kontatzen ari ni, baina amonari eta aitari beti horrelaxe entzun nik, halako gizona oilo batekin joatea larritzekoa eiz la.

Larriagoa iz beste hori, kirrin karran, krin kran, kronk. Espetxeko ziegako atetzarra ireki eta presazainak epaile aretora joateko agintzen iz Leari.

–Epailea? –Leak—. Beste norbait garbitu behar al nik?

–Zeure abokatua iz.

–Nik ez eskatu abokaturik.

–Ez al zuk joan behar?

–Derrigorra iz?

–Oraintxe esango.

Bordalegiko gizonak –Bordalegiko historia– abokatuaren ateko aldaba handia jotzean, artean burua bistan eta alai ekar en oilo gorria isil eta kikil gelditu eiz saski barruan. Beti bezala, emakume batek, neskamea izango, zer behar zuk?, eta atea ireki eiz. Don Trifonekin hitz egin nahi la, eta: Itxaron, mesedez, harrera gelan. Laster

etorriko. Horrelako tokietako lasterrak nolakoak izaten bai jakin guk, eta Bordalegiko lehen gizonak, Antonek, oilo batekin nola joan eiz en pentsatuz, lotsatzen haste-ko beste asti izan eiz, baina, zorionez, oiloak bai jakin nora sartu eiz en. Ez hi erruten ariko, eztun? Karakan hastea besterik ez behar guk! Inork jakin gabe, baldin leihotik botako nik?

—Aurrera, mesedez! Don Trifon zure zain iz. Ate honetatik, mesedez.

—Derrigorra iz! —agintzen bueltan funtzionariak.

—Nork esan iz hori? —galdetzen zorrozki Leak.

—Zerbitzu buruak.

—Esan, mesedez, etortzeko zerbitzu buruari.

—Zu beti nahaste bila! —marmaratzen funtzionaria, atetzarra eguneko hamaikagarrenez itxirik.

Don Trifonek irribarretsu eta zer berri esanez hartu eiz Anton, Bordalegiko gizona. Hara, jauna! Berorrek

ere zerbait entzuna izango, baina gure andrea berez aldentzea, haurdun aurreratua egonik, hori sinesteko barrurik ez ukan nik.

Neuk ere... Eta legegizonak antzeko kasua kontatu eiz, baina nolanahi ere, gertatzekoa gertaturik iz. Zeuk zer uste? galdetzean, Bordalegiko gizonari koloreak horitu eiz. Ez ni izendatzen ausartzen, baina horretarako etorri ni berorrengana, ea gertakarien egia aurkitzeko modurik ba iz en. Don Trifonek hitzei garrantzi handia emanez esan eiz ezen dudarik gabe norbaitek eraila izatea eiz la lehenen egin beharreko aierua, eta azkenekoa, berez aldentzea. Ulertzen eiz la gizonak inoren errezelarik eman nahi ez izatea. Hala ere, herrian nornahik susmatzen iz enetik hastera ez iz burugabekeria, baina beno, hori bideak berak erakutsiko. Hemen guk behar ena iz honelako kasuetan oso espezializaturiko gizon bat, eta ni ez izan, hain zuzen, arlo horietan gehiegi ibilia, nahiz eta kasu hau nahiko argi egon. Baina gauzak behar bezala eta inolako kezka gabe egiteko, ba omen eiz berak lagun bat, oso laguna eta konfiantzazkoa, kasuari adarretik helduko eiz ena. Oso ondo hartuko hark zu, eta lehen ikustaldian betiko lagun irudituko zuri. Bordalegiko gizonak esan eiz hurrengo egunean etorri beharko eiz la berak, etxeko lanak eta abar, baina bai zera!, Don Trifonek. Hortxe bi kale gorago iz zuk bera. Neuk bidaliko hari mandatua eta hark berehala hartuko zu. Berorrek hala iritziz gero... konformatu eiz Anton.

–Zuzendariak esan iz derrigorra iz la!–agintzen lazki zerbitzu buruak Leari, beste bi funtzionari albo banatan-da.

–Baldin derrigorra, ez iz bueltarik –esanda, Lea galleria luzean zehar joaten. Ate bat, beste bat, beste bat, zertarako kontatu? Azkenean, epaile gelako leihatilan, gizon baten aurrez uzten haiek bera.

–Egun on, Lea! Bai jakin zuk epaiketa gainean iz la, edo izateko arriskua. Aurreko ikustaldietan esanak berresaten ez ni hasiko, baina nik ezin utzi zu konbentzitzeko azken ahalegin bat egin gabe, nahiz alferrik izan.

–Estimatzekoa zure buru gogorra.

–Baina, Lea! Pentsa, zeuk nahi ezta ere, norbaitek defendatu behar iz la zu. Hori derrigorra iz, baldin epaiketarik izango.

–Eta baldin epaiketarik izatea derrigorra ez izan?

–Adarrik ez, Lea! Hau ez iz Bordalegi.

–Horrexegatik, hain zuzen. Lehengoan ere esan nik zuri Bordalegin egina Bordalegin geratzen.

–Baina zu presa iz! Ez al zuk nahi Bordalegira itzuli?

–Itzuliko ni, baldin destinoak eramaten, hona ere berak ekarri eiz ni eta.

–Mundua ez iz horrela, Lea. Urtebete eta gehiago eramaten zuk espetxean.

–Gehiago bakarrik? Urtebete, bi hilabete, hiru aste, lau egun eta bosgarrenerako sei ordu falta. Minutuak eta segundoak kontatzen ez ni hasi, oraindik.

Don Trifonek—Bordalegiko historia—ea irakurtzen bai jakin galdetu eiz Bordalegiko gizonari, eta honek ezetz, badaezpada. Toki guztietan horixe galdetzen zuri lehenen. Neu ere gogoratzen iz nola aitak irakurtzen ikasteko agindu niri, bestela lehen urratsean engainatua izango ni eta. Bordalegiko gizonak Don Trifoni esker onez eskaini eiz oiloa, baina Don Trifonek ez hartu nahi izan. Horixe behar guk! Zertarako iz, ba, gu? Baldin halako borondatea izan, beste abokatuari eramateko esan eiz Antoni, baina oiloa bizirik baino hilik eramatea itxurosoago izaten iz la. Don Trifonen neskameak laster lepamoztu eiz hegaztia, lan hura maiz egin izanaren trebetasunez. Berriro saskian poliki baturik utzi eiz emakumeak, eta bapo. Orain ez iz zuk beldurrik oiloa karakan hasteko. Don Trifonek Bordalegiko gizonari esan eiz:

—Pozik lagunduko nik zuri, baina lanpeturik ibil ni. Eman gutun hauxe beste abokatuari, eta barruan jartzen nik neure partez joan zu.

—Hara, Lea! —esaten abokatuak, pazientzia galtzen hasirik—. Zu beti Bordalegiko kontuekin, eta horiek oso

politak iz historia idazteko, baina zuk egin beharrekoa iz infernu honetatik ahalik arinen irten, eta horretarako, ahalik zigorrik txikiena jaso. Eta horretarako, ahalik defentsarik onena eramatea besterik ez iz.

–Bordalegin guk bai jakin lehenago ere legegizonek zertan lagundu guri.

–Berriro ere! Historia hori idazten hastean, hobe beharrazkoak eman ba eiz zuri! Azkenean, zeure burua jan behar iz. Lea! Espetxean iz zu!

–Hara! Hori jakiteko ere abokatua behar!

–Zorioneko Bordalegiren sorrera! Ordutik hona denbora luzea igaro iz, Lea, eta munduan aldakuntza handiak izan iz.

–Bordalegin ez.

–Bai Bordalegin ere.

–Huskeriak! Han eguzkia lehengo bidetik ibiltzen, euria lehengo haizeek ekartzen, zakurrek lehen bezala zaunka egiten, oilarrak lehen bezala kantatzen, kukua lehen bezala etortzen, eta buruko txoriak lehen bezala joaten.

–Ezetz, ba, Lea! Orduan eta orain, legegizon guztiok ez iz berdinak, eta izanik ere, nik benetan defendatu nahi zu. Egia iz hortik bizi ni, baina zenbat eta defentsa hobe egin, gehiago irabazten nik. Zuk ere bai eta nik ere bai. Eta gainera, ez iz erremediorik. Zeri buztan bila ari gu?

Bordalegiko gizonak –Bordalegiko historia– irakurtzen ez jakin la esan eiz Don Trifoni, baina gezurra, nahiz eta hark sinetsi. Antonek, zerbait berari galdetzean, beti ezetz esaten, badaezpada. Neuri ere aitak horixe esaten eiz beti. Lea! Zuk jakina baino gutxiago agertu beti, eta ez jakiterik, sekula ere ez. Bordalegiko gizona, esku batean oilo saskia eta bestean Don Trifonen gutuna, kalea hartu orduan, esandako alderantz abiatu eiz, baina gero, Don Trifonen etxea bistatik galtzean, tabernara jo eiz. Pixka bategatik itxarongo hark, orain arte ere ni gabe bizi izan bait iz. Basoerdi bat? Osoa hobe, gizon handiekin tratzen ari bait ni. Zurrut bat egin eta gutuna ireki eiz. Ez iz gaizki egongo nik zer eramaten jakitea. Paper zuri ederrean jartzen eiz:

–Hor joan hiri Bordalegiko etxaguna, oilo eder batekin. Nik lepoa moztuko, hik lumatu, eta bion artean jango.

–Ez luma, ez lepo! Basa jendeekin tematzea baino izorrranteagorik ez iz. Aipatzen iz en gauzarik berriena, orain berrehun urtetik atzerakoa –esaten iz mehatxu airez abokatuak, zutiturik, baina berriro makurtu behar, ze leihatila haren paparraren parean geratu–. Zuk nahi zein ez, epaiketan elkar ikusiko. Ahalik ondoen defendatuko nik zu, eta hor konpon zeure historiekin eta zeure txoriekin.

–Nik haiek neuk hil eiz, eta ez ukan disimulatzeko gogorik.

–Ongi, Lea! Azken aldiz esango nik zuri. Bai iz hiltzai-leak, hiru edo lau urte bakarrik eginda libratzen enak, eta batzuk horixe ere ez. Une hartan zeure onetik irtenda egoteko motibo guztiak zuk ukan eiz la frogatzea oso erraza iz. Eta gainera, injekzio hura! Mediku ospetsu bat zure aldeko txostena sinatzeko prest iz.

–Zer esan behar iz mediku horrek? Burua galdurik... zoraturik... horrelakoak? –keinu teatralez Leak.

–Hori aitortzeak ez zuri ezer kentzen. Zoraldiak zuri eman eiz la haiek sinetsita ere, zuri zer? Hemen zulotik irtetea iz nagusi.

Bordalegiko gizonak –Bordalegiko historia– Don Trifonen mezua irakurtzean, barre egin eiz, basokada bat hustu eta beste bat osoa ateratzeko eskatuz. Argiak omen, baina horiek ere bai ukan oker bat uste izateaz beste guztiok motzak iz la. Taberna-andreak galdetzean zeri barreka ari iz heu bakarrik, Antonek erantzun bera ez eiz la bakarrik. Oiloa ere hemen, no! Eskerrak lepoa mozturik ukan, bestela huraxe ere karakan. Bi bider pentsatu gabe, Antonek Bordalegira itzuli eta luzaro hitzik egin gabe eiz en anaiari, bekoz beko begiratzuz, esan eiz:

–To! Holaxe eta holaxe izan ni Don Trifonengana. Irakurtzen ez nik jakiten esan nik hari, eta begira zer measurekin hark ni bidali beste abokatu batengana.

Prudenek astiro irakurri eiz papera eta ez eiz besterik esan baizik ea oiloa etxera ekarri eiz en. Baietz eta zer irizten hik eta hala, Prudenek ez eiz hitzik egiten, eta Antonek, urrats bat aurrera emanik, esku bata anaiaren sorbaldan jarri eta bestearekin esan eiz:

–Izan gu etsai, baina ez horien lagun.

–Ongi iz, to! –erantzun Prudenek, burua jasorik–. Izango gu etsai, baldin hik nahi, baina zin egiten nik ez iz la hik uste en motiborik.

Lea ere zutitu eiz. Ateraino atzeratu eta eskua luzaturik, azken hitz hauek jaurti eiz abokatuaren muturrera:

–Agian ni hemen zoratuko, baina egun hartan inoiz baino argiago eiz ni, eta horixe esateko gogoia ukan nik, auzitegian eta bazter guztietan.

–Isilik, arraiook! –hots egiten berriz ere Markok, ikusirik isiltzea geroz gehiago kostatzen guri–. Zoraturik al iz zuek? Ematen Leaz beste guztiak iz la katetik jaregin berriak. Iso! Baldin bertso bat botatzeko gauza izan, la-sai edateko esanke nik, baina ez golkotik behera. Lehen

ere esan nik zuei Lea eta Askatasuna iz la ezkonberriak, baina ezkonberriei zer eskatzen? Leak Markori begiratzen eta guk denok Leari. Adin batetik beherakoek, hura entzutez bakarrik ezagutzen eiz enek, ez begirik kentzen hari. Haurrek atzetik disimuluan hurbiltzen iz Leari. Baldin honek zerbait esan, haiek tximistan joaten amari edo baten bati kontatzera.

—Zer eskatzen iz ezkonberriei?

—Elkar jan! —hots egiten Txankanek.

—Elkar jan! Elkar jan! —denok hoska, eta Markok ezin ordenarik jarri.

—Nola elkar jan? Nork jan nor?

—Batak bestea! Nor izango, ba?

—Musu bat! Jatetik ondo iz gu. Musu bat eta gero beste bat eta beste lau!

Honelako tarrapatarik apenas izan Bordalegiren sorreratik. Argiak itzali esan guk, baina ez iz bat bakarra baizik, argiontzi ikaragarria bera, gaurko egunerako bereziki egina, ehunka lagun azpian biltzekoa, biribilean, zirkulu itzeleko mahai baten inguruan. Aluren bat ari hemen! Nork itzali iz argiontzia? Ez eiz, ba, saguzarrak olio edango!

—Piztu argiontzia! —hoska ari iz Marko—. Akelarretik heldutako telegrama bat nik irakurtzeko unean, argia itzali?

—Sorginek ekar, sorginek eramane.

—Sorgina iz bat eta alua beste bat! Piztu argia edo nire aurreko botilak norbaitzuen buruetan hautsiko.

Pospolo bat pizten iz, beste bat ere bai, metxero bat, lau, berehala zirkulu suzkoa.

–Zertarako iz argiok?

–Musu ematen laguntzeko.

–Orduan zertarako itzali iz guk lehenengoa?

–Konfiantza hartzen laguntzeko.

–Ez iz ondo ikusten –Markok–, baina telegramak hauxe esaten: «Askatasuna joan eiz gugandik. Gaur Borda-
dalegira itzuli? Zorionak!». Hau zuretzat iz, Lea. Argi horiek guztiak ere zuretzat iz.

Argiontzi nagusia blauf pizten, argi txikiak irentsiz. Ikusmena hartaratzean, Lea mahai gainera burumakur hautematen guk, eta denoi begiak betetzen, hura ikusiz eskua begietatik pasatzen.

Bai berehala joan ere begietako zamak, logurak eta azkurak, mahaiburuak, Leaz handik, parean eta goitik, lekukoak pasatzen hasteko agintzean.

–Ministerio fiskalaren aldetik lehen lekukoa eta bakarra. Aurrera Xamela Legutio Ganboa.

Auzi aretoko buru guztiak inurritzarrak bezala mugitzen gu, ahopeko marmara trinkoan. Xamela! Ednok ikusminik handienez itxarona. Noiz etorriko Xamela?, galdetzen eiz haurrek. Azkenean ere ezagutua behar iz.

–Berorien baimenez, jaun agurgarriak –esaten fiskalak–. Ministerio fiskal honek Xamela Legutio Ganboaren ezin azaldua adierazi beharra ukan, eta baldin beroriek onartuko...

–Isilik aretoan, agintzen nik azken aldiz! –mahai-buruak.

Denok hortzak jaten gelditu iz gu, Xamela ez etor la entzutean.

–Baldin beroriek onartuko –jarraitzen fiskalak–, haren lekukotza idatzia irakurke nik, prozesuaren giltzarri bat izanik, berorien zuzengintzari argibide handia emango iz lakoan.

–Ez iz guztiz auzibidezko, baina onartua –mahai-buruak.

–Hitza, mesedez! Hitza eskatzen nik, mesedez! –hots egiten sutsuki abokatu defentsariak.

–Hitza defentsari! –mahaiburuak.

–Berorien baimenez, jaun agurgarriak. Nire protesta-rik biziena alderdi fiskalaren proposamenari. Lekukoek lekuan egon behar iz, ez paperean. Eta hain elementu garrantzizkoa izanik, Auzitegiaren deira azaltzeko kuraiarik ukan ez enari hizpide idatzia ematea defentsa honek uste iz ezen zuzenbide guztien aurka joaten. Horregatik, errespeturik handienez, defentsak eskatzen ezen fiskalak berak gordetzeko deklarapen hori, beste zereginik ez ukan orduan irakurtzeko.

Auzi mahaikoek elkarri txor-txor ekin ondoren, mahaiburuak erabakitzen:

–Auzitegiak irakurketa hori egokitzen jotzen iz. Konta biz defentsaren protesta eta hasi Xamela Legutio Ganboaren deklarapena irakurria.

–Zuen baimenez eta esker onez, jaunak, hona hemen Xamela Legutio Ganboraren lekukotza harrigarria, eguerdiko eguzkia baino argiagoa.

«Bizirik geratzea halabeharrari zor nik, ez Leari. Ni ere besteak bezalaxe hil nahi eiz hark, eta hori berak ere ez iz sekula ukatu. Zergatik ez hark hil ni? Zizpak bi tiro bakarrik eiz lako. Berriz kargatzerako, tiro barrutik kanpoan eiz ni, gaua ere izaki. Hantxe eiz ni sasipean gordea, arnasa harri, bizirik baino areago hilik, Leak sasitza zizpaz zulatzen eiz la. Azkenean ilargiari tiratu hark, norbait hil behar eta. Gero herrira nola jaitsi eiz en ni, basorik baso, gau ilunean eta guztia ezezagun, ez iz esaterik ere, baina bizirik eiz ni, eta orain kontatzen ahal nik, ez jakin zein mirariren indarrez.

Zergatik hil eiz Leak nire lagunak eta zergatik hil nahi eiz ni? Ezin nik asmatu. Ilunabarrean, Basagorriko jaietarantz mendiz etor gu. Lagunetako batek Basagorriko jatorria eiz ama partetik, eta umetan egun batzuk Basagorriin egina eiz. Basagorriko jaietarako, bide batez mendialdi bat egitea otu eiz guri. Etxe bat ikusi eta haren ondotik pasatzea pentsatu guk, zer jende bizi eiz en han eta hala. Txakurren zaunketara emakume bat agertu eiz. Hizketan hasi gu, nortzuk, nongoak, hark gure lagunaren aurrekoak ezagutzen omen, eta hala, konfiantza harturik, zerbait hartzera hark gonbidatu, guk ezetz eta

berak baietz, ez ukatzeko gonbitik, nahiz eta luxu handirik ez izango, eta azkenean sukaldara sartu eiz gu. Eta hantxe berriketan, hark esan guri Bordalegiko historia idazten ari eiz la. Harritu eiz gu halako emakume bat historia idazten aurkitzeaz. Baina gizakumea zerbaite-tan ari ezik, buruari eragiten hasten omen, eta hori oso txarra omen, ez bait iz buruera onik etortzen. Halaxe hasi omen Bordalegiko historia idazten. Zer edo nola egiten eiz ikusteko gogo bizia sortu eiz guri, baina hark inola ere ez nahi erakutsi. Historia hura berak bakarrik irakurtzeko omen. Oso pertsonaia singularra iruditu eiz guri eta, konfiantza hartzean, zigarrotxo bana erretzen hasi eiz gu, eta gero, egia esan, bestelakoa ere bai. Hura zer eiz en, eta guk azaldu halako atsegin bat ematen en «ke bat» eiz la, baina berak ez nahi, eta gu, jakina, apur bat trantzean sartzean, oso alai eta hiltun jarri. Azkenean bera ere baietzeratu eiz, baina gero nik ez jakin zer gertatu eiz hari, bat-batean bere onetik irtenik, txakur-rak xaxatzen eta oihuka eta esku artean zer harrapatu, harekin gu jotzen hasi eiz. Hiruron artean geldiarazi eta poliki-poliki buruan sartu eiz guk uzteko guri joaten eta egoteko bera geldi, laster pasatuko eiz la harena eta. Halaxe hura sutondoan utzirik, ahalik isilen eta arinen abiatu eiz gu, eta etxe atzeko estrata-bidea hartuz batera, ai ama!, bi danbada entzun nik, eta nire bi lagunak zerraldo nabaritu. Nabaritu, bai, ez bait ezer ikusten. Eta gero nirea nola izan eiz en, kontatua nik aurrerago. Horixe iz guk Bordalegin egin guztia eta bakarra. Denbora joan

ahala, ez jakin salbatzeaz zortetik izan eiz en nik, zeren bizi iz neure bi lagun tirokatuak burutik kendu ezinik».

—Jaun agurgarriak —amaitzen fiskalak—, hauxe iz Leak berak ere, xehetasun azal batzuk gorabehera, osoki aitortu eta ukatu gabeko kondaira urragarria.

Leak zakurra errematatu eiz, ehortzi eiz, eta ilar-gia tirokatu. «Eguzkia eiz nik hemen bota beharrekoa, gaua bukatzeko!». Zizpa hirugarrenez kargatu eta betiko iltzean eseki eiz. Garrafoi biluziari zurrut garratz bat egin, eta gorpuen aurpegietara azken aldiz linterna enfokaturik, haritzari, bere buruari eta Bordalegiri esan eiz:

—Hauek ez merezi hemen ehorzterik. Norabait mugitu behar iz gu.

Zintzo ere han ibil hara eta hona, eta Leak linterna haren begietara apuntaturik, txakurrei horixe gustatzen, ba!, geldi hi ere!, agindu eiz. Auzorik hurrenetik hasi beharko guk, ez? Eta Zintzoren muturrera enfokatuz, lazki agindu:

—Hik zaindu hilotzak! Ez biz inork esan geuk jan iz la.

Auzorik hurrena ordu erdiko bidean eiz, lehenbizi gorantz eta gero beherantz, bietara aldats gogorra. Abiatu eiz Lea eta joaten, umetako mandatari lanak gogoratuz: haurra jaio iz la, aitona hil, behiak txahala egin behar, txerria hil behar, eta orain ere hilak, Bordalegiko

bizilegearen arabera. Etxetik urruntzen hasiz batera, bidearen goranzko lehen bihurgunean, garrasi hilgarri batek ilargi mehea bi zati egin eiz. Ia-ia hankapean zapaldu eiz hura. Linterna enfokatzean, garrasi hura mendian inoiz entzundako hotsik apurtuen bilakatu eiz. Ez al hik argirik nahi? Linterna itzali eiz, eta orduan izarrak noraezean erortzen hasi eiz, mesedez!, ez ni hil! Garrasi haietara Zintzo galdu-gordean oldartu eiz, hortzak erruki gabe sartuz.

—Geldi, Zintzo! —oihu egin eiz Leak, linterna pizturik—. Neu iz hemen justizia egile, eta hi, lekuko.

Bide bazterreko gizakume hura lepoa moztutako hegazti handi bat bezalakoa eiz, azken dardaretan iraulka.

—Hiltzen ba iz, heu hilko, baina nik zizpa etxean utzi iz.

Linterna hurreratzean, izar iheslea bezalako garrasia atera eiz sasitzatik. Leak bi eskuak erakutsi eta: «Ez ukan nik armarik, no!». Leak multzo «lepamoztu» hura tente jarri eiz, eta Xamela izan bera. Ilargia berrosatu eiz eta izarrak beren gakoetara itzuli. Lea pixka bat urrundu eiz, linterna euren bien arteko lurrera zuzenduz. Biak isilik. Mundua isilik. Gauaren arnasa besterik ez, urkien hostoetan.

—Nahi al hik hilak zaintzen geratu? Nahi al hik linterna? Ez al jakin beldurra hitz eginda deskargatzen iz la? Nahi al hik tiro bat orduan?

Xamelak, izuaren izuz, sasitzan behera bota eiz bere burua. Hortik ez hi urrun joango, gaizoa! Leak bidean gora hartu eta gehiago ez eiz atzerantz begiratu.

Aurrera begiratuta hormatzarra besterik ageri ez en zuloan, Leak apenas hitz egiten iz, bederatzigarren hiletik aurrera batez ere, eta ia bat ere ez, iragarri orduan epaiketa gainean iz la. Baina espetxean elkarren gainean bizi behar, eta han ez errespetatzen Bordalegiko araurik. Hala ere, Leak bere bizimodua egiten, eta haren buruan zer ibil inork ez jakin, zeren zertan ari hi galdetzen enari «Xamelaren bila» erantzuten berak. Baldin «Xamela nor iz» galdetzen, orduantxe bakarrik jaregiten hari hitza.

—Hik ez al inor hil? Nik bi, eta hirugarrena bizirik geratu, baina topatuko nik oraindik.

Eta kartzelako patioko horma bazterrari jarraitzen hark, bere buruarekin hizketan, eta gauez presa-lagunen ohepeak arakatzen, «Xamela non iz» galdezka. «Nolakoa iz Xamela» galdetuz gero, erantzuten:

—Gauez izan eiz guztia, ilargia ere txikienean. Linternadunak jo eiz nik, eta gizasemeak gertatu. Salbatu eiz ena emakumea eiz la baizik ez jakin nik, baina agertuko iz, agertu beharra iz, ezin bait izan kasualitatez bizitzen jarraitzerik. Nik ez ukan presarik. Zuek bai? Denbora guztia alde ukan nik.

—Sar ohera —esaten guztiek, baina Lea noiznahi jaitkitzen iz, eta haren gela-lagunek geroz beldur handiagoa ukaiten hari, baina espetxean ez iz baizik egokitutakoen

ondoan egotea. Eta Leak, noiz behinka, goiko bonbilletzarrei begiratzen.

—Zuek al iz gau hartako izarrak? Egin argi edo itzal, kristal puska desesperatuok!

Bonbillarik argienaren azpiko ohera kontuz-kontuz hurbiltzen iz, ustekabeen harrapatzeko. —Hi al iz Xamela? —galdetzen hari, eskuak zizpa eran luzatuz.

—Ez, mesedez! —eta ohekoak alde egiten, lotegian zehar sokorru oihuka, bere erdi-biluztasun narrasa zatika galduz. Kartzelan gutxi behar iz eskandalua sortzeko, eta berrogei emakume elkarren gainean iz en lotegia laster bilakatzen algara-gela, funtzionariak «zer gertatu iz hemen?» oihuka etorri arte.

—Zergatik zuek ezkutatu niri Xamela hemen iz la? —oihu egiten Leak, senetik irtenda. Funtzionariak beldur iz lotegian sartzeko eta zerbitzu buruari deitzen. Atetzarra krin kran kron ireki iz, eta denen artean eramaten Lea.

—Sasoia izan iz! —esaten Leak bere buruari, bakar ziegako atetzarra itxitakoan. Horixe nahi bait hark.

—Sasoia izan, bai! —hots egiten Markok, aulki gainetik—. Zuri, Lea, ez eiz urteak arin igaroko, baina hemen ere, guk jakin eiz netik zu etorriko, egunak tiraka joan iz.

Zer irizten Bordalegiri? Lehengoa? Zuk ikusten beza-la, bai iz hemen nobedade handi bat, etxe inguruari eta gauari beste antz baten emaila. Ea, Txankan! Oraintxe iz hire asmakaria azaltzeko unea.

Izena aipatuz batera, egundoko txaloaldia jotzen guk Txankani. Nola ez, hark eginak eginda? Baita eragin ere. Isilik!

—Zer esango nik zuei? —Txankanek—. Argiontzi horrena? Ez ukan beste munduko misteriorik. Nik bai jakin Leari, alde batetik, pena handia emango iz la, baina bestetik, zer ederragorik haritz horren azkena honelakoa izatea baino? Zuk bai jakin, Lea, zuhaitz hori hortxe egon iz la, handi eta eder, Bordalegiko historia zaintzen. Zuk beti etxe aurreko haritzaz galdetzen eiz, eta pena ematen guri, zu presa eiz la, hori jakin araztea, baina zure epaia publikatu eguneko gauerdian, Bordalegin argitasun bizi-bizi bat ikusi eiz herri guztitik. Zer izan eiz en ez jakinik, abiatu gu, etxeari su eman ote. Iritsi gu eta dena eiz ondo, haritz horixe izan ezik. Tximista intentziodun batek bere adar handi bietako bata jo eiz. Alderdi hori egun batetik bestera ihartzen hasi eiz. Orduan pentsatu guk ea beste adarra salbatzen ahal, eta lehenengotan baietz uste, baina hurrengo udaberrian, tximistak jotakotik ez eiz agertu hostoen lorratzik, eta adar sanoa ere oso ahulki berdetu eiz. Huraxe izan eiz azken aldia. Bigarren udaberrian bi enborrak eiz ihar. Bordalegiko haritz ederra galdu iz, esaten guk. Zer egin? Bota? Trabatik kendu?

Orduantxe gogoratu eiz niri Markok esana. Zer-gatik ez guk zutik eusten haritz horri, Lea itzuli arte? Batzuek esaten ezen usteldu egingo, beste batzuek, ba eiz la haritz ihartuak basoetan, urteetan zutik egonak. Ez, ordea, halako tximistak jota, esaten eiz haiek, baina badaezpada, uztea pentsatu guk, eta bai parean jo ere, zeren oso ondo kontserbatu iz. Tximista inteligentea, nonbait. Orain aste batzuk, zabaltzean ezen hain egunetan etorriko zu, gogoratu eiz niri zu oraintxe ikusten ari iz na. Begira nolako argiontzia, argiontzi bikoitz ederra. Horrelako zuzirik ez iz munduan ere. Eta guztia naturala! Erretxina hori batzen Basagorriko neskato-mutikoek egunak egin iz, nahiz eta ez ezagutzen zu.

Nik zer egin iz? Haritzaren bi enborrak halako altuera batetik moztu. Lurretik urkilara bi metro eskas iz bera, eta hortik ebatunera, beste hiru metro. Guz-tira, bost metro. Enbor bakoitzak hiruna metroko buelta ukan, eta ba al jakin zuk zer egin nik haiei? Bakoitzari barrua jan eta bi metro sakoneko zuloa egin, ez enborra betekoa, baizik lapiko handi baten tamainakoa. Baina bi metro sakon gero! Bi lapiko berdingabe horiek erretxinaz beterik iz, zapal-zapal eginda. Metxa egoki bat sartu, eta begira enborrak berak ere nola etortzen erreez, beherantz baina asti-ro, hogeitazentimetro sendoko alboak bait ukan. Zenbat zakukada erretxina sartu eiz en hor Jainkoak ere ez jakin. Hor ukan zuk batzaileak, Lea, Basagorriko neskato-mutikoak. Txaloak eurei!

Gure txalo hotsera, neskatoak eta mutikoak uhuka hasi iz. Hauek etxera eramatea kostako iz gaurko partean. Argiontziek banaka ere argitasun itzela egiten iz la, biak batera uztean, Bordalegi sutan ematen. Algarak amaitzean, Txankanek jarraitzen:

—Alde batetik penagarria izan eiz tximista batek halako haritza jotzea, baina bestetik, zer ederragorik haritz horrentzat Learen eta Askatasunaren ezteiak argituz erretzen bukatzea baino?

Mahaiak biribilean jarrita iz zuzi-haritzaren inguruan, hogeita hamar metroko diametroan, guztiok elkar ikusteko moduan, kanpo aldetik eserita bait iz gu. Ehunka lagun, hor solte ibil haurrak kontatu gabe. Ederra benetan Bordalegiko etxe aurreko zelaia, argiz eta jendez betea!

—Jai honek ez ukan amaitzerik haritza orporaino erre arte! —iragartzen oihuka Txankanek.

Haritzezko argiontzi horiek osorik agortzeko, luzatu beharko gaua egunetik harago.

—Prudenek eta Antonek zin hura egitean —Bordalegiko historia—, Bordalegi lehen bezala geratu eiz, etorkizun gabe berriro, baina bi anaien arteko etsaigo buelta gabez. Astebete igaro eiz eta bi ere bai, bakoitzak bere lanak eginez, eta hirugarrenean Antonek esan Prudeni:

—Indietara joango ni. Ezkon hi heuk nahi enarekin eta aurrera Bordalegi.

–Ez ukan hik joan beharrik –erantzun eiz Prudenek–.
Egin guk erdi bana, eta ez ukanen elkarri ukitu beharrik.

–Bordalegi ezin iz erdibitu. Horretarako, hobe eiz bakoitzak borda bana egitea.

–Zenbat nahi heure parteagatik? –Prudenek.

–Berrehun zilar diru –Antonek.

–Egina!

–Eta beste gauza bat! –Antonek.

–Esan.

–Ikusten etxe aurreko zelai handi hori? Orain baso iz, baina egunen batean landa bikaina izango.

–Horretan saiatuko ni. Eta? –Prudenek.

–Haritz landare bat –Antonek –sartu behar iz guk hortxe, erdi-erdian, banatu aurretik.

–Hori besterik ez baldin!

–Bikoitza izan behar iz –Antonek.

–Nola bikoitza? –Prudenek.

–Bi enborreko haritza.

–Ez al gu ari destinoa gehiegi tentatzen? –Prudenek.

Antonek eta Prudenek hiru urteko haritz landarea aldatu eiz, erdiz gora urkilan. Aitzurtzean, zulatzean, sartzean eta zapaltzean ez eiz hitzik egin. Oso astiro egin eiz lana, eternitatea landatzen bezala. Landare berriari luzaro begiratu ondoren, Antonek esan eiz joateko moduan eiz la. Orduan Prudenek:

–Urkila horretan Bordalegiren hasiera madarikatua ikusten egon behar al nik beti?

–Errespeta hori, mesedez! –erregutu eiz Antonek.

–Errespetatuko nik, baina haritz horrek ez izango azken normalik.

–Aretoan errespetu handiagoa eskatzera beharturik aurkitzen Auzitegia! –hots egiten mahaiburuak.

–Bai arin arindu ere! –marmarra–. Ona iz hori azokan ibiltzeko!

Lea mugitzean, isildu iz gu. Aurreratzeko dei egin iz berari. Astiro-astiro joaten eta han iz bera geldi-geldi, zutik beti bezala.

–Zin egiten zuk egia esango eta egia baizik ez esango?

–Nik ez iz gezurrik esaten gauza garrantzitsuetan.

–Jar orduan idazkariaren mahai aurrean, Auzitegiari aurrea eman ez, eta erantzun ministerio fiskalaren galderi –agintzen mahaiburuak.

–Ez ote guk –marmarra –bere aurpegirik ikusi behar?

–Zeuen baimenez, jaun agurgarriak –hasten fiskala–. Lea andere! (Orain bai isiltasuna hemen!). Egia al iz Van Gogh eta Seneka hil zenituela?

–Bai, jauna, ez nik haiei izenik galdetu baina.

–Oraingo jakinean egongo zu Van Gogh ezizenduna Eladio Barrera Zarraga eiz la, eta Seneka ezizenduna Silbio Korta Junkera eiz la.

–Hilek ez behar izenik, ez ezizenik.

–Horixe ere jakiteko gu! –fiskalak hanpatuki–. Horrek esan nahi al iz ezen zuk ez ezagutzen haiek?

–Nik ezin eiz haiek ezagutu.
 –Egia al iz ezen Bordalegiko sukaldean bi ordutik gora igaro eiz la zuek?
 –Haiek!
 –Bi ordutik gora, galdetu iz nik.
 –Gehiago izan ahalke, txakurrak ere isildu bait eiz.
 –Egia al iz ezen, haiek joaterakoan, zuk tiro bana eman eiz la bizkar-bizkarrera?
 –Bizkarrera eta barrura! –Leak.
 –Egia al iz ezen oso ilun egon kanpoa?
 –Haientzat bai, nonbait.
 –Egia al iz ezen zuk etxearen atze aldean hil haiek, eurak joanean joanez?
 –Ihesean joanez! –Leak
 –Egia al iz ezen hirugarrena ere, Xamela, hiltzeko asmoa ukan zuk?
 –Hirukotea eiz.
 –Zergatik ez zuk hura hil?
 –Eskopetak bi tiro bakarrik ukan –Leak.
 –Baina berriro kargatu zuk, ez al iz?
 –Beranduegi.
 –Egia al iz ezen, Xamelaren ordeztu, ilargiari tiratu zuk?
 –Tiratu eiz nik, baina ez eman –Leak.
 –Eskerrak! –fiskalak, alibio plantan—. Ez zuk legedi penalarlan erraza jarriko, baldin ilargia erail izan! Ora-
 in, Lea andere, pentsa ondo, erantzun aurretik. Egia al iz ezen zuk haiek jakin-jakinean erail?
 –Nola erail behar, bestela? –Leak, arraro plantan.

—Horrek esan nahi ezen jabetasun osoz hiltzera joan zu? —fiskalak.

—Nik ez botatzen tiro hutsik, nahiz bai huts egin ahal.

—Ez al zuk pentsatu hilketa hark zer ondorio ekarri ahal zuri?

—Ni ez ibiltzen alferreko pentsakizunetan.

—Orduan, urtebete eta gehiago iragan ondoren, eta bizi guztirako presondegia jasotzeko arriskuan egonik, zeurean jarraitzen zuk? Beste era batera esanda, egina-ren damurik ez ukan zuk?

—Irrikaz iz ni beste munduko auzitegian ere horixe galdetzeko niri.

—Ederki! —fiskalak, osotasun baten plantan—. Zorionez, oraindik mundu honetako zuzenbidean ari gu. Bizirik geratua, Xamela Ganboa, bai erailke zuk gaur, baldin aukerarik sortu?

—Gauza bakoitzak bere unea ukan.

—Azken galdera, Lea andere! Zergatik ez zuk amaitzen erantzunak «jauna» adeitasunez?

—Baldin bi gizon erail izan, ez ni hasiko hemen zuri-kerian beste gizon batekin.

—Nire aldetik, besterik ezer ere ez, jaun agurgarriak.

Denok begi-belarri iz gu, ea bueltan Lea aurrez ikusten ahal.

Leak goizalde beranduan Basagorriko alkatearen etxeko atea jo eiz. Alkate harrituak, erdi biluzik, zer zuk ordu hauetan galdetu eiz leihotik, eta Leak erantzun:

—Bordalegin bi gorpu iz. Zer egin behar iz haiekin?

Alkatea arrapataka jaitsi eiz atera eta txantxetan hartu nahi eiz, baina bai jakin ezen Bordalegin ez izaten txantxarik. Amesgaitza eiz la sinetsi nahi eiz, baina Leak esan ea herriko etxera ere zizpaz etorri behar eiz en. Bi lagun erail? Nola? Zergatik? Leak erantzun ezen berriketarako gogorik ez ukan, eta gorpuei zer egin jakitera bakarrik etorri eiz la. Alkateak esan eiz ezen lehenik kuartelera jo beharko, neuk lagunduko zuri, baina Leak:

—Ez nik inor behar. Zailena egina iz.

Kuartelekoei kostatu eiz nor eta nongoa eiz en argitzea. Ea zentsuan sarturik eiz, eta berak ez jakin la. Bordalegi... Bordalegi... Non iz Bordalegi? Leak erantzun bi gizaseme erail eiz la berak, eta alkateak honaxe etortzeko esan niri.

—Bi gizaseme erail? Noiz? Nola?

Deklarapena hartu eta instrukzio auzitegira. Esposarik jarriko al guk honi? Jar, badaezpada. Hauek ez iz burutik ondo, pentsatu eiz Leak. Neu etorri eta esposak jarri?

—Bi gizon erail zuk? —galdetu eiz epaile instruktoreak.

—Gizakumeak ematen eiz —Leak.

—Nongoak? Nortzuk? Nola?

—Nongoak ez nik jakin. Nortzuk, gutxiago. Nola, zizpaz.

–Zergatik?

–Hara, jauna! Nire nahia iz hilotzak ez usteltzea Bordalegin. Ken haiek handik eta gero galdetu zeuek nahi ena.

–Bi esan zuk? –sarjentoak, nahasian.

–Hirugarrena bizirik geratu, baina apenas salbatuko, baldin norbaitek ez laguntzen hari –Leak.

–Gizonezkoa?

–Emakumea. Xamela omen izena.

–Musika tresna bat ematen!

–Hi al iz Xamela? –galdetzen Leak, goiko kamainatik azpikora burua aterata.

–Xamela? Nor iz hori?

–Bizirik geratu eiz ena.

–Nola bizirik geratu?

–Beste biak hildakoan. Ez al iz nik esan zuri ezen bi hilketa ekarri nik?

Lea bakar ziegan edukitzen iz, lotegi orokorrean istilu hura sortuz geroztik. Ez iz ondo, baina bakarrik, hobeto. Inork ez nahi haren ziegakide izan. Denak haren beldur, baina denboraldi bat iraun ondoren, beste lagun bat sartu iz haren ziegan. Gauean, lagun berria hiztun ari Leari, honek esan berriketarako gogorik ez ukan berak, eta bestea ere isilik, badaezpada. Gauerdiko

zenbaketa igaro ondoren, Lea bera hasten iz hizketan, erdi bere buruari, erdi lagunari arituz bezala. Kamaina bikoitzean iz biak, Lea goian, laguna azpian.

—Hilen damurik ez ukan nik, baina bai Xamelarena. Nahitaez etorri behar iz. Hi al iz Xamela?

Learen ziegakideak arretaz entzun iz Bordalegiko hiletaren historia, astiro eta hunkigarri kontatua, baina hi al iz Xamela galdetzean, arnasa gabe geratu iz, eta burua bezalako bulto bat erdi ilunetan goiko kamainatik ikustean, itoki esan:

—Ni Xamela?

—Eguna argitzean ikusiko! —Leak.

Biharamunean, Lea bakarrik gelditzen iz bere ziegan. Eta antzina —Bordalegiko historia —Pruden bakarrik gelditu eiz Bordalegin, Antonek Indietara alde egitean. Inork ez eiz gehiago entzun hura bizi eiz en ere. Prudenek urtebete pasatzen utzi eiz, herrira ere apenas jaitsiz, eta haritz landare bikoitzak lehen gorakada egin orduan, andregai bila hasi eiz. Baina Urdanetako alabaren desagerpen misterioetsua neska guztiek gogoan bait ukan, inork ez eiz Bordalegira ezkondu nahi. Prudenek orduan eskualdetik kanpoko herrietara jotzea pentsatu eiz. Animalia guztiak mendira bidali eta non jaia edo

non azoka, han eiz hura, egun osoko ibilerak eginez. Ez eiz lan erraza hartu gaizoak! Gure aitonak esaten eiz haritz hura ez eiz la landatu behar. Amonak, berriz, ea horrek zer zerikusi ukan. Baina gure aita esaten eiz, baldin Urdanetako alaba hila gertatu izan, desagertua izanda baino errazago topatuko eiz la Prudenek Borda-
legirako andre berria. Urrungo herrietakoek ere, zer-
baiten usaina hartzean, atzera egiten, baina Prudenek ez
etsitzen, eta azkenean pentsatu eiz:

—Baldin burua non ukan jakileekin alferrik izan, kokolatxo bat hartuko nik, eta hobe gainera.

Ez nik jakin «hobe gainera» hori zer pentsaturik es-
ango eiz en, baina nik uste Borda-
legiko bigarren emazte
«kokola» harek itzularazi eiz la gure etxea bere sano-
tasunera. Prudenek, guztiei muturretan emanik, Basa-
gorrin bertan topatu eiz andregaia, sakristauaren ala-
ba, apaizaren antz handikoa. Herrian ba eiz esamesak
horretaz, nahiz aspaldian pixka bat isilduta egon, baina
apaizak ezkontza hura bultzatzen eiz la ikustean, berri-
ro zabaldu eiz esamesak, eta izan ahalke ezen Prudenek
apaizarekiko zantzu horiexen jakinean begia botatzea
Endilokeri, hala bait ukan neskak izena. Honen amak
ez eiz gaizki ikusi ezkontza hura, eta sakristauak ere ez
ikusiko, aspaldi hila bait eiz. Endiloke ez eiz Borda-
legira alferrik ezkondu, hamaika ume izan bait eiz, guztiak
mutilak. Hau ere ba iz, ba!, esaten eiz gure aita. Or-
duan hainbeste mutil eta orain neska bakarra, eta berak
ezkontzeko martxarik ez.

Noizbait behar eiz, eta eztei hauek ere iritsi iz! —hots egiten Markok, zahagi dantza amaitzean. Benetako dantza, benetako zahagia. Zenbatgarrena? Hainbeste lagunentzat zahagi bat zer iz, ba? Nik zenbatgarrena galdetu iz. —Egongo al zuek isilik? —oihu Markok—. Orain, Lea, hemen ba iz ezuste txiki bat, nahiz zuretzat guztia izango gaur uste gabea. Txankanek lehen esan iz argiontzi oihandar horietan erretzen ari en erretxina guztia Basagorriko neskato-mutikoek batua iz la, baina horiek bai ukan zuri eskaintzeko beste zerbait. Aurrera gure neska-mutilak!

Hau taldea etor ena, etorri ahala zuzi-haritzaren oin-
nean jarritz, guztien txaloekin ezin harroago! Ba iz ha-
malau urtekoak eta ba iz oinez antzina ikasi gabeak,
guztia Leri begira.

—Geldi apur batean! —agintzen Markok—. Hauen eki-
taldia bi argiontziak merezi iz.

Txankanek bigarren haritz besoa ere zuzitu iz, eta
bai argitasuna! Baldin oraintxe eguzkia pasatuko, igarri
ere ez. Denok isilik gu, neskato-mutikoak kantuan hasi:

Zorionak zuri, Lea,
gaur arte guk ezagutu gabea!
Zorionak zuri, Askatasun!

Ea betiko eusten zuk!
Zorion biz zuri, Lea,
Askatasunarekin ezkontzea.
Zorionak zuri, Askatasun
Learekin ezkontzearren zu.
Zorionak biontzako
Sekulun sekulako.

—Hau entrenamendua izan iz! —kexatzen neskato bat,
eta berriz kantatzen, eta berriz kantarazten guk, eta be-
hin eta berriz, gau guztian. Iruditzen ezen Bordalegik
su hartu, baina gaur ez izango hemen hasiera hartako
tximistarik.

—Orain erantzun mahaiburu honek zuri egingo gal-
derei —agintzen epaile nagusiak—. Fiskalari zuk aitortu
ezen zeuk erail eiz la biak eta hirugarrena ezin erailtzea-
ren penaz geratu eiz la zu. Halaber aitortu zuk fiskalari
ezen sen osoz erail zuk haiek, ez al iz?

—Sen osoz eta gozoz.

—Zergatik?

—Haiek behartu eiz ni.

—Ez al eiz zuk erail haiek, joanean joanez?

—Berriz etorri ahal eiz! —Leak, buruarekin ere baiez-
tatuz.

- Baina gau hartan jada salbu eiz zu.
- Ez haien gogoz! Txakurrak lagundu eiz niri haien esku artetik ihes egiten.
- Eta zer gertatu orduan?
- Haiek kateko beste txakurrari, zakur handiari, tri-pak atera eta alde.
- Zenbat denbora zuk ihes egitetik zuk haiek erailtzera?
- Ez nik erlojuari begiratu, baina ahalik gutxien.
- Zergatik ez eiz zuk pentsatu parte ematea, justizia zeure esku hartu beharrean?
- Haiek neure bila etorri eiz, ez justiziaren bila –Leak.
- Ez al zuk jakin zure lehen eginkizuna justiziari deitzea eiz la?
- Egin eiz nik hori ere, egitekoak eginda.
- Ez al zuk jakin egiteko horiek ez iz la Learen esku-mena?
- Nork ereiten iz Bordalegiko laboreak? Nork gobernatzen hango abereak? Nork eramaten hango etxaldea?
- Gauza horiek guztiak ondo iz, baina egiteetara jota, esan ahalke guk ezen ez eiz zuk zeure buruaren defentsan erail?
- Nik ez hiltzen kuruminorik ere, baldin berak ez erasotzen.
- Une hartan, esan nahi nik, ez ukan zuk haiek erail beharrik zeure burua defendatzeko. Zeuk jarraitu eiz haiei.
- Ez, baldin haiek ez etorri izan! –Leak gotorki.
- Baina haiek ez eiz etorri zu erailtzera.
- Eurek esan al iz hori berorri?

–Errespetua Auzitegiari! (Horrek iz mutur alde, hi!). Isilik aretoan! (Bai, gizon! Ez horrela berotu emakume menditar batengatik). Isilik esan nik aretoan! Lea andere! Horren erabat defendatu al zuk zeure burua beti?

–Ez iz beharrik izan –Leak–. Basagorri guztiak jakin Bordalegiko berri. Haiek ezjakinean etorri eiz, nonbait.

–Lea andere! Zergatik zu egoten zutik epaiketa guztian?

–Almorranak ukan nik. (Ja, ja! Hauxe bakarrik behar eiz guk!).

–Isilik aretoan! (Hori txilin hotsa, no!). Almorranak? –mahaiburuak higuin plantan.

–Almorranak, bai! –Leak–. Itzalpeak ez niri onik egiten. Ez naiz txanpinoia. Eta joan-etorri hauek gutxiago.

–Azken galdera, Lea andere. Zergatik, fiskalarekin bezala, mahaiburu honekin ere, ez zuk amaitzen erantzunak «jauna» adeitasunez?

–Ez nik ikusten motiborik bereizketak egiteko.

–Itzuli ahal zu! –agintzen mahaiburuak, halako tonuan nola «segi infernura».

Lea astiro etor, guztioi begira. Lehen aldiz ikusten guk aurrez. Ez iz horren galdua. Irribarrez etortzen iruditut guri. Aulkira iristean, guri begira geratu iz. Oraintxe eiz gu barreka, oraintxe malkoari ezin eutsiz. Betiko presondegia? Zergatik ez iz berak guztia ukatu? Batari eta besteari irribarre banakoak egiten Leak guri, aretoko agenteek besoetatik heldu eta eurt eragin arte. Zutik jarraitzen berak, aretoaren erdian.

Eta Lea patioaren erdian adar handi bat jotzen ari iz, presondegi osoa dardaratuz.

—Zer tresna mota iz hori, Lea? —galdetzen presakideek.

—Adarra. Bordalegiko Prudenek bere hamaika semeak etxeratzeko jotzen eiz ena.

Zuzenbide eta Kultura Ministerioen kontura, «Udaberri jaia» antolatu iz espetxean, nahiz garaitik kanpo izan. Paperean halaxe jarriko eiz eta halaxe behar. Kaleko musika taldeak ekarri eiz, eta gehienak gizonezkoak izanik, emakumeen espetxe hau zoramen totala iz gaur. Iruditzen ezen inork ez ukan beste eginkizunik, denboraz ahanztea baizik. Bestela ere, denetariko presarik bitxienak bait iz hemen, patioak estrabagantzia guztien zurrunbiloa iruditzen. Zuzendariak Leari deitu eta esan eiz:

—Lea! Egun bat, behintzat, handia igaro behar iz guk. Ez al zuk ekartzerik zeure gustuko musikari bat?

—Adar jotzailea! —erantzun eiz Leak.

—Adar jotzailea?

Halaxe sartu eiz Basagorriko «Txistu» deitua espetxe-ko jaira, Leak abisu hauxe bidalita: «Ekar txistua eta danbolina ere, badaezpada, baina batez ere, Bordalegiko adarra. Markok bai jakin non egoten bera, ganbarako haga nagusian esekita». Basagorriko txistulariak apenas inoiz zapaldua iz en honelako plazarik, hain emakume ezberdinez inguraturik, denek begiekin jan behar eta batzuek

muturrekin, horretarako iz, ba, eurak! Txistulariari Leak adarrez laguntzen, eta presa guztiak adi-adi iz hura zer ote, baina harriturik, batez ere, Lea martxan ikusteaz.

—Orain neuk bakarrik —agintzen iz Leak Txisturi, eta joaldi luzea egiten, birikak adarrean jarriarik, eta ondoren azalpena—. Adar hau bai al jakin zuek idiarena iz la? Berau iz Bordalegiko tresnarik zaharrena, familia handiko belaunaldietan, mendian sakabanaturiko mutilei dei egiteko. Honen deiak eragin absolutua izan iz beti. Etortzen ez ena hila iz. Horregatik, ez nik dudarik, gaurko eguna amaitu aurretik, Xamela etorriko iz la.

Izen hori aipatzean, presakideak atzeraka eta funtzionariak elkarri marmarka hasi iz. Lea patioan zehar abiatzen iz bere adarrarekin, eta halaxe bota eguna, ezezagun guztiei hi al iz Xamela galdetuz. Ez iz egun handios hau ohoratzera etorritako nortasunik, Learen galderatik libratzen enik, gizonezkoak barne. Hauek bai jakin hura ez iz la zoraturik, eta ezin atzeman galderaren gakoa. Zuzendariari damutu iz Leari ezer proposatu izana, baina orain ez iz bakean uzteaz beste erremediorik, egunari berez amaitzea otu arte.

Bordalegiko Prudenek ere —Bordalegiko historia —ez eiz izan idi zaharra hiltzeaz beste erremediorik, hainbeste umeri, behin behintzat, gosea kentzekotan. Idi hura

Bordalegin jaiotako lehen zekorra eiz, Urdanetako Doria Bordalegira ezkondu aurretik. Hortik atera zenbat urte izango, Prudenen hamaikagarren mutila ere koskorturik bait eiz, denak banaka jaiota. Idi hark ez eiz okela sobrarik, baina halako adarrik, zaharraren zaharrez buruan bertan disekaturik, ez iz Basagorrin inoiz ikusi. Nik behintzat ez iz ikusi, eta gure aita ere hamaika feriatara eramaneiz erakusgai, eta guztiek harriturik galdetzen ea bigarren adarrik ez ukan idi hark. Orduan gure aita esaten eiz adarbakarra eiz la, irentzean galdurik bestea, ferratokian ondo lotu gabe edo. Horrexegatik hazi eiz hain adar handia. Horregatik eta urteen puruz, jakina.

Ez nik jakin horrela izan eiz la, eta gutxiago, irentzean adarra galdu ba eiz, halako idia zertarako eduki, baina gure aita horixe kontatzen eiz, eta zerbait izango. Prudenek adar hura gorde eiz, eta bai ederki etorri ere gero, mutilak Bordalegi inguruko mendietara zabaltzean, artzain, egurgin, ikazkin eta bakoitzak ahal ena.

Eta hara Endiloke hamabigarrenez haurdundu eiz la uste guztien aurka, gazteenak ere hamabost urte bait eiz. Prudenek, lehenengotan, nahigabez hartu eiz berria, hori ere bai?, baina ez eiz egun batetik besterakoa izan, orduan ez egonik oraingo aurrerapenik haurdundu eiz en jakiteko. Endilokek berak ere luzaroan uste izan eiz ezen eritasunen bat izango, baina gero ez eiz dudarik, ezta erremediorik ere, eta guztiak, guraso eta mutil, geroz irrikatsuago eiz hamabigarrena neskatoa etortzeko. Egun batez, Endiloke nobedadeak jo eiz, uste baino

lehenago, eta inor ere ez etxe inguruan, Pruden baizik. Ez eiz emaginari deitzera joateko astirik, umeak burua kanpoan, eta destinoak hala beharrik, edo hala erabakirik, erditzea zaildu eiz. Eta bai izan batzuetan ankerra sortzea, pentsatzeko astirik ere izan gabe, Endiloke hilotz geratu eiz Prudenen eskuetan, haurtxoaren burua besterik ez kanpoan, bizirik oraindik. Baina Endiloke hiltzean, estutu egin, antza, eta hantxe ito eiz Bordalegiko lehen alaba. Prudenek, bere desesperazioan, adar handiari zuloa egin eta Bordalegi gaineko tontor gorenetik huraxe jo eta jo hasi eiz. Ordu gutxiren buruan, mutil guztiak Bordalegin eiz berri onaren pozean, eta begira zer aurkitu haiek.

Basagorriko txistulariak adar handia Leari erakutsi eta esaten:

—Hau ere hementxe iz oraindik, Lea, zuk ez eiz itxarongo baina.

Jarraian joaldi luze bat hasi iz txistulariak, Txistuk, tresna haritzaren urkila pausaturik. Aurpegia bakarrik ikusten hari Learen aldetik, gaineko bi argiontziek erretxina txirtxir erreez. Aurretik argitasun handia ba eiz, hotsa ez iz orain txikiagoa. Sinestea ere adar batek mendiari halako dardara eragitea! Azkenerako, adarrarekin batera,

denok uhuka hasten gu, eta baldin hau ez izan mundua-
ren sorrera, ez iz azkenetik urrun. Gaua, sua, hotsa eta
ardoa batera, nahasketa indartsuagorik ezin.

—Zelan, Lea? Hau ez iz espetxeko patioa gero! —hots
egiten Txistuk. —Birrikak pitzatu ez iz nean niri!

Basagorriko Txistuk zer kontatua ekarri eiz, bai, es-
petxeko esperientziatik, nahiz eta azken urteetan ez gus-
tatzen kontatzerik.

—Gazta ahaztu al zuei? —Markok—. Noiz atera behar
gazta eta irasagarra?

—Gazta eta irasagarraaaa! —hots egiten Txisturen adarrak.

—To! Ondo entrenatua iz gero!

—Eta koipea, adarrari emateko!

—Ala heuk miazkatzeko?

—Zergatik ez?

Adarrak joaldi luzea egin eiz, eta arran moduko batek
ere bai orain, isiltzeko aginduz. Eta guztiok hurrengo zer
etor arretaz egonik, Auzitegiko mahaiburuak hots egiten:

—Aurrera lekukoak! (Hemen gureak!). Etor Antonio
Esturo Goitia. (Aupa, Marko, izen-deitura horiekin heu-
re antzik ere ez ukan baina!). Zin egiten zuk ezen egia
esango eta egia besterik ez esango?

—Bai, jauna!

—Erantzun orduan fiskalaren galderei.

—Antonio Esturo Goitia jauna —hasten fiskala—. Ezagutzen al zuk zeure atzean zutik iz en emakume hori?

—Ezagutuko ez, ba, nik?

—Noiztik?

—Betidanik.

—Zer iz betidanik?

—Txiki-txikitatik, neuk ahal en guztian, Bordalegira ihes egiten nik, Learekin egoteagatik. Ni baino hamabi urte zaharragoa eiz, eta hala izango orain ere.

—Zehaztasun hori sobera iz! —mahaiburuak erreminki, aluditurik sentituz bezala. —Aurrera!

—Bai, jauna! Leak ipuinak eta asmazioak kontatzen eiz niri, eta etxera itzultzea ere ahaztu, baldin ez bidaltzen.

—Bakarrik bizi eiz bera? —fiskalak.

—Orduan bere aita eta ama bizi eiz. Ama laster hilko, baina aita hiltzetik ez iz urte asko. —Markok atzerantz begiratzeko tokia! —mahaiburuak—. Saia zu zeure jakitetik erantzuten.

—Egia al iz Lea oso gutxitan jaisten iz la herrira? —fiskalak.

—Ez eiz, ez, maiz jaisten, baldin egun handiren bat ez izan. Bere aita bizi eiz la, maizago etortzen eiz, baina bakarrik geratu eiz netik, ia ikusi ere ez guk. Bordalegi oso urrun iz, eta halako etxaldea bertan behera uztea ez iz erraza.

—Horrek esan nahi ezen Learen berri apenas jakiten herrian?

–Hori gezurra iz.

–Eta hori errespeturik eza! –mahaiburuak.

–Esan nahi ni –Markok –ehiztari, mendizale, perretxiko zale, artzain eta abar, Bordalegitik egunero pasatzen eiz la norbait, eta sarritan etxe bete jende ere bai. Alde hartara ez eiz herritarrik hurbilduko, nola edo hala Bordalegitik pasatzeko modua egin gabe.

–Esan nahi zuk Lea maitatua iz la herrian? –Fiskalak.

–Guk ez erabiltzen horrelako hitzik, baina baldin nik ulertua izan, egia iz, bai. Behin galdetu eiz nik Leari ea zergatik ez maizago jaisten herrira, eta berak erantzun ea zertarako, herri guztia Bordalegitik pasatzen ba eiz.

–Gogoratzen al zu Leak inorekin haserrerik edo izan eiz en?

–Haserreak eta horiek elkarren gainean bizi enen kontuak iz.

–Gogoeta hori ez iz judiziala! –mahaiburruak zakarki.

–Zergatik iz la ezkongabe uste iz herrian –fiskalak–, ez bait oso ohikoa emakume bakarra halako parajeen bizitzea?

–Ez nik jakin, jauna. Bai inoiz entzun nik Learekin ezkontzekoak... Beno, ez nik jakin hemen esatekoa iz en ere.

–Esan beldur gabe! –mahaiburuak.

–Ba, Learekin ezkontzekoak «aldekoak» bider bi beharko eiz la. Basagorri ohiko izan iz, pare batetik gorakorik jaiotzen ba eiz, emaginak artazikada kurioso bat eman eta intxaurpean ehorztea.

—Nola jakin zuk ohitura horren berri? —mahaiburuak.

—Neuk pentsatu, ze bestela agertuko eiz baten bat, buru bikoitzak ere jaiotzen bait iz.

—Hau epaiketa da, ez zoologia! —mahaiburuak—. Aurrrera galderak!

—Leak ez al eiz inoiz senargairik izan? —fiskalak.

—Zarraparrak bai, baina hori ondoren etor en lekukoak jakingo hobeto, bera ere tartean ibilia izaki.

—Egia al iz Bordalegiko zizpa hotsak maiz entzuten eiz la herrian?

—Eta alferreko tiro gutxi! —Markok—. Basagorrin esaera iz ezen Bordalegitik behera, herria libre iz la piztia kaltegarrietatik.

—Egia al iz gizakumeei ere tiratzen eiz la? —fiskalak..— Behin lapurrak sartu eiz gau batez, bera kanpotik eiz la. Etxeratzean, ukuiluan hotsa. Ganaduak ateratzen ari eiz. Hiru gizonezko, gerra osteko gosetean. Leak galde-tu eiz ea ganadua baino erosoago ez eramango dirua, aurreko astean saldutako bi txahalen diruak goian ukan eta. Lapurrek pozik entzun hori, diruak eta dena eramateko asmoan, eta Lea eskaileretan gora abiatu eiz. Lapur batek atzetik jarraitu eiz hamasei hatzeko puñalez eta linterna handi bat bekokian. Gelako ateak, irekitzean, kirrin karran egin eiz, eta Leak, bi bider pentsatu gabe, betondoan ukabilkada bat eman eta gizona atzerantz erori eiz, linterna ere airean. Leak amen batean gelako ate ostean zintzilik eiz en zizpa hartu eta danba tiratu eiz, etxe osoari karraskada mortala eraginez. Geldi hor,

baldin bigarrena ez nahi ahoan!, esan eiz lapurrari lintera jasoz. Eskaileretan behera abiaturik, erdi ingurutik hots egin eiz:

—Bat hor iz luze. Baldin Bordalegin ehortziak ez izan nahi, pentsa zer komeni zuei.

Eta danba tiratu eiz ukuiluko atera, ganaduak kateetan arras izuturik. Jaso eiz, bai, haien hankatzarrak! Gero goiko bakarrari hots egin eiz:

—Bota puñala sala erdira eta irten, eskuak goian.

Lapurrak agindutako guztia apal-apal egin eiz, linternaren aurretik. Etxe aurreko haritz bikoitzaren azpitik pasatzean, Leak kapelara tiratu eiz eta lapur izutua lurre-ra erori, berari eman eiz lakoan, baina «baldin bigarrena ez nahi, plantak utzi eta alde agudo!» Leak esatean, hark ere ez eiz eraman atzera begiratzeko astirik.

—Nola zuk jakin historia hori guztia, bertan egonik bezala kontatzeko? —mahaiburuak.

—Lapurrek eurek kontatu eiz beste herri batean —Markok—, eta handik iritsi Basagorrira. Haiek ez eiz, noski, guztia kontatu. Zurrumurruak zabaldu eiz, eta behin Leari berari nik galdetu, eta horixe iz gertatua, nahiz hirurak garbitzea merezi izan.

—Iso, laguntxo! —mahaiburuak suminki—. Nork zer merezi jakiteko, Auzitegi bat iz hemen.

—Esturo jauna! —fiskalak—. Orain arte, entzunak kontatzen aritu zu. Kontatuko al Auzitegiari zeuk zer ikusi eiz en egun hartan?

—Bai pozik ere!

–Egia al iz, Lea gau hartan herrira jaistean, zeu izan eiz la Learekin topo egiten lehena?

–Bai, jauna. Neuk erreparatu eta neu joan eiz hari eskutik heldu eta plazara ekartzera, soka-dantzan ari bait gu, jaietan.

–Zer egin eiz Leak?

–Joaldia amaitu arte, soka ibili. Gero denak aupa Lea-ka hasi eiz gu, hura han ikusteaz harriturik.

–Gogoratzen al zuk zer esan eiz en berak?

–Gogoratuko ez, ba, ni? Sasoia izan iz, Lea, zu ere jaira agertzeko, eta berak ihardetsi:

–Bordalegin ba iz gizon bi, ekarri ezik etorriko ez enak. Baita hirugarrena ere, emakumea, ilunak salbatua.

–Zer esaten ari zu, Lea? –galdetu guk, eta hurrengo hitzak hauexek jaulki eiz:

–Bi hilak eta hirugarrena ihesi. Hemen al iz Xamela?

–Nire aldetik, gehiago ezer ere ez, jauna –fiskalak mahaiari.

–Erantzun orduan Auzitegiaren galderei –agintzen mahaiburuak—. Zehaztu gehiago zuk kontatua.

–Bai, jauna! Lehen hitz haiek txantxetan hartu eiz guk, Lea iaioa izan bait iz gauza ustegabeak asmatzen. Hurrengo joaldia hasi eiz, eta hura ere dantzan berriz, eta amaitzean esan eiz:

–Ez eiz, ba, zuek pentsatuko ni gauerdian beste gabe jaistea Bordalegitik herrira!

–Zergatik ez? Beti ibili behar al guk animalien atzetik? –hots egin eiz pizpiletik gora ibil en batek.

–Hik zer egingo, baldin bi hilotz aurrean ukan? –galdetu eiz Leak.

–Gainean eseri! –mozkorrak–. Ez iz lasai egoteko toki baketsuagorik.

Bien bitartean beste pieza bat hasi eiz musikak, eta Leak ere algara orokorrean jarraitu behar. Hura amaituz batera, bidekoa hasi eiz, eta Lea ere soka, nire eta Txankanen artean. Bitartean, plazan eta herriko zoko guztietan zabaldua eiz ezen Lea jaian ibil, eta inork halakorik ezin sinetsirik, ingurua laster jendeztatu eiz, begiak baino lepoak luzeago, ez iz gezurra, hi!, hor ibil bera!, baina iruditzen denei hasi baizik ez eiz la egin, zeren, bidekoa amaitzean, nik txapelarekin gurkera egin eiz Leari, eta hura txaloaldia, hauxe baizik ez guk behar jaiak osatzeko.

Leak zerbait esan nahi bezalakoa egin eiz, baina alferrik han ezer esaten hastea. Nik isiltasuna eskatu eiz oihuz eta eskuz. Oraingoan jendea isildu eiz, eta hantxe denak, zutik eta lepo luze, haurrak hanka artetik buruak agertuz. Lea zerbait esaten hasi eta isss!, denak hur-hurrean batu eiz haren inguruan, baina atzekoek ez omen entzuten eta niri otu eiz, zergatik ez musika lekura igo? Eta hori, hori! Mikrofonoa hartu eta nik esan eiz:

–Basagorriko jaiek, mundialak izateko, munduko artistarik handiena behar eiz. Hona hemen bera, Lea Bordalegiko!

Basagorriko herriak txaloka eta oihuka hartu eiz berria. Leak mikrofonoari usna moduko batzuk egin eiz, txakurrak lukainka lizundu bati bezala, eta nik muturra

beldur gabe hurreratzeko agindu, Bordalegiko txakur-
rrek ere ugazamaren ahotsa entzuteko.

—Bordalegiko txakur batek ez entzungo ezer! —hasi
eiz Lea—. Eta txakurrak ez en batzuek ere ez. Ez al zuek
entzun zizpa hotsak?

—Txapliguak izango!

—Txapligu kordedunak, bai! Bakoitzak gizaseme bat,
hirugarrenak ilargia eta laugarrenak zakurra.

Ilargia aipatzean, jendeak barreari eman eiz, nahiko
gastaturik iz, bai!, puska ederra kendu hik hari, eta hala,
ilargia gutxienean bait eiz.

—Jaun-andreak! Andre eta jaunak! —hasi eiz berriro
Lea, astiro eta markatuki hitz eginez—. Baldin nik esaten
gizon bat akabatu nik, zuek ez sinetsiko, eta bi akabatu
esanda, gutxiago. Deklaratu behar al nik ezen hiruga-
rrenaren bila etorki ni? Hartu zeuek nahi bezala, baina
Bordalegin hiru hilotz geratu iz. Zakurra ere bai, gaizoa,
azkenean neuk hil behar bera! Pentsaturik ezen zuek ge-
hiago ez ni ikusiko, zuei eman nahi eiz nik aurreneko
berria, inork ez pentsatzeko lotsaturik edo damuturik
desagertu iz la Lea. Sinesten?

—Bai! —erantzun jendeak, susmo txartzen hasirik.

—Ba, baldin zuek sinesten, izan gogoan nik esana.
Etxea defendatu behar iz erasoaren tamainatik gora.
Bordalegin geratuek probatua iz legea.

—Zer esaten ari hi, Lea? —jada guztiak ikaran sarturik.

—Bi gizon eta zakurra! Hain zaila iz ulertzea?

—Nongoak? Zergatik?

—Jakitekoak laster jakingo zuek. Orain ni joango, animaliekin ikasia bait nik destinoari bekoz beko begiratu behar iz la. Ekin zuek jaian eta segi mozkortzen, topea urrun iz eta.

Gogoratzen al hi, Lea —galdetzen Markok, adarra aspertzean—, nola hik esan egun hau ez eiz la berehala izango? Hik «inoiz ere ez» esan nahi eiz, baina hemen hi eta gu berriro. Begiak zabalik, zuloaren ingurua ere ikusiko hik. Begiak itxita, zuloa bakarrik. Ez al hik ikusten Bordalegi inoizko ederren?

—Nork erosi iz gazta eta irasagar hauek? —norbaitek hortik.

—Zer ukaiten, ba? —Markok.

—Bata biguna eta bestea gogorra.

—Zer nahi hik? Bata bestearen umeak izatea?

—To! Hemen irasagarra iz gogor, eta gazta, bigun.

Gauerdia esan ohi, baina hobe astebetean ez argitzea. Bordalegiko oilarrak jo iz bigarren «errekontua», eta laster iz diana.

Diana jotzen ari iz espetxeko egunsentian, ez oilarra, ez Prudenen adarra, korneta marrantatua baizik, egunean hamazazpi bider belarrietatik sartzen eta inondik irteten ez ena.

—Hi al iz Xamela? —galdetzen Leak goiko kamainatik azpikora, baina ez iz inor.

Prudeni, ordea —Bordalegiko historia—, hamaika semeen artean ere ezin izan eiz buruan sartu ez eiz la bera bakarrik. Gure amak esaten eiz jaiotzan bere burua eta ama galdutako neskatxo hura neu izango eiz la, handik hamalau belaunalditara jaioa. Hark orduan, burua atera eta hamaika mutil aurretik ikustean, «nora etor ni!» esango eiz nik. Joan biz ni berriz hutsera, ea beste aldiren batean haur bakar jaiotzen. Gure aitak Prudenek baino pena handiagoa ematen eiz niri sarritan, baina baldin honelakoa jaio ni, zertarako aldatu? Prudenek ama-umeen hiletetan ez eiz negarrik egin, urteko ogi-xerrak baino gogorrago bait ukan malko-guruina, baina etxerakoan bigundu eiz ederki. Zu ez iz bakarrik, aita, gu ere hemen iz, baina hark esaten denak iz la bakarrik. «Bordalegi emakume gabe, su gabeko hauspoa».

—Mutilak! —esan eiz Prudenek, bakoitza bere mendi lanetara zabaldu aurretik. —Emazte on baten lehen ekarlea, huraxe izango Bordalegiko oinorde.

—Ona behar al derrigor? —galdetu eiz semeek, eta Prudenek erantzun:

—Soilki eme, Urdanetako Doriak esana.

—Aurrera hurrengo lekukoa! —agintzen mahaiburuak. Martolori tokatzen iz eta arduraz gu, erdi gizajoa bait iz. Nola ekarri iz guk horrelako zopa-ontzi bat auzitegi batera?

—Zin egiten zuk... eta hori guztia?

—Bai, jauna. (Ondo hasi iz!).

—Erantzun fiskalaren galderei.

—Bai, jauna! (Hor erantzun behar al eiz?).

—Zuen baimenez, jaun agurgarriak, alderdi fiskalak lekuko honi galdetzea deklinatzen du. (Eskerrak! Aupa, Martolo!).

—Erantzun orduan Auzitegiaren galderei. Martolo Mendieta Iparragirre jauna! —mahaiburuak, paparra mahai gainera aurreratuz—. Egia al iz Learen senargai izan eiz la zu?

—Ostera batzuk egin eiz guk, baina ez nik jakin horri senargai deitzerik iz en. (Ondo! Bai jauna baino gehiago iz hori).

—Nola hasi eiz zuek?

—Umetatik lagunak. Gero hura Bordalegin eta ni Zabaletan bakarrik geratu behar eiz la ikustean, nik esan, ba, horixe, esan beharrekoa, eta berak erantzun, ba, lehen ere

lagunak izanik, joan-etorri batzuk egiteak ez guri etxalderik jango.

—Nola amaitu eiz hura?

—Niretzat gaizki, baina zer egingo! —Martolok, penatuki.

—Gaizki zer?

—Amaitzea ez al iz gaitza?

—Martolo jauna! —mahaiburuak—. Galdetzea ez iz zure eginkizuna. Zehaztu gehiago «gaizki» hori.

—Behin Leak nahikoa eiz la esan niri, eta nik esan ea orduan zertan ibili eiz en gu, eta hark erantzun, ba, erruki eman nik hari, eta batez ere, Bordalegiko bere aita zaharrari poz apur bat emateagatik, oraindik bizi bait eiz, baina suarekin jolasean ibiltzerik ez omen, eta hortxe amaitu eiz guztia. Laster hil eiz haren aita.

—Horrek ez al eiz izan behar jarraitzeko arrazoi bat gehiago?

—Neuk ere horixe galdetzen, baina hemen ez bide iz en zilegi galdetzea.

—Ondo ulertu iz zuk! —mahaiburuak—. Martolo jauna! Egia al iz inoiz zizparekin bidera irten eta Leak ia zu garbitu?

—Jendearen esamesak. Leak ez ukan inor garbitzeko bihotzik.

—Bi garbitu eiz, ba! —mahaiburuak biribilki.

—Halakoak izango. (Hori, Martolo! Nork pentsatu behar eiz!).

—«Halakoak» izatearren, danba? —mahaiburuak zorrozki—. Zuri zer egin hark, zeuk aitortua bait iz zerbait?

—Behin Bordalegin eiz ni, laguntzera joana, haren aita ospitalean eiz lako. Iluntzean haiek etxeratzean, Bordalegin geratu ni afaltzen, eta gero orduak aurrera berriketan. Gauerdi inguruan, txakurrak zaunka eta zaunka hasi eiz, norbait etxe inguruan oso hurbil egonik bezala. Zaunka horiek ez iz animalientzat, esan eiz Leak, eta halaxe irten hura, zizpa hartuta. Gau ilun-iluna eiz, eta neu ere irten, eta ez eiz niri bururatu tokirik txarrenean jartzea baizik, etxe kantoian, eta halako batean, danba tiroa neure buru gainetik. Lea!, oiuhu egin nik, izuturik. Hi al iz? —esan berak—. Bigarrena ez eiz hain goitik pasako. Hori al iz modua, nik, suarekin ez ibiltzeko? Orduan hark niri esan neu sartu eiz la jolasean gaizki, eta berak tiratzean pentsatu omen: lapurra ba iz, alde egingo, eta Martolo ba iz, ez mugituko. Etxe inguruan inor ba eiz, hankak astinduak beharko. Txakurrak baretzean, berriz gu sukalderatu, eta orduan esan eiz niri:

—Etxea defendatzera ezin iz irten sonanbuluen modura.

—Martolo jauna! —mahaiburuak—. Horrelako batekin ezkontzeko prest al eiz zu?

—Norekin ezkonduko, ba? Oiloarekin?

—Martolo jauna! Berriki esan nik hau ez iz la galderen foroa.

—Zer iz foroa? (Ai, Martolo! Egon isilik!).

—Martolo jauna, hau ez iz ikastola! Azken galdera nire aldetik. Egia al iz Leak gizon bati, herri guztiaren aurrean, begia hondatu eiz la?

—Neuk jakin hori zelan izan, ber-bertan egokitu bait ni. Elizan hasi eiz funtzioa. Lea noizean behin bakarrik etortzen eiz mezatara, eta beti azkeneko jarlekuan paratzen. Handik atzera gizonezkoak bakarrik gu. Atzeko haien artean, koruan eta korupean, beti izaten batzuk aldarera baino adiago alboetara, eta norbaitek Leari, hau belauniko, bernetan zirri egin eiz. Leak atzerantz begiratu eiz. Gerotxoago berriro zirri hark, eta Lea eseri eiz. Halaxe eman eiz meza denbora guztia, ez zutitu, ez belaunikatu, ez ezer. Amaitzean, gizonezkoak elizpean geratzen eiz gu, lagunarteka berriketan, neskak elizatik irteten ikusiz eta abar. Lea irten eiz, elizpe guztira begiratu, eta lagunarte batera zuzen joanik, mutil bati, ez nolanahikoa bera, paparretik heldu eta esan eiz: «Baldin hi gizona, nik potroetan emango, baina hiretzat nahikoa izango belarrondoko bat». Eta zapla! Elizpe guztia hitzik gabe geratu eiz gu, baina begia hondatzerik eta horrelakorik ez, nahiz eta bai pixka bat handitu.

—Itzuli ahal zu zeure aulkira! —agintzen mahaiburuak.

Martolo burumakur erretiratu eiz, pendulua bezala kulunkan.

Pendulu legeak destinoa bera ere jotzen la irudi —Bordalegiko historia—, eta goiz batez, neska bat agertu eiz Basagorrin, inork nondik ez jakin, Bordalegi non eiz en galdezka.

–Bordalegi oso urrun iz, no! –esan eiz hari tabernariak, baina hark Bordalegi behar.

–Egon berton, mutilen bat jaitsi arte, ez oso maiz etortzen baina.

–Ez! Joan behar nik.

–Neuk lagunduko –esan tabernariak.

–Bestek laguntzekotan, ez ni honaino etorriko.

–Bai neska misterioa! –esan eiz gero tabernakoek, hura joaten ikustean.

Noizbait Bordalegiko lurra zapaltzean, txakurrek ez eiz egin harrera gogorrik, haiek ere emakume bat ikustez pozik, nonbait. Pruden txakurren zaunkara irten eta atean kantoian eiz, sorbalda baten kontrara okerturik, etxe guztia gainean edukiz bezala, hura nor ote, harriturik ere bai, txakurrak gezur zaunketan ematen bait. Emakumea eiz la igartzean, atariko bi mailak jaitsi eta aurrerantz joaten astiro-astiro, eta neska gazte bat eiz la konturatzean, gelditu eiz.

–Eguerdi on! –esan neskak, iristean.

–Hala ekarri! –Prudenek erantzun.

–Hau al iz Bordalegi?

–Berbera.

–Urrunago uste eiz nik.

–Nondik etor hi?

–Oso urrundik.

–Nora?

–Etxera.

–Hemen ez iz beste etxerik –Prudenek.

—Ni Bordalegikoa iz.

Prudenek, atsekabearen atsekabez burutik gaixotzen hasiak, erditzean galduriko bere alabatxoa eiz la pentsaturik, negarrari eman eiz, besarkatzeko adore gabe.

—Ez ni iz zure alaba —esan eiz penaz neskak.

—Nor iz, ba, zu?

—Zure iloba. Urdanetako Doriaren alaba.

—Zer entzuten ari ni? —Prudenek dardaran—. Haurdun aurreratu desagertu eiz Doria!

—Neu iz haur hura.

Gure aitak historia guztiak narrazioan kontatzen eiz, baina neskaren etorrera hau elkarrizketaz egiten beti. «Neu iz haur hura» esatean, isilik geratzen eiz, burumakur, jarraitzeko agindu arte.

Lea isilik iz bere kabinan, espetxeko bisita gelan, pozik noizbait, emozioz ere bai, Markoren bisita iragarri bait hari, eta hara ez iz la Marko bakarrik, Martolo ere bai, sonanbulu antzera etor ena gizajoa, nahiz Leak behinola eskarmentu ona eman berari. Jende multzoa atean trumilka sartzen iz bisita gelara, Martolo ere tartean. Atalburuan txapela erantzi iz, hau ez iz eliza, Martolo! Markok, berriz, zirritu bat nahikoa izan edozer ikusteko, eta Learen kabina, ezkerretik hirugarrena hamabiko erreskadan, berehala hauteman iz. Hemendik, Martolo! Hau ama galdutako bildotsa bezala etor jende artean, baina

ez iz konparazio egokia, hain handia bait iz bera non, okerturik ere, buru erdi sobratzen besteen gainetik.

—Kaixo, Lea! Hemen gu azkenean ere! —esaten Markok.

—Baina, Lea! —hots egiten Martolok—. Estraminetan edukitzen al iz horiek hi?

—Hau aska iz, to! —erantzun Leak.

—Hemen ematen hiri jaten? —Martolok.

—Hau aska hutsa iz, Martolo. Zer berri Bordalegin? —Leak.

—Guztia ondo! —Markok—. Ikusiko hik nola egongo hura hi etor nean. Aurten urte ona izan iz. Dene-tik ekarri nik zerbait, baina gaztainak berde puntuan iz oraindik. Artaburu hau ekarri iz nik —Martologatik—, ez kostatu gabe. Hor atean esku arakatzailleak sartzen hastean berari, azala zurbildu iz, galtzontziloak aldean ote eiz en ezin gogoratuz. Hurrengo atean ere berdin, eta azkenean, hor detektagailuan edo zer iz hori? Zekor handia errazago pasatuko eiz handik, baina hemen iz gu, Martolo! Hor ukan heure Lea. Bai al jakin hik, Lea, nolako kaparrada ematen eiz honek niri, ea noiz etorri-ko gu hona?

—Portatu iz zuek! —Leak—. Ez jakin zuek bisita honek zenbat pozten ni!

—Eta lasai, no! —Markok—. Zuzendariarekin hitz egin iz nik eta azaldu, ahaide hurbilik ez ukanik hik, lehengu-su bat edo izan ezik, neu iz la Bordalegiren arduraduna. Eta hala, ea pakete bat utzi ahalko nik atean, eta baietz, etxeko moduan sartu ahal iz la ni.

—Ez eiz hik etortzen ibili beharrik —Leak—. Nahikoa iz urtean behin.

—Lea! Ni ez etorri hi ikustera bakarrik gero! Hemen jende mota asko ibiltzen, eta horiek ikustea ere ez egon gaizki, bueltan Basagorrin kontatzeko ere. Zelan hi?

—Gaur ondo, baina ez egin hemengo galderarik. Konta niri Bordalegiko berri.

—Ez izan Bordalegiren ardurarik —Markok—. Ardiak kendu eiz nik, buruhaustea besterik ez bait ematen. Itxiturak egin eta animalia guztiak aske ibiltzen iz, baratzea eta fruta arboladi berria izan ezik. Bai jakin hik soro bat landaredi egin la guk, denetarikoak sarturik. Beste guztia heuk utzitako moduan iz.

—Txakurra bizi al?

—Biziko ez, ba? Bigarrena erosi guk eta harexek ere hire falta hartzen nik uste, Zintzok irakatsita edo. Ez jakin hik Zintzo zenbat gogoratzen hitaz! Batzuetan pena ematen iz. Aukera iz en guztian hire logelara igotzen iz eta han ibiltzen erdi auhenka, bazterrak alferrik usnatzen.

—Zaindu ondo hura, nire gorabehera harexen pentzudan bait iz.

—Hire gorabehera? —Markok, harriturik.

—Zaindu ondo eta jakingo zuek.

—Denbora nola joaten hemen, Lea? —Markok.

—Esan iz nik ez egiteko hemengo galderarik. Basagorrin zer esaten?

—Zekorrik handiena jan arteko afaria egingo iz la herri guztiak, hi etortzean.

–Izango, bai, handitzeko denbora, oraindik jaiotzeko egonda ere.

–Ez horrenbesterik, Lea! –Markok—. Zerbait gertatuko bitartean, munduaren azkena ba iz ere.

–Azeririk ugaltu al iz? –Leak.

–Baita lotsak galdu ere. Igartzen han hire falta! Jendeak Basagorri esaten ezen oraintxe jabetzen iz la Leak Bordalegitik zenbat on egiten eiz en herriari.

–Egunero joaten hi?

–Ia egunero, nahiz osterata bat besterik ez izan. Hi lasai! Batak edo besteak, Bordalegi zainduko guk. Txankanek esan eiz niri ea hurrengo «Udaberri jaia» noiz ospatuko zuek hemen, bera ere nora etorri jakinean egoteko. A, eta bai al jakin hik Abeletzako Bitorianok ere etorri nahi iz la?

–Zertara?

–Hil aurretik derrigor ikusi behar omen hi. Hi ikusitakoan, trenari burua botata ere ez omen ardura.

–Gizajoa!

–Beste berririk ez iz bururatzen niri –Markok.

–Bordalegik iraungo al? –Leak.

–Zer esaten ari hi, Lea? –Markok—. Erreteila ere egi-na guk, eta hala ere, dirua sobratu. Hor sartu iz nik apur bat hire pekulioan.

–Ez ibil dirurik ekartzen. Eutsi etxeari eta gorde zeuentzat zuek han aterea. Ni konforme iz Bordalegi bueltan aurkitzeaz neuk utzitako moduan.

–Hobeto aurkituko, ba! Aizan, hemen gure denbora laster amaituko, eta Martolok ere bai ukan zerbait hiretzat.

–Hamar minutu falta iz oraindik –Leak.

–Ez iz asko. Ni joan egingo eta...

–Nora joan? Egon amaitu arte!

–Usaina hartzen nik ezen Martolok bakarrean hitz egin nahi hirekin.

–Ez, beno, niri ez iz ardura... –Martolok.

–Ez ala bai? –Markok—. Agur, Lea! Eutsi eta laster arte.

Lea eta Martolo isil-isilik geratu iz elkarri begira. Eta denbora aurrera, hori txarrena. Lea Bordalegin pentsatzen, eta Martolo pentsatua nola azaldu ezin asmatuz.

–Zer esaten, Martolo? –Leak, norbaitek hasi behar eta.

–Noiz arte egon behar hik hemen? –Martolok.

–Horren jakilea beti bezain isil iz.

–Gero zer egin behar hik? Berriz Bordalegira?

–Nora joango, ba, ni? –Leak.

–Lea! Ez nik jakin nola esan ere –Martolok—, baina hik bai jakin lehen eta orain ere... Bai jakin nik urteak aurrera joaten ari eta Bordalegi eta Zabaleta gero eta urrunago egoten, baina ni prest iz beharreko denbora guztian itxaroteko.

–Oraindik ere buruera horiekin ibil hi? –Leak—. Baldin zerbaiterako balio hiri, eutsi itxaropenari, baina hemendik irtendakoan hitz egingo guk, baldin inoiz irteerik izan.

–Irtengo ez, ba? Egutegiak toki guztietan korritzen iz.

–Hemengo egutegiak amaigabeak iz, Martolo. Hire gogoa estimatzen nik eta pena ere ematen niri, baina zer esatea nahi? Hau ez iz etorkizuneko hitzetan sartzeko tokia.

–Zer iz zalaparta hori? –Martolok.

–Amaitu iz la. Joan behar hik.

–Nondik?

–Segi jendeari. Hemen ez iz nahita ere barruan geratuko.

Martolori lotsa ematen negarrez irteteak, baina kabina hotsak ez barkatzen. Hemen ez iz sentimenduak gordetzeko zokorik.

–Aurrera hirugarren lekukoa! –hots egin mahaiburuak.

Ez ekar itxura bikaina gizajoak. Gurpildun orgatxo batean, bi hankak ia mokorretik mozturiko gizontxo bat ekartzen, lehenago gizon galanta eta indartsua izana. Burua tente-tente ekar, txapela zehar-jarria. Noizbait tokian jartzen, eta izen-deiturak eta zina eskatu ondoren, fiskalak galdetzea deklinatzen iz, eta orduan mahaiburuak:

–Bitoriano jauna! Leak deklaratu iz ezen hilketen berri zuen etxean eman hark lehenen. Gogoan al zuk zer eta nola esan eiz Leak zuei?

–Izango ez, ba, nik! Baina gure andrea, nola esango nik, zurruta ere pixka bat maite, eta Lea etortzean, ez eiz oso koadro polita sortu, gure andrea ez isiltzen, eta nik hura entzutean... Oso tristea guztia! Orain zer egin behar guk, Lea bait eiz gure laguntza bakarra? Beragatik ez izatera... Baina orain zer?

–Barka, Bitoriano jauna! –mahaiburuak–. Zure mina ulertzekoa iz, baina zer esan eiz Leak zuenera iristean?

–Bi gizon hilda utzi eiz la, baina gure andreak iji eta uju besterik ez egiten eta nik negarrari eman. Eta Leak sukaldetik pasabidera eraman ni eta esan eiz: «Bitoriano! Hire andreari ezer esatea alferrik iz orain, baina bi giza-seme hil iz nik, eta zakurra ere bai. Hik ez ukan errurrik, baina bai jakin horrek zer atze ekartzen ahal». Horixe esan eiz eta nik esan hari ea zergatik ez eiz neu ere hiltzen, baina irribarre egin eiz niri eta sorbaldan joz esan: «Hik luzaro bizi behar iz». Eta bai igarri ere, luzaroegi bizi bait ni, neure burua hiltzeko ere gauza ez iza-ki. (Bitorianok negarrari eman iz eta denoi begiak busti). Baina pozik ni, Lea ikusteko aukera hau edukitzearren. Noiz itzuliko hi Bordalegira, Lea? Ni ez han egongo... (Eta berriro negarrari. Gizon hau testifikatzera etorrazazi enek ez ukan bihotz naturalik). Baina igual bisitatxo bat egitera joango ni espetxera, baldin norbaitek eramaten, zeren hi ikusteko...

–Bitoriano jauna! Auzitegiak ez zu deitu akusatuarekin solaserako, baizik galdera batzuei erantzuteko. Egia al iz Leak...

–Ez, jauna! –zotinka.

–Nola «ez jauna», galdera amaitu gabe?

–Ez, jauna! Ez, jauna! –berriz ere Bitorianok, txape-larekin begiak xukatuz. (Hauxe gauza tristea ikusteko!).

–Bitoriano jauna. Auzitegiak galdera bat egin nahi zuri eta amaitu arte entzuteko agintzen iz. Egia al iz Leak esan eiz la ezen hirugarrenak ihes egiteaz beste penarik ez ukan?

Bitorianok negar uluak egiten, gero eta handiagoak, eta mahaiburuak eramateko agintzen. Learen paretik pasatzean, golkotik sagar gorri bat atera eta esaten:

–Tori sagar hau, Lea! Aurten Abeletzan heldutako ederrena.

–Azokan gaudela uste al zuek? –mahaiburuak orro—. Eraman gizon hori behar en tokira!

Luzianak bere senarra nola edo hala logelaratzean, Bitorianok esan eiz ezen gau batekoagatik orgatxoan ere pasatuko. Luzianak ezetz, ohera sartu behar eiz la, eta hartan, txakurrek norbait iragarri eiz. Ordu hauetan nor baina? Abeletzako txakurrek laztanka eta losintxaka hartu eiz Lea, etxean baino laztan gehiago hartzen bait eiz harengandik, eta txokolate koskorren bat ere bai, baina gau hartan Leak zuzen jo eiz atea. Nor da, eta nor

izango, ba? Luzianak atea erdiz gora ireki eta linterna aurpegira bota eiz, eta Leak gogorki:

–Ireki ganoraz atea eta piztu ganorazko argia!

–Ene! Gure Lea berton! Zer ukan hik orduotan? Oraintxe heldu iz hi oheratzeko laguna, Bitoriano, iso, oheratzen laguntzekoa. Hau sargoria! Zer berri Bordalegitik? Sar, andrea, iruditzen ezen ez hi sekula egon Abeletzan. Tragotxo bat? Onetik ukan nik gaur. Bitoriano, egon pixka batean gizajo hori, oraintxe joango ni. Aspaldion ez iz etorri, Lea. Zenbat denbora? A! Atzo iluntzean. Nire buruarekin ere! Bitoriano, eman galgari, badaezpada. Bi ohol falta gelan eta goizean ez iz, ba, ia bertatik joan! Eseri su ondoan, Lea! Oraindik, putz eginez gero, bai iz txingarra. Hik sua eta nik egur pixka bat ekarriko. Isilik iz hi! Sasian galdu al mihia? Oraintxe, Bitoriano! Ez iz dena batera egiterik. Ji, ji, ji! Hik usteko txurruplin eginda iz la ni, baina ez iz horrena. Biloba etorri guri eta Bitoriano nonbait sartzeko lekua egiten ari iz. Hemen baino hobeto egongo gizajoa. Gero ardo gozoari tiratu nik pixka bat, baina kortxoa atera bakarrik. Nahi al hik basoerdi bat? A! Ona amaitua iz, txarretik beharko hik. Hau ustekabea! Santisima! Lehen ere estropezu txiki bat eginda, sutara erori ni eta halaxe itzali iz. Su polita egin hik. Zer berri Bordalegitik? Onez etorriko eiz, ezta?, lehen ere galdetu nik baina. Gure Bitorianok...

–Bitoriano! –hots egin eiz Leak, logelara joanda—. Hire andreak berbagailua martxan jarri iz eta ni joango.

—Andre demonioa! —Bitorianok—. Hizketan ez ba iz, edaten, edaten ez ba iz, hizketan. Oraindik biak batera egiten ez iz ikasi.

—Bitoriano! —Leak—. Hiri esateko gogortxo iz, baina bi gizon hilda etorri iz ni.

—Zer esaten, Lea?

Leak sukaldera itzuli eta edontzi handi bat ardo atera eiz Luzianari.

—Non topatu hik hori? —Luzianak—. Neuk baino hobeto jakin hik gure etxeko berri. Heuk ez al nahi?

—Edan hik lasai, andrea!

Luziana ardoa edaten ari bitartean, Leak esan eiz:

—Bitorianori esan nik bi gizon hilda etorri iz la ni.

—Bi bakarrik? —edan ondoko korroskadan—. Nik gaur goizean bost untxi hil iz eta bilobak lau eramane.

—Gizonak, Luziana, gizonak!

—Gizonak zertarako iz, ba, gure Bitorianoren modukoak izan ezik? Horrek bai merezi bizitzea, berak hiltzea nahiago esaten iz baina! Bi gizon, zer?

—Bi gizon hil! Pun, pun eta hil!

—Eta besteak? —Luzianak.

—Hik nola jakin zenbat eiz en, sorgin horrek?

—Zenbat ez nik jakin, baina gizona besterik ez iz munduan.

—Baina Bordalegin bi! Bi gizon hilak, eta zakurra.

—Hura ere hila? Gaizoa!

—Eta beste baten bila. Etxe honetan ez al iz inork aterik jo?

–Bitoriano? Inori aterik zabaldu al hik?

–Joan gu! –esan eiz Leak, Luzianari besotik heldu eta Bitorianori laster etorriko gu esanez.

–Nora joan zuek? –negarrari eman eiz Bitorianok, bakarrik geratzean.

Etorri ba eiz, etorri eiz –Bordalegiko historia–, eta geroak esango hura etortzea hobe izan ala ez, baina Prudeni inoiz ez bezalako gogoak eman eiz adarra jotzeko. Bordalegi gaineko tontorrera igo eta lau haizeetara ez ezik, haize zirritu guztietara jo eiz. Semeak berehala abiatu eiz mendi sakabanatuetatik Bordalegirantz, inoiz baino bizkorrago eta jakingurago haiek ere, halako hots bortitza entzunik, zer gertatzen ote gure aitari pentsatuz, neguko eulia baino hilago bait ibiltzen bera azken aldian, baina hilak piztea ere ba omen, eta geurean gertatu behar aspaldian inon ez iz la gertatzen esaten ena. Gazteenetik zaharrenera, hamaika mutilak Bordalegiko sukaldean batu orduan, aita teatro handiz (erotasuna osasuna ote?), hogeita bi begi ezin irekiago haien aurrean eta hogeita bi belarri ezin harrituago haiei esan eiz:

–Mutilak! Bordalegi gaur hasten ganoraz! Neu izanik bide, betiko okertu eiz la pentsatuz ni jan behar eiz en harra hil aurretik libratzeko zoria izan nik.

Prudenek adarra jo eiz, norbaiti deituz, eta goiko so-lairuan oin hotsak tiki taka. Haurren bat? Handiagoa ematen eiz. Eskaileretan behera etortzen, xuabe eta banan-banan, eta azkenean... hemen bera!, hots egin eiz Prudenek, hemen gure Garoxa, zuen lehengusina eta Bordalegiko lehen alaba. Mutilak dena eiz begi eta dena harri, destinoaren zein haritan ibil ezin kokatuz, liluragarria benetan, destinoa gupidagabea izaki, baina batzuetan huraxe ere bihozberatzen iz la ematen, erraiak geure gozamenerako agerturik bezala. Bordalegiko mutilak, gazteenak aurreneko, haurtxoa bildots jostariaren aurrez baino liluratuago eiz, aitaren adarraren lilura duda gabe. Lehenengo joaldi triste hartatik oraingora ba iz aldea, hi! Eta neuk ere uste, gure aitag hori kontatzean, Prudenek berak baino sentimendu handiagoa jartzen eiz la, eta inoiz pentsatu izan nik ea guztia ez ote iz en geure aitaren burukoa besterik, baina hala nahiz hola, Bordalegiko historia norbaiten odoletik hartu behar eiz nik derrigor. Prudenek Garoxari besotik heldu eta argi sorberria lehen aldiz erakusten bezain harro esan eiz:

—Semeok! Bordalegi izar honexek hautatuarena izango. Eta hik, Garoxa, hemen ukan hamaika, Judas kenduta. Hauta heuk nahi ena, beldur gabe.

Prudenek larreko zekorrik dotoreena hiltzeko agindu eiz, adar puntatxoak ez irten, bai irten, eta gure aitag esaten eiz ezen, haiek mahaitik altxatzerako, ilargia hiru bider pasatzen ikusi eiz la.

–Lea altxatzen iz, patioa zeharkatzen, ilargia murrugainean ikusten, eta bisita gelako kabina estuan sartzean, haren hankek huts egiten.

–Bitoriano! Nola hi hemen?

–Heu ikustera, Lea!

–Nork ekarri hi?

–Bilobak. Bai jakin nik gure andrearekin ibilera segururik ez iz la.

–Hau ezustea!

–Ez al nik etorri behar? –Bitorianok.

–Ez nik hori esan.

–Bilobari esan eiz nik: eraman ni Lea ikustera, kosta ala kosta.

–Non iz biloba?

–Ez iz hari sartzen utzi.

–Nork sartu hi honaino? –Leak.

–Bi presazainen artean hementxe utzi iz ni, eta oraintxe etorriko Lea esanda joan iz.

–Sinestea ere! –Leak, besoak bularretan estuki gurutzatuz.

–Neuk ere ez, baina orain bai! –Bitorianok, bere ahots makala irentsiz—. Oraintxe hiltzeko moduan iz ni.
–Hitz hauek ia ez eiz entzun.

–Bitoriano! Hi ez hilko neu itzuli arte.

–Hi itzuli? –Bitorianok negarrari eman.

–Usterik gutxienean.

–Ez ni bizi iz la.

–Bai biziko hi! –Leak ere ez jakin negarrari eusten saiatu ala bertan jaregin.

–Ez nik hil nahi hi ikusi gabe –Bitorianok–. Ikusi iz nik hi, eta orain ez nik bizi nahi.

–Trenari burua bota behar al hik?

–Nahike nik hainbesteko abildadea eduki.

–Hau bisita modua, niri tokatua! –Leak, zer esan ez jakinez.

–Ez al eiz hik jakin?

–Bisita eiz la, baina ez nor. Nola pentsatu nik hi egongo hemen!

–Epaiketan ahalegina egin guk, baina horiekin alferrik iz –Bitorianok.

–Ez hik horren kezkarik izan –Leak–. Preso egoteko, motibo eder bat edukitzea bezalako altxagarririk ez iz.

–Asko sufritzen hik hemen?

–Ez hik kanpoan beste.

–Baina hik ez iz merezi!

–Zelan Luziana?

–Bai hik jakin. Edan gabe ezin egon eta edanda ezin isildu. Grina horixe kenduta, erabat fina eta zerbitzala. Hi falta iz netik arduratsuago ibil hura. Eta nik huraxe behar, baina gaur pozik ni, eta hor konpon!

–Hori iz hitz egiteko modua!

–Noiz arte egon behar hik hemen?

–Utz horri. Hemen ere bai jakin nik neure burua zaintzen.

–Ba al jakin hik Bordalegi lehen baino ederrago iz la?

–Destinoaren deskargak ingurua edertzen beti.

–Ez nik horregatik esan nahi –Bitorianok—. Etxaldea hobeturik topatuko hik. Basagorritarrak pozik ari iz, geure Luziana lehenen izanik.

–Bai jakin nik Bordalegi ondo zainduta iz la. Zer gehiago behar nik? –Leak.

–Lukainkak eta intxaurrak ekarri nik hiri. Diru pixka bat ere bai, nire hil-berria jakitean, hik ospatzeko.

–Berriz ere hil kontua?

Presazainak etor eta Bitoriano eramaten bere orgatxo errukarrian, ez agur, ez ezer. Joan gu! entzunaz batera, txapelari bi eskuekin heldu eta aurpegia ezin estaliz eza-batu iz, epaiketako hartan bezala.

Markok tokia libre utzi iz la ikusirik, Martolo Learen ondoan esertzen, kurioso-kurioso, ohartu gabe denok zain iz la noiz egingo hark horixe. Eseri eta isilik, hurrengo dantzaldia hasi arte, bitartean Leak haren edontzia betetzen iz la.

–Lea! Ni lehengoan iz –Martolok apalki.

–Neu ere bai, baina hobeto.

–Oraintxe ukan guk Bordalegi eta Zabaleta bat egiteko aukera.

–Urrunegi iz horiek bat egiteko.

–Berdin iz, bitartean zor-bidea egonez gero.

–Nik ez maite zor-bidetik ibiltzea –Leak.
 –Nondik ibili behar hik, ba?
 –Neuretik.
 –Zergatik bizi behar guk bakarrik eta triste –Martolok–, elkarrekin bizi ahal izanda?
 –Orain arte bizi izan gu.
 –Baina orain bakarrik geratu gu.
 –Txarra al iz hori? –Leak.
 –Ez ukan guk ezkonduen zerik egin beharrik. Neba-arreba moduan bizi ahalke gu.
 –Zergatik ez lagun moduan?
 –Heuk nahi bezala.
 –Lagun moduan, hi Zabaletan eta ni Bordalegin, hobe konponduko gu.
 –Ez al iz beste modurik?
 –Egon hi lasai! Lagunduko nik hiri –Leak.
 –Lagundu bakarrik?
 –To, Martolo! Hainbeste denbora ehortsita eginik, utz niri pixka batean lur gainean ibiltzen ikasten. Ez iz erraza, nahiz ederra.
 –Betiko kito orduan?
 –Ez izan haurra, Martolo, bularrak joaten bait ukan nik. Espetxean negarrari ematea barkatzen nik hiri, baina gaur eta hemen, ez! Ez al hik entzun ezteietan iz la gu?
 –Noren ezteiak? –galdetzen Martolok oso-osoan.
 –Gizona! Berriz ere jango hik Gabonetan gereziak. Esan Txankani adarraldi bat jotzeko.

Garoxak –Bordalegiko historia–Prudenen seme zaharrena hautatu eiz, Gergo(rio) izenekoa, eta hara historia berriz bideratua. Garoxa iz gure aita sentimendurik handienez aipatzen eiz en emakumea. Bordalegitik amaren sabelean desagerturik, sabel oparoz itzuli eiz Bordalegira. Inork ez eiz geroztik ama haren, Urdanetako Dorriaren, berririk jakin. Garoxak ez eiz sekula hartaz hitz egin, ezta bere Bordalegira arteko bizitzaz ere. Amaz eta haurtzaroaz hari galdetzean, beste lan bat hasten eiz beti, edo beste solas bat, haurren bati zertan ari hi, mokoti hori?, eta hala. Pruden hiltzerako, mutil gehienak etxetik kanporatuak eiz, ezkondurik edo urrungo lanetara, zazpigarrena eta laugarrena izan ezik. Gergok eta Garoxak bosgarren umea justuan erakutsi ahal izan eiz Prudeni. Aitona gaizoa biloba berria ikustean bertan hil eiz, begiak zabalik, betiera guztian Bordalegira begira.

–Aurrera azken lekukoa! –agintzen mahaiburuak, eta hemen bera.

Bai etor, bai joan. Learen paretik pasatzean, esaten:

—Kaixo, Lea! Ez iz horren galdua. Zutik egon behar al hik...

—Isilik! —mozten lazki mahaiburuak—. Lekukoak ez ukan hitzik, baldin berari galdetzen ez.

—Jeesus Maria! Ondotik pasatu eta hitzik ez esatea ere!

—Egon isilik, andrea! —txilin hoska —Eta jar idazkaria-ren mahai aurrean, Auzitegira begira.

—Paper artean betaurrekoak galduak iz en hori al iz idazkaria? —emakumeak.

Ene ama! Hau funtzioa etor ena! Leak ere aurpegia esku artean gorde iz, barre ala zer egin ez jakinez. Nori bururatu iz emakume hori lekuko ekartzea?

—Isilik zu eta isilik aretoa! —berriz ere txilin hoska. (Horrek uste ezen Basagorriko dendan sartu). —Isilik aretoan esan iz nik! Zu al iz Luziana Barrena Furundarena?

—Barrena aita partetik eta Furundarena ama partetik, eta aiton-amonen partetik ere izango zerbait.

—Erantzun laburki eta galdetzen enari bakarrik.

—Basagorrin esan ohi hitz eginda ulertzen iz la.

—Zin egiten zuk egia esango eta egia besterik ez esango?

—Jeesus! Horretan, ba, gu!

—Luziana andere! Ez al jakin zuk erantzunak hasi behar iz la «bai, jauna» esanez?

—Basagorrin ba iz...

—Bai, jauna, lehenik! —mahaiburuak haserrez.

—Bai, jauna! Bai, jauna!

—Behin bakarrik!

—Bai, jauna, bai!

–Buff! –mahaiburuak–. Segi!

–Noizbait ere! –Luzianak, mahiburuaren errendizio keinuan–. Basagorri ba iz ohitura hori apaizekin eta halako jaun modu batzuekin, baina nik uste eiz hemen ez izango premiazko.

–Premiazko eta zigorgarri, baldin zu horrela setatzen! –piztu iz mahaiburua–. Erantzun orain fiskalaren galderei.

–Luziana andere! –hasten fiskala–. Ezagutzen al zuk atzeko emakume hori?

–Ezagutuko ez, ba? Hori jaiotzean, neu ibili eiz emaginaren laguntzaile eta...

–Aski, aski! –fiskalak–. Jaiotzako konturik ez guri ardua, heriotzakoak baizik. Leak hil eiz la aitortu bi giza-semeen hilotzak egia al iz zeuk ikusi lehenen?

–Lehenen berak ikusiko eiz. Nik gau hartan ikusi ere ez ondoegi egiten, baina...

–Baina ikusi eiz zuk? –fiskalak–. Gogoratzen al zu Leak zer esan?

–Hitz gutxi egiten horrek. Gure etxera etorri eiz eta, nik ez jakin zer buruerak emanda, besotik heldu eta airean eraman eiz ni Bordalegira. Oraindik hementxe ukan nik marka ere. Emakumea izateko, horrek ukan indarrik ez iz la esanke nik atzerri guztian ere.

–Bai, bai! –fiskalak–. Hilotz haiek nork erailak eiz la esan Leak? Esan al eiz berak erailak izan?

–Jakina! Nor joango Bordalegiraino haiek hiltzera?

–Gehiago ezer ere ez, jaunak –amaitzen fiskalak.

–Erantzun orain Auzitegiaren galderei –mahaiburuak.

–Bai, jauna! Bai, jauna! Galdetu beldur gabe.

Mahaiburuak keinu opako bat egin iz, aurreko endredoan berriz ez sartzeko bezala.

–Learekin zer harreman izan iz zuk?

–Ai, jauna! Berorrek ez jakin nolakoa iz en Lea! Harremana? Auzorik hurrenak iz gu eta hortik atera kontua. Gure gizonak ere, gizajoak orain ez iz askorik baliobaina, Lea aldenduz geroztik ez iz bururik jasotzen. Lehengoan antzinako lagun zahar bat etorri eiz hari bisitan, gizon modu ona bera, eta zelan, Bitoriano? galdetzean, honek erantzun: Eskopeta gabe etorri alhi? Eta niri, berriz, ez galdetzen besterik: Learen berrik? Ez neuk esateagatik, baina baldin beste guztiok Jainkoak eginak izan, Leak gutxienez izan behar pare bat Jainkok egina.

–Luziana andere! –mahaiburuak.

–Baita andre ere, familiarik ez guk izan baina. Gure senar gizajoak ahaleginak egin eiz, baina...

–Ongi, ongi! Hori guztia ongi iz, baina zergatik erail eiz la esan Leak?

–Nik ez eiz hori galdetu. Niri hilotzak zaintzeko esan eiz, eta gau guztia hantxe eman nik, Basagorriko jailetako txapliguak eta soinu hotsak entzuten. Haizea alde ibil orduan, Bordalegitik ederki entzuten guztia. Esan eiz nik Leari, a zer suertea zuena! Guretik ez iz entzuten trena besterik, tuneletik ernegatuta irteten.

–Egia al iz –mahaiburuak –gau hartan pixka bat, nola esango nik, zurrut eginda aurkitzen zu?

–Ardo gozotik, gainera! Egun hartan, gure Bitoriano nonbait sartzeko, biloba bat...

–Noiz egin zuk azken zurruta?

–Azkenik ez, Jainkoarren! Pixka batean ez nahike nik...

–Baina esan nahi nik gaur goizean, ala atzo, ala...

–Hori azkenaurrekoa izan iz, ez jakin nik aurreko zenbatgarrena. Jainkoak osasuna eman biz guri, eta horixe iz hemen beharrena, eta zurruta ere, neurritxoan, zergatik ez? Jendeak bata eta bestea esaten, baina berori ere ikusi nahike nik gu bizi parajeen, han ez iz...

–Hara, Luziana andere edo andre! –mahaiburuak, pazientzia galtzeko seinaleekin—. Hemendik aurrerako galderei bai ala ez bakarrik erantzun, entzun?

–Bai ala ez hutsean, ala bai jauna eta ez jauna?

–Hutsean!

–Bai, bai, bai!

–Behin bakarriiik! –mahai jotze amorratuan mahai-buruak.

–Jesusen ama parteko amonatxo! Hauxe hizketan alferrik jakitea!

–Alde bistatik, mesedez! –mahaiburuak.

–Beste sozio horiek ez al niri ezer galdetu behar? –Luzianak, mahaiko epaileengatik.

–Joateko esan nik!

–Nora ekarri iz ni hauek? –esan eiz Luzianak Leari, paretik pasatzean.

—Hauek ez iz untxiak! —esan eiz Leak Luzianari, hilotzen aurrera iristean.

—Handiak iz, bai! —ikaratu eiz Luziana, hilotz baten hankan estropezu eginda.

Hilen gainera erortzeko gogorik ez eiz hark, nonbait, eta artez-arte jarri eiz, buruari eraginka, Leak linternaz hilotzen aurpegietara enfokatu bitartean. Nola bota hik biak hain batera, Lea, bata mutil ederra, bestea bizirik utzita ere, askorik ez galtzekoa? Baina biak defuntuak izanik, kandela bana jartzea ongi eiz la, hilak ilunetan arriskutsuak izaki, eta olio pixka bat ere bai, arimari irteten laguntzeko. Hilak biziak baino geureago iz, Lea. Izara zuri bana gainetik botatzea komeni eiz. Hori jakinik, etxean hartuko eiz nik. Bitorianok ere Abeletzako defuntu guztiak estalitako izaran lo egin nahi izaten iz. Lehenengotan ez omen lorik egiten, baina azkenean beharko, hankak hari moztu eiz nean.

Luziana hilen artean eta emagintzan ibiltzen eiz gus-turen, bere saltsan jaiotzako uretan eta heriotzako olioetan, eta uretik oliora bitartean ardoa, merkeena ere gozoa, baina Bordalegiko hilotzen aurrean, geroz geldiago eta serioago aurkitzen. Zer egin hik, Lea? Honek alferreko galderei erantzuteko gogorik ez, eta aurrerantzean horixe galdetuko guztiek, baina hauek, behintzat —hilengatik—, ez iz desafiatuko gehiago Bordalegiko urruntasunik. Bai ondo ere, papar-paparrean zuloa! Bizkarretik paparrera.

Luzianak hilotzen buruak alboz jarri eiz, hilek ez iz zerurik ikusi behar, bata alde batera eta bestea bestera, hilek ez iz elkarri begiratu behar. Hatz puntaz odola ukitu eta sudurrera eraman eiz, eta ardo garraztuaren usaina hartu, nor edo zer ote eiz hauek? Baina Leak Bordalegiko animalien joare hotsa besterik ez eiz entzuten, gero eta hots handiagoa, zenbat animalia iz gurean?, zakurrarekin bat gutxiago, hura jada ehortzia.

–Zer egingo guk, Lea? Ehortzi ala gorde?

–Gorde? Nola galdetu ahal hik horrelakorik, Luziana?

–Zerbait hik pentsatzeko esan iz nik. Egunsentia hilen gainera erortzean, orban huraxe geratzen hari betirako, eta hemen bat ez ezik, bi egon.

–Hirugarrenak ere hortxe behar eiz –Leak.

–Utz bizirik ere norbait!

Gauerdia gainbehera hasia eiz eta Leak izar bat dzist ihesi ikusi, eta gerotxoago beste bat, zerua hustu behar ote guk? Beharbada, eguzkiari ez etortzeko esatera joan eiz izarrak, etorrita ere nik ez ikusiko baina.

–Noizbait ikusiko hik, Lea! –Luzianak–. Joan lasai! Bordalegi zainduko guk.

–Hik zaindu hilak! Zaindu hilak, Luziana, eta Bitoriano ere bai.

Lea azken aldiz abiatu eiz Bordalegitik Basagorrira, eta handik nork jakin nora.

Antonek –Bordalegiko historia– ez eiz erraz egin Basagorritik Bordalegirakoa, diruz baino urtez kargatuago. Bordalegiko atarian Garoxa irtetean, bihotza begietatik hustear, etxe aurreko jarlekuan eseri eiz, zutik ezin egonez.

–Zer zuk ukan, gizontxo? –galdetu eiz Garoxak, aurrean kokoriko jarririk, eta Antonek hitz erdika erantzun:

–Heure antza, neskatxo! Heure antza.

Garoxak agureari aurpegia bizarretik eta iletik libratu orduan, barruak buelta eman eiz berari. Aita-alaba berdina gorik ezin izan apropos eginda ere. Hurrengo hitzean Prudenen galdea egin eiz Antonek, eta hila eiz la entzutean, berriro begiak busti hari. Lehen emozioak pixka bat baretzean, Bordalegiri begiratu eiz, Garoxak zelan Indietatik galdetu bitartean, baina Antonek erantzun eiz uzteko bakean iraganari, animalia batzuek itzartze txarra izaten bait.

Garoxak bai jakin hori, berak ere ez bait fitsik esaten Bordalegira itzuli aurrekoaz, baina, beharbada, aita-alabek orain zirkuitua egingo, zirkuitu itxia nolanahi, batek ere ez bait ezer erasan besteari. Antonen esana eiz Garoxa eiz la bere alaba bakarra, eta Garoxak esaten bera eiz la amaren alaba bakarra, baina ama hura, Doria Urdanetako, ez eiz Bordalegira itzuli, nahiz eta Anton egun horrexen zain jaikitzen egunero. Eder iz Bordalegi, ez eiz besterik esaten agure gaizoak, etxeari itzuliak eta itzuliak emanez. Azkenean, Garoxak barrura sartzeko agintzean, Antonek atariaren aurrez gelditu eta esan eiz:

–Zer izango ni Bordalegin? Aitona ala osaba?

—Zeuk nahi iz ena, aita —erantzun Garoxak.
Eta oilorik ederrenera lepoa mozteko agindu eiz.

Bordalegin zazpi seme-alaba eiz —Bordalegiko historia—, bost mutil eta bi neska, eta beste hiru hilak, bat jaiotzean, beste bat umetan, eta hirugarrena gaztetan, zaharrena berau. Anton iristean, gazteenak hamar urte eiz, neskatoa bera, eta beste seiak hamaseitik hogei-ta laura eskailera joaten. Garoxa oraindik sasoiko eiz, baita bere senar Gergo ere, nahiz eta gerritik okertzen hasia, lan gogor asko eginga izaki, baita atsekabe asko jasana ere bere umeak hiltzean. Eta handiena Antonek ekarri eiz. Ez, aitona, zuk ez iz ekarri. Baina hark ezin eiz burutik kendu bere atzetik etorri eiz la gerra, astebe-tera adin batetik gorako mutil guztiak altxatzeko agin-dua iritsi bait eiz. Egun batetik bestera dena eiz sua eta hilketa, zein aldetatik jarri behar jabetzeko ere asti gabe. Bordalegiko bost mutilek gerrara joan behar, baldin iheslarien miseriara ez menturatuko.

—Baldin zuek joan behar, abiatu, mutilak, bila etorri aurretik! —esan eiz aitonak ahoskera tristeenez, gure ai-taren kontraeran.

—Triste al iz, Lea? —galdetzen Markok dantzatik bueltan, gorri-gorri eta izerditan.

—Triste ez, baina larregi iz hau —erantzun Leak.

—Hainbeste urtean egun honexen zain egonda?

—Larra dena iz txarra.

—Joan gu dantzara! Hanken nekea, buruaren atsedena.

—Dantzara? —Leak—. Ibiltzen ikasi beharke nik lehenik.

—Ibiltzen ikasi? —harritzen Marko.

—Hainbeste denboran zelaia besterik ez zapaltzearena edo ez nik jakin zerena, baina aldapa pixka bat harrrapatzean, iruditzen niri ezen erori behar, abere ferratu berria bezala.

Leak nahiago izanke inork ez begiratzea berari, baina tarteka guztiok ukan hari zerbait esan beharra, eta hainbeste izanik, beti iz norbait haren inguruan, Txankanek adarra jotzean izan ezik. Beharbada, geure irudipenak izango, baina ez ematen hain pozik ere, edo bai beharbada, nork jakin. Pozetik tristera berehalakoa iz, baina tristetik pozera ez izango, antza, hain erraza. Izan biz nahi ena! Jo, Txankan, adarra! Zahagi hau zimelduta iz. Kafea ere izango guk, ezta? Gaur edo inoiz ere ez, eta bai egokitu ere, ilargi bete-betea gorantz.

—Lea! Hi desagertu aurretik eguzkia hartzea bezala, orain ilargia hartzea iz modako.

Luziana dantzatik bezala etor Auzitegiaren galdeketatik, edo azokatik bueltan hobeto, gona ere alde batek luzeago, eta Learen paretik pasatzean, nola ez, geralditxo, hilak ondo zainduak iz, Lea. Pixka baterako berriketa izango, baldin polizia kankailu batek besotik ez tiratu, oilo zaharrari bezala.

—Lekukoen aitorketa amaiturik, ministerio fiskalak ukan hitza —iragartzen solemneki mahaiburuak.

—Zuen baimenez, jaun agurgarriak. Ministerio fiskal honek aitortu nahike gaurkoa baino lan errazagorik ez iz la inoiz gertatu berari, eta uste iz beroriek ere, jaun agurgarriok, nekez izango zalantza gutxiagoko epai bat emateko kasurik. Hala ere, hainbeste ebidentziaren aurrean, berorien zuzen-sen makurgaitzari zer baitetan hutsik ote iz en kezkarik ez sortzeko, hilketa bikoitz honetako egiteak eta zirkunstantziak ahalik laburkien eta argien biltzen saiatuko ni. Bi hilketa iz, jaunak, akusatuak bietan jabetasun osoa aitortuz. Beroriek entzun iz, harriturik bezain zirraraturik, ez akusazioaren, baizik akusatuaren beraren ahotik, hotz-hotzean eta jakin-jakinean erail eiz la. Eta bi gizasemeak erailtzeaz gainera, harriturik entzun guk ezen hirugarrena salbatu izanaz beste penarik ez ukan.

Nola erail eiz? Bere buruaren defentsan? Guztiz alderantziz, jaunak. Erasorik inpuneenean. Bordalegiko sukaldean, bi hilek injekzio misteriotsu hura bortxaz sartu eiz la emanik ere, ez eiz sukaldean erail, etxe atzean baizik, joanean joanez eta ilunaren babesean. Joaten uztea

besterik ez eiz, gaur honen auzi krudela epaitzen ari beharrik ez izateko.

Egite eta zirkunstantzia hauetaz gainera, ikusten al zuek, jaunak, zer jarrera arbuiozkoa eta desafiatzailea ukaiten zuzenbideari? Epaiketa guztia zutik eramaten, Auzitegiari muturretan emateagatik, eta hori gutxi izanik, auzibiderik oinarrizkoena ere errefusatu iz, defentsari asmatu ahalken lotsaririk handiena pasaraziz. Nor iz bi-ziak bere gogara exekutatzeko eta gero zuzenbideaz ere burlazko arrandia hori ekarri en emakume hau?

Azkenik, esan beharra iz ezen ministerio fiskal honek, erruezaren zirrituren bat aurkitu nahirik, eritasun mentaletan espezializaturiko mediku talde adituenetako bat bidali iz la presondegira, ea aringarriren bat bederen aplikatzeko aitzakiarik ateratzen eiz en, baina zoritxarrez, beroriek eskuetan ukan txosten ezin argiago horrek induljentziarako tentazioak ere errotik mozten iz.

Egite sobera frogatu hauek honela, eta lekukoen aitortzak tarteka une groteskoak besterik ez iz la aportatu emanik, ministerio honek bere eskariari oso-osoan eutsi beharra iz, legedi penaleko zigorrik gogorrenak proposatuz. Hogeita hamar urteko presondegia Van Goghen hilketagatik, eta hogeita hamar urteko presondegia Senekaren hilketagatik. Eta hamarna milioi pezetako indemnizazioa familia bakoitzari.

Leak Xamelaren ordeztu ilargiari tiratu bitartean, Zintzok hilotz erori berriak zatikatuko eiz, baldin errespetu handiagoko hortzak eduki, baina txiki samarra gaizoa, soinekoei kris kras egiten eiz, paparreko zuloatik odol beroa erionez, eta horrexek ematen txakurrari beldurra edo atzerakada, txerri hiltzeetan baizik ez bait inoiz ikusi hainbeste odol. Baina, gainera, odol hark bolbora usaina ukan. Zintzoren burua geroz berotzenago joaten, hots, txakur amorratua esan ohi ena, alkandora zatien multzoa ahoan ataskaturik. Eta bertan itoko eiz, baldin Leak ez libratu multzoa.

Senekaren burua zerbait mugitu ote iruditu, eta Zintzok kolpea bota eiz, hortzik sartzen ausartu gabe. Geldi, Zintzo! Hilei erasotzea ez iz lege, eta gutxiago, buruan. Leak txakurrari ahotik kendutako oihal puskek golkoan gorde eiz, santuen soineko puskek baino erlikia hobeak izango eiz la pentsatuz. Zintzoren hortzak berriz arakatu eiz, beste puskarik geratu ote, baina garbi ukan hark ahoa, nahiz oso urduri egon. Egongo hi geldi? Ona iz hi ehorzlea izateko! Zintzok Leari aurpegia miazkatu nahi eiz, baina Leak ez uzten, hilen aurrean laztanka hastea ez bait errespetua.

—Baldin errespetuak uzten niri, jaun errespetagarriak, galdera bat egin nahike nik.

—Bai, emakume, nola ez, ba?

Lea zutitzen iz eta test luzea egin berri iz en psikiatra eta psikologoari, bata emakumea eta bestea gizonezkoa, distantzia pixka bat harturik, esaten:

–Besteak sano iz en jakiteko, norberak ere sano egon behar iz la ez al zuek entzun?

–Zer esan zuk, emakume? Ez al guk ukan hizketaldi sano bat?

–Oso sana, bai, espetxeak ukan en tokirik txukunean. Honelako txerarik hartzen ohitzeke eiz ni. Entzuten al zuek korneta hori? Egunean hainbeste aldiz eta hain gairi jotzen entzunda, harritzekoa iruditzen zuei zoratzea?

–Baina, Lea! Zer sano eta zer zoratze esaten ari zu, errutina hutsezko inspeizio mediku arrunt bat baizik ez bait izan?

–Eta ni nola iz la atera zuek?

–Ezetz, ba, Lea!

–Jaun-andreak! Gauza bat esango nik zuei. Zorotasuna ala minbizia galdetzean, gehienek minbizia nahia-go iz la erantzuten. Zuek?

–Zertara etor galdera hori?

Psikiatra-psikologoak ere zutitzen iz, gutxienez Learen parera, presa baten begirada goragoari ezin eutsiz. Ez jakin haiek zer egin, errespetua eskatu ala jokoa irabazten saiatu, test guztia hain ondo eraman eta gero. Leak hitz gutxiz, baina zuzen erantzun iz guztiari, Bordalegiko «historia», galdetzaileen ustez, maizegi aipatzen ba eiz ere. Hortxe iz gakoren bat, pentsatzen haiek, baina nork ez ukan atzean erreferentzia obsesiboren bat, esaten eiz. Eta Leak orain:

—Doktore agurgarriak! Ni ez iz zoraturik ez iz la segurtatzeko bezain zentzuduna, baina zuen bidaltzaileei esan bururik argienaren jabe eiz la ni egun hartan.

—Ederto, Lea! Zurekin azpika ibiltzerik ez iz, non-bait, baina pentsa zure salbabide bakarra txosten honexen gorabeheran iz la —esaten emakume psikiatrak.

—Zein salbabide?

—Ez al zu ohartzen nolako hondamena eskatzen iz en zuretzat?

—A zer salbamena ekarri zuek niri, baldin zorotasuna minbizia baino txarrago izan!

—Hori Auzitegirako konponketa bat besterik ez iz, Lea. Pozik egon beharke zuk honelako aukera bat edukitzeagatik. Ez al zuk ikusi hainbeste presakide zorro-buru egiten? Baldin legeak zu epaituko, zergatik ez baliatu legeak berak zuri jarritako ihesbidea?

—Egitekoak Bordalegin egin eiz nik, eta nire legeek hantxe jarraitzen.

Haiek ere bordalegitarrak izan —Bordalegiko historia—, baina bost mutiletatik bi baino ez eiz gerratik itzuli, ez gutxi ere, Bordalegin ez bait eiz urteetan izan inoren berririk. Agian berriak bidaliko, baina bidean galtzen, garai fatala izaki gora eta behera ibiltzeko. Gerra amaitu eiz enik ere ez jakin haiek, eta ez iz harritzekoa, gerra

haiek ez bait eiz jakiten noiz hasten, ez noiz amaitzen, gure aita esaten bezala. Halako batean, mutil bat etxeratu eiz, eta aitaren lehen galdera, besteak zer?, hura etortzea gutxi izanez bezala. Ez nik jakin, erantzun mutilak, gosea eta nekea baizik ez bait ekar hark. Geroago esan eiz bere aldekoak, behintzat, hilak eiz la guztiak, eta Gergok orduan ea guztiak alde berean ez ibili, eta mutilak ezetz, hiru batetik eta bi bestetik borrokatu eiz la.

—Eta zer egin iz zuek? —Gergok.

—Guk galdu —erantzun mutilak, eta orduan aitona Antonek hitz hauek esan eiz, gure aita mila aldiz errepikatuak:

—Gerratik irabazle edo hilotz itzuli behar iz.

Handik hilabetera beste mutil bat itzuli eiz, hura ere gosez eta nekez kargatua, eta hari ez eiz haiek galdetzen ausartu besteen berririk.

—Hi ere galtzaile etor? —galdetu aitona Antonek.

—Guk irabazi egin iz —erantzun doi-doi mutilak, bigarren katilukada esnea arnasa batean hurrupatuz. Beste anaia ere, galtzailea, han egon, eta Gergok bururik altxatu gabe esan eiz ea orain gerrak etxean jarraitu behar, eta Antonek Indietatik itzultzea otu eguna mada-rikatu zuen, han sikiera ezer jakin gabe hilko bait eiz. Tenplerik nekez galtzen eiz en Garoxak ere ezin odolari eutsi, eta begi malkotuak gero eta sutuago, gure aitari hainbeste aldiz entzundako hitz hauek esan eiz:

—Apaizak umeak ekartzeko agintzen, gero guztiak gerran galtzeko!

Zorionez, nire garaian ez eiz izan halako zoritxarrik Bordalegin, neba bakarra izan bait nik eta bera umetan hila. Baina aurreko garaian, handiena gero izan eiz, urte gutxiren buruan berriro armetara deitu orduan. Zer gerra egin behar guk, ordea, aurreko gerrako hondakinekin? Baina han ez eiz barkamenik, eta Bordalegiko bi mutilek bigarren gerrara irten behar izan eiz, berriz ere alde banatan. Zorionez, artean Anton hila eiz, eta Gergok Garoxari esan:

—Oraintxe neuk ere ez jakin gerrara joan ala apaizak hiltzen hasi.

Markok, bi bider pentsatu gabe, pare bat oilo hiltzen iz eta bata Martolori eta bestea Luzianari ematen lumatzeko, hi lehen ere lumatzen ondo ikasita egongo eta, Luzianari. Oiloak zertarako?

—Salda ederra egiteko —erantzun Markok—. Egunsentian eta lehenago ere ez iz gaizki etorriko, nekez berotzen enentzat, batez ere.

Luzianak oiloa lumatu ez ezik, larrutu ere laster eginke, iskilimina martxan jarritakoan, «baina noiz edukitzen, ba, geldi?». Ezetz jakin oilo batek zenbat luma ukan! Oraintxe esango nik zuei, baldin haizeak ez eramaten. Zenbat kanpai izan iz, bi ala hiru? Oilarra berandu ibil gaur. Leku onetik apartatu iz hi! Eskerrak hemen jende oilo samarra ibilki. Samarra ala berbera?

–Luziana! –hots egiten Txankanek adarretik–. Zergatik ez eiz hik eraman oilo zahar bat epaiketara, Auzitegiari kapapetik sartzeko?

–Baldin neugatik ez izan –Luzianak–, zuek ezer ere ez. Ai baldin Bitoriano gaur biziko! Baina Jainkoak eraman. Norbaitek eraman behar hankamotz gizajoa!

–Hire oiloak zenbat luma eiz, Luziana?

–Galde haizeari, berak bait eraman.

–Eta hireak, Martolo?

–Luzianak hitzak adina, gutxi gorabehera.

–Lumak adina hitz bakarrik nik? –haserretu Luziana.

–Bil hik lumak, ea! –Martolok.

–Bil heuk nire hitzak! –Luzianak.

–Iso, iso! –Markok–. Prest al iz pertza?

Baita su ederra ere. Bi oiloak su horretantxe gardos-turik, Markok pertz handia harrizko trebera handi baten gainean ipini iz, eta Martolok oiloa barrura, eta Luzianak ere bai.

–Sar hik berori –Txankanek Markori Luzianagatik–, ea nolako salda modua ateratzen.

–Horixe nahike hik, potroak biguntzeko! –Luzianak.

Oilo parean pertzean pol-pol eta oilarra kukurrukuka, hau martxa gurea, zenbat kanpai izan iz en ere ez jakinean.

–Oilar alua! –Markok–. Zer duk alegatzeko? Bi oilo falta?

–Ezer alegatzekorik? –galdetzen mahaiburuak Leari.

–Bai, jauna! –Leak ahoa betean–. Epaiketa honetako defentsari legalari nik muzin egitea ez iz neure buruaren defentsari uko egin iz lako, baizik izaki bakar bat iz lako, ni benetan defendatu ahal ena. Izaki hori areto benegarri honetan sartzeko baimena eskatu nahike.

–Nor iz izaki hori? –mahaiburuak.

–Zintzo.

–Nor iz Zintzo?

–Bordalegiko txakurra.

Denok zurt geratu iz gu, batzuk «zer esan iz?» eta hala, beste batzuk «zer esaten hik, Lea? », eta gehienek «akabo oraintxe!». Auzitegiko epaileek elkarri mutur itsusiz begiratzen. Eta harrigarriena inork ez iz la barrerxo bat ere egin areto guztian, Leak bonba baten ez-tanda eskaturik bezala.

–Txakurra esan al zuk, andere? Txakurra Auzitegira?

–mahaiburuak, hazpegi guztiak pilatuz.

–Txakurra esan nik, eta zin egiten gizon portatuko bera.

–Zer egin behar iz txakurrak Auzitegian?

–Hori berak esango zuei.

–Txakurrak esan? –mahaiburuak, deskojonorantz lerratuz–. Hau epaiketa iz gero, ez zoomagia!

–Jaun agurgarriak! Zuen zuzen-gogo makurgaitzak bizi guztiko presondegiaren hartzailegai denari hain eskari xehe bat ukatzerik ez nahike nik sinetsi.

–Auzialdia etena hamar minutuan! –hots egiten mahaiburuak.

Magistratuak erretiratzeko iz, idazkaria noraezean zutitzen, fiskala mugitu ere ez, abokatu defentsariak zer egin jakin ez, eta entzulerian halako marmario sisipasako bat hedatzen. Nahiz aukera eduki, gutako inor ez ausartzen Leari txistadarik egiten, eta hor iz bera, zutik erdian —hankak ere behar iz gero!—, berak sortutako sakabanaketa noiz bilduko zain. Eta seguruenik, Xamela nola salbatu eiz en pentsatzen.

—Aurrera epaiketa! —iragartzen iz mahaiburuak, espektazio aurpegiz—. Orain arteko auzi-arau guztien saiheska izanik ere, Auzitegi honek akusatuaren eskaria onartzea erabaki iz. Etor, beraz, txakur hori, errespetuz eta ondo loturik.

Zer ikusiko eta horra non agertzen Marko, txakurtxoa katetik, mozal eta guzti —txakurra, noski—, galtzerdi gorritxoekin eta galtzatxoak tripaperaraino, isatsa bakarrik libre, txizarik edo besterik otuko baldin ere. Txakurra baino gehiago zalduntxo irudi, belarriak apal-apal, Markoren hanka kontratik aldendu gabe, auzitegiaren aurreraino. Ez iz mahaia errespetu faltaz kexatuko, baina ez egon dudarik txakur gaizoa inpresionaturik iz la.

—Nahiz eta lekuko bitxi honen presentzia auzi-arauen saiheska onartu guk —mahaiburuak—, bete biz formalismoak. Nola ukan izena txakurrak?

—Zintzo Buztanbitxi Belarritente.

—Aski iz izen hutsa.

—Zintzo, orduan. Zin egin behar al berak? —Markok.

–Bai al, ba, jakin zin egiten? –mahaiburuak.

–Zintz egiten ederki.

–Ez iz beharrik. Barka! Zintz esan al zuk? –mahai-
buru moskeatutak—. Txakurrek zintz egiten al?

–Honek bai –Markok—, muturra kurumino zuloan
sartzean.

–Ez guk sekula ikusi, baina orain ez iz hori gaia. Lea
andere! Zer egin behar guk orain?

–Zintzo! –hots egiten Leak.

Txakurrak Learen deia entzunaz batera zoratu be-
har iz, auhenak, jauziak, zer iz piztia hori!, galtzerdi bat
galdu iz, galtzek ere gaizki beharko, Markok ezin hura
baretu, geldi, Zintzo!, zer aldikada sartu iz txakur horri,
Learen ahotsa entzutean?

–Geldi, Zintzo! –haserre egiten Markok—. Trinitatea-
ren aurrean aurkitzen hi.

–Geldi, Zintzo! –agintzen Leak, eta bai gelditu ere
orduan, dardarak eta zotintxoak eginez—. Jaun agur-
garriok! Ikusten iz zuek animalia horren xalotasuna.
Inozentzia esanke na. Horixe iz Bordalegiko gorabehe-
rak hasieratik azkeneraino presentziatu eiz en bakarra.
Hori eta Xamela, eta neu ere bai, jakina, baina gu ar-
tekoak iz. Hori ere artekoa iz, bere aita ankerki hiltzen
ikusia, baina norbait tranpa gaberik izatekotan, txakur
horixe iz la aitortu behar, nahiz ez egin zinik. Orain be-
roriei, fiskalari, idazkariari, entzuleei, nornahiri, txaku-
rrari sudur-zapiak eta edonolako zapi edo oihal zatiak
hurbiltzeko eskatuke nik. Beldur gabe!

Markok bere sakelatik sudur-zapia muturreratzen iz, eta txakurra gehiago kikiltzen. Mesedez!, eskatzen Markok fiskalari. Fiskalak Auzitegira begiratzen iz, eta mahaiburuak baiezko burukadak egiten, onartutako jokoa jarraitzeaz beste erremediorik ez iz la adieraziz. Txakurrak fiskalaren sudur-zapiei ere, bi eman bait, ez iz jaramonik egiten.

—Mesedez! Beldur gabe! —hots egiten Leak.

Markok idazkariari eskua aurrean jartzen iz, ezker-eskuineko eserlekuetako ikasle entzuleei ere animatzeko zeinuak eginez. Idazkariak sudur-zapi zimur bat atera iz, baina bai handia ere, «izara eta guzti ibil hori!», koloretxoak iz ena bera, baina Zintzok horri ere ez iz arretarik jartzen. Markok prenda guztiak zoruan uzten iz, ezkerretik oihal zati bat bota norbaitek, ez iz sudur-zapia ere, galtzerdiren bat?, abokatu defentsariak ere zerbait bota iz, eta gero eskuin aldetik eta bietatik. «Guk ere hasi beharko, ala?» Eta denbora laburrean, guztiek bota eta Markok batu, dene-tariko zapi multzoa osatu iz, sua emateko pilaturik bezala. Markok txakurra albotik, gaineratik eta denetik ibilarazten, baina animalia gaizoa geroz apalago eta beldurtuago iz, tiratu ezik zutitzen ere ausartzen ez la.

—Jaun agurgarriok! —esaten Leak—. Berorienak bakarrik falta iz. Mahaiburuak, egoera menderatzen iz la erakusteko edo, eskularru parek ateratzen, zuri-zuriak, azpil eta zinta urrezkoz. Beste bi epaileek ere, off-side ez geratzeagatik, togapeak arakatzen iz, eta batak zapi zuria, zetazkoa irudi, eta besteak auskalo zer izan hori, txakurraren ingurua mukuru horniturik geratu iz.

–Ken mozala, mesedez, horregatik iz la inork ez uste izateko –agintzen Leak, eta bai agudo kendu ere Markok.

Txakurrak, mozal gabe aurkitzean, belarriak astintzen iz eta atzeko hankartea usnatzen, galtzak estuegi nonbait, oihalei eta zapiei usain arin bat egiten, tantaren bat ere bai, eta berehala biltzen iz Markoren hanketan, bere burua gorde nahirik, «hau ez iz Bordalegi» pentsatuz.

–Ikusten zuek, jaunak –jarraitzen Leak–, txakur horrek ez iz la inorenganako txarrik eta gutxiago engainurik. Neuk ere botako zapi apurtu bat, tori, Zintzo!, zuek ez pentsatzeko ezen nirekiko sorginkeria bat ukan. Ezer ere ez! Orain begira beste hauek –oihal multzo txiki bat golkotik ateraz–. Ea hauek zer iruditzen hiri, Zintzo! –idazkariaren buru gainetik jaurtiz. Txakurraren sena usnatuz batera berotzen iz, amorratzen, multzoa destripatzen, hortzak airean erabil, oihal zatiak krisk eta krask, behin itzulka, behin etzanda, dena tximistan. Oihal zatien konsistentziarik ezak gehiago amorratzen iz la ematen, baina ez iz hori ere, usaina iz, edo auskalo zer, ikustea ere erogarri, «ken hortik txakur gaizoa!». Sinestea ere hain animalia txikia horren beldurgarri jartzea! Noizbait Markok, ez gutxi kostata, trapu madarikatuak kendu eta Leari bihurtzen iz, zeinak multzoa eskuan erakutsiz, hitz mailuka jaulkitzen:

–Por-ta-tu iz hi, Zin-tzo! Nik bai jakin hik ni defendatuko. Eta zuek jakiteko, jaun agurgarriok, trapu hauek Van Goghen eta Senekaren alkandora zatiak iz, hilotz erortzean Zintzok erauziak, eta larrua ere erauziko eiz, baldin nik utzi izan.

—Hau zer iz, Lea andere? —orro egiten mahaiburuak—. Auzitegiak eta zuzenbideak burlatzen ari al zu?

—Ez ni burlatzen ari! Ni Bordalegin bizi eiz inor ukitu gabe. Zeuek etorri iz niregana, baina horren jakintsuak izanik, jakingo zuek ezen txakurrek ez erasotzen lagun hilei, eta gutxiago hilen soinekoei, eta askoz gutxiago, urtebete iragan eta gero. Animalia baten garunetan horrenbesteko amorrua sarturik geratzeko, pentsa zer ikusi eiz en gaizoak.

—Auzitegiaren profanazioa eta zuzenbidearen laido gordina iz hau! Kanpora txakur hori! Auzialdia etena, bihar arte!

—Nigatik beti arte! —marmartu eiz Leak ahopean—. Ez nik behar defentsa gehiago.

Gergo zaunkak entzunaz batera atariratzen eiz —Bordalegiko historia— ea semerik bueltan ageri, baina urteak alferrik igaro eiz, ez bait bat ere itzuli gerratik. Bai etorriko, esan eiz Garoxak, eta ea noiz, Gergok, gerra amaitua bait iz, baina Garoxak esaten ezen gerrarik ez iz la inoiz amaitzen. Geure aitari ere maiz entzun eiz nik hori. Bordalegiko hirugarren alabak —beste biak, miseriari ihes egiteko, moja joan bait —esaten eiz ezen berak ezkontza ona egin eiz la, baina Gergo semeen zain hil

eiz. Huraxe eiz benetan lurrera itzultzea, tristurak eta erreumak ia belaunen pareraino makurrarazia.

Garoxa oraindik erremangu onean eiz, eta alaba ezkondu eta gero ere, berak eramaten etxeko ardura nagusia, zeren alaba apur bat gaixobera izan. Gure aitak esaten eiz ezen Bordalegin beti izan esku sendoren bat, eta horrexegatik iraun etxeak eta etxaldeak, Garoxari edo emakume bati esker beti. Kasu honetan, suhi berriarekin ere zorteko izan eiz, etxeari jatorrizko minen zamarik gabe heldu bait hark, gogoz eta anbizioz. Kortadiok, hala bait izena gizon gazteak, urte batzuen buruan etxaldea bi bidertu eiz, soro lurrak esan nahi nik. Hark luberritua iz Bordalegiren atzealde gehiena, eta aurretik ere ez eiz gutxi zabaldu, harri pilo luzeak bazterretan geraturik, hurrengo etxekada mutila gertatzean hormak egiteko.

Kortadiok eta Engrazik, Garoxaren alabak, bi neska eta hiru mutil izan eiz, nahiko karga, noski, bi gerra jarraituen osterako, baina Kortadiok etxaldea handitukoan, goserik ez eiz Bordalegin, lana gau eta egun baina. Kortadio izan eiz oraingo Bordalegiri itxurarik gehienaren emaila. Gure aitaren kondaira haritua ere hortxe amaitzen eiz. Gero izen eta gertakari solteak baizik ez eiz kontatzen. Kortadio izan eiz harentzat Bordalegiren sorrera latzaren burutzailea, eta bera «erantsia», esaten aitak ni animatzeko edo, baina egun hori ikusteko hil eiz gaizoa. Baldin etxearen jarraipena nire pentzudan egon, neuk ere gaizki ikusten zu, Bordalegi.

—Ondo ikusten nik? Zer iz hori? —Leak.

—Ondo ikusten hik, Lea, eta gaizki ikusita ere, hau hementxe iz.

—Baina, Luziana! Nondik sartu hik hori hemen?

—Laster kontatuko nik, baina orain egin jaramon beroni —Luzianak.

—Zintzo! Nora etorri hi?

Txakurrari, Lea ikustean, elektrizitatea sartu iz, gora, behera, alboetara, kabinako kristaltzarrari atzaparka, hortzik ezin sartuz.

—Nola ekarria iz hi, Zintzo? —Leak, begiak busti-busti.

—Formal gero! —agintzen Luzianak txakurrari, leihatilaren kontra eutsiz. —Izan hik gogoan zer baldintza ipini iz en guri.

—Hau ustekabea, Luziana! —Leak—. Hizketan ez ezik, asmatzen ere bai jakin hik.

—Pentsatzen eiz nik haxe ikusteko ukan hik gogorik handiena.

—Nola pasatu hik atean?

—Atean bakarrik? Bost ate ere pasatu iz honek. Ezta, Zintzo?

—Eta sartzen utzi?

—Beharko! Pare bi ordu egin iz nik hor kanpoan, txakurrarekin atzera eta aurrera.

—Zintzo gizajoa! —Leak, hunkiturik.

—Gela batean uzteko esan iz horiek niri, baina nik ezetz. Orduan, etortzeko hurrengo batean txakur gabe, eta hori gutxiago nik. «Txakurtxo batek zer egin behar zuei, ba?». Ez iz zuen uniformerik jango!». Non iz zuzendaria? Ez iz la. Orduan hurrengo! Hura ere ezetz. Orduan nork agintzen hemen? Eta horrelaxe orduak, baina nik txakurrik jaregin ez, eta azkenean «bisita guztiak amaitu arte itxaron beharko» esan iz niri haiek, eta nik baietz, oso ondo, eta begira zein ederki iz en hemen hirurok, «baina hamar minutu bakarrik» esan iz. Horiek nahita ere ezin egin gauza bat ondo, osorik.

—Nondik ibil hi orain, Zintzo? —Leak, urrundik txera plantak eginez.

—Bordalegin —Luzianak—. Hauxe iz hango etxaguna. Markok jaten ematen, ia egunero joanez, eta neuk ere sarritan. Han ibil hau pepe eginda, txoririk ere oharkabean pasatzen ez eta, baina batzuetan triste iruditzen niri, edo beharbada neu alai, hori ere izan ahal, baina gaur neurrian etorri ni, e!, hobe baldin bero-bero etorri baina, jende ziztrina!, isi!, hor ibil baten bat. Heu zelan?

—Bizi! Okerragorik ba iz —Leak.

—Zelako lagunak ukan hik hor?

—Nik ez iz lagunik behar —Leak.

—Baina beste batzuk ere egongo hor, ala?

—Saiatzen ni haiek bakean uzteko ni. Luziana!

—Esan!

—Usterik gutxienean epaiketa izango.

—Ez ibil hi txarrena pentsatzen.

–Ez iz horregatik. Txarrena zein onena ez iz konda, baina txakur hori eduki bizirik, Jainkoarren.

–Epaiketara eramateko? –Luzianak.

–Bai, bizi ba iz.

–Zintzo epaiketara? San Bernardoren txakurrak baino ospetsuago egingo hi, Zintzo!

–Horixe iz nire abokatua –Leak–. Nire defentsa bakarra.

–Zintzo gaizoa! Ona iz hi, Lea, honen gorabeheran ba iz!

–Entzute ageria! Aurrera epaiketa! –hots egiten ma-haiburuak.

–Hitza mesedez, jaunak!

–Hitza emana defentsari.

–Zuen baimenez, jaun agurgarriak –hasten iz abokatu defentsaria, ba eiz en ere ahaztua gure aldetik–. Defentsa honek auzitegi honetan atzo ikusia biziki deitoratu beharra ukan, zuzengintza baino areago trapu-azoka ematen bait eiz. Baina naturako lege zaharren arabera, muturrak elkar jotzen bait egon, hain zuzen gaitzespen horrexen funtsean aurkitzen defentsak defentsarako arrazoirik sendoena. Baldin atzoko ekitaldiak denok harrapatu zoroaldi kolektiboa ematen ba eiz –azkenean txakur baten malabarismoak Auzitegiko ardatz!–, zer

froga biribilagorik ezen zoroaldiaren sortzaileak, nire defendatuak, burua joana iz la ateratzeko? Nola esplikatu ahal guk legedia edo toga bezain naturalki aurkeztea txakur bat, eta orain urtebete baino gehiagoko trapu zaharrak, hilotzei erauziak? Jaun agurgarriak, ikusiak ikusita, ez iz dudarik nire defendatua kondenatzen enak zoro errukarri bat kondenatzen iz la, eta defentsa hau ziur iz ezen berorien zuzengintza jatorrak ez burutuko horrelako astakeriarik. Besterik ezer ere ez, jaunak. Eskerrik asko!

—Lea andere! —mahaiburuak—. Entzun iz zuk zeure abokatu defentsariak esana. Baldin hitz gogorak iruditu zuri, nola zuk frogatu ahal gezurrezkoak iz la?

—Ni ez ari ezer frogatzen zuentzat, neuretzat baizik. Txakurra izan beharrian, baldin bildotsa izan, denok belaunikatuko eiz zuek, Jainkoaren Semea izanki. Baina Bordalegin bildotsak azeriak eramaten, baldin txakurak ez zaintzen. Zergatik profanatu behar iz txakurrak Auzitegia?

—Lea andere! Lehenik —mahaiburuak—, nola jakin behar guk trapu zati horiek Van Goghenak eta Senekarenak iz la? Eta bigarrenik eta batez ere, nola jakin behar guk txakurra ez iz la izan trapu horien amorrura induzitua?

–Trapu hauek, jauna, denbora guztian neure golkoan ibili iz, eta nire ziegara bai jakin zuek ez iz la sartzen ez txakurrik, ez eguzkirik.

–Mirestekoa txakurrari zuk ukan begiramena, baina hemen gizakume batzuen erailketa epaitzen ari gu, ez txakurren usaimena. Hori al eiz zeure burua defendatzeko era miragarria?

–Ez bait zuek amaitzen utzi! –Leak, lehen aldiz eskuak goraka.

–Beste numero bat falta iz la esan nahi zuk?

–Beste bat ez, bakarra baizik. Eta denak zorotasunari bueltaka ari bait zuek, oraintxe erakutsiko ni ez iz la zorroa, zoro totala baizik, baina horretarako berriro txakurra sartzen utzi behar.

Epaileek elkarri buru eraginak egiten iz, trufan hartuz bezala. Guk baino gosari hobeagoa jango eiz horiek, baina geuk ere zer, ba? Maleta mardulak zabaldu eta hiriko parkerik ederrenean asetzeko aukerarik ez guk noiznahi izango, Basagorrira itzulitakoan.

–Onartua akusatuaren eskaria. Aurrera txakurra! –mahaiburuak.

Berriz ere hor agertzen Marko, Zintzo katetik ekarriz, poliki jantzia eta gizontxo bat bezala, atzo ez bait izan alferrik Auzitegiko atrakzioa. Orain bai jakin berak nora etor eta Lea non iz en, eta paretik pasatzean, Marko arrastatuko eiz, baldin indarrik ukan, baina Markok ere bai jakin non ibil, eta hor iz biak, txakur eta txakurzain, Auzitegiaren aurrez aurre, nork

zer aginduko, eta gu ere hemen, buruak luze-luze, non zer ikusiko.

—Zeuk agindu, Lea andere! —esaten mahaiburuak amorekor.

—Baldin nik agindu behar, atzo sudur-zapiak eta gainerakoak prestatu eiz enei txakurrarengana hurbiltzeko eta tentatzeko eskatzen nik.

Areto guztia zurrun geratu iz. Joan biz gu, bestela inor ez mugituko.

—Publikoa geldi bere lekuan! —hots egiten mahaiburuak—. Fiskal jauna, egin, mesedez, Leak eskatua.

Fiskala bere katedratik altxatu eta Auzitegiaren aurretik jarlekuen erreskada zeharkatuz, txakurrari hurbiltzen iz, zinuak eta zirriak eginez, baina Zintzok apal-apal erantzuten. Abokatu defentsaria ere bai joanki, idazkaria ere bai, eta ezker-eskuineko ilaretako letradu eta ikasle togadunek ere ez galdu nahi Auzitegi nagusiaren aurrean txakurkeriak egiteko aukera. Batak pitxi, bestea txitxi, txakurra ondo tentaturik jo ahal iz. Lehenengotan, Markoren hankapean kikildurik, baina konfiantza hartu ahala, jolasean hasteko ere gutxi behar iz.

—Auzitegiak ez al iz probatu nahi? —galdetzen Leak, beste guztiak erretiratzean.

Markok, bi bider pentsatu gabe, txakurra Auzitegiaren mahai gainera altxatzen iz. Zintzok, nonbait, goregi irizten eta jaitsi egin nahi, «hemen ez! hemen ez!» esaten bezala. Basagorrin esaera iz «txakurrek ere justizia hoberik eginke», eta hona zer ikustera heldu gu. Epaile

nagusiak, bere nagusitasun osoa agertuz, txakurrari murturretik buztaneraino pasatzen eskua –bai ilaje leuna!–, hanketara gero –bai oinetako politak ere!–, eta tripapean zehar. «Nork egin hiri galtzatxo hauek, hain txukun eta neurrira?». Beste magistratuek ere adeiz konplitzen, eta Zintzok lasaiago irudi, galtzak ziur asko bustita izango baina.

–Nahikoa? –galdetzen mahaiburuak.

–Ez, jauna! –Leak–. Orain gorde txakurra ostean. Fiskalaren ondoan toki aproposa iz.

Marko, «hori iz elementua!», fiskalaren ondoan esertzen iz, txakurra alboan-da, baina Zintzo ez inork ikusten, jarlekuek kokoterainoko eskudel itxia bait ukan, eta animaliak berak ere apenas ikusten ahal ezer. Txakur gaizoa! Oraintxe goren mahaian, oraintxe hankapean.

–Orain zer? –mahaiburuak.

–Orain, hiru tiroko zizpa izatera, beste biekin batera joan beharrekoak etorri behar iz. Xamelak etorri behar iz!

Hau izan iz takatekoa! Bentosa ikaragarriak harrapatu bezala geratu iz gu denak. Xamela hona? Gaizki entzungo eiz hik. Ba, Xamela esan iz! Ez al hik ikusten magistratuek nolako mutur alde jarri iz en?

–Etor Xamela! –agintzen mahaiburuak.

Bentosa ikaragarriak aterantz irentsi iz gu. Ireki iz atea, eta horra Xamela! Horra emakume bat, hogeitik gorakoa eta hogeita hamarretik beherakoa, ile luzeduna, argal samarra, beltzarana, hau al Xamela?, pasabidean zehar tiki taka, munduaren azkenaren ondoko isiltasuna

ebakiz etor ena. Learen parean ezer ba iz ere ez, Leak ere ez, elkarrentzat existitzen ez bezala. Zintzok zaunka bat egiten, Xamela Auzitegiaren aurrean gelditzen, beste zaunka bat, Lea burumakur, Xamela eta Lea iz areto guztian zutik iz en bakarrak, erdi-erdian, elkarren atzean, Auzitegiarekin gurutzea eginez. Zeri zaunkaka ari iz txakur hori?

–Izen-deiturak, mesedez! –mahaiburuak.

–Xamela Salazar Biteri.

Xamelaren ahotsa entzutean, Zintzok zaunkaketa eroari eman iz, bere jarlekuaren azpitik. Xamelak harriturik begitzen alde hartarantz. Markok zerbait egin iz txakurrari, min ere bai nonbait, txilio egin bait, baina isildu iz, ahoa itxiko eiz Markok.

–Xamela andere! –mahaiburuak–. Ezagutzen al zuk atzeko emakume hori?

–Bai, jauna.

–Orain Auzitegi honek akusatuak eskatutako proba bat –ikusiko zer froga! –onartzeko eskatzen iz zuri. Lasai, bakan samarra gertatu ahal bait. Lea andere, zeuk esan!

–Atera txakurra bistara, Marko! –hots egiten Leak. Atera ba iz, atera iz! Markok berak hartu iz la irudi sustorik handiena, baldin txakurrari apropos ez jaregin. Xamelak erreakzionatu aurretik, txakurra honen hanka artean sartu iz, Xamelak garrasi eta jauzi egin iz, idazkariaren mahai osteria ihesi, baina txakurrak ez barkatzen, Marko ere atzetik, geldi, Zintzo!, neskaren garrasiak erogarriak,

idazkariaren mahai gaina airean, hori iz paper pila!, mahaiburua txilin hoska, eta gu ere behatz puntetan guztia ikusi nahian, ez bait sinestekoa ere. Noizbait, Markok kate punta zapaltzen, eta Zintzo klok erortzen atzerantz. Markok katea hartu, batu eta hanka artean eusten txakurri, ez ordea isiltzen hura, hortzak bistan eta bits kolpeak erionez, noizbait muturra harrapatzen, ahoa ixten, eta txakur gaizoa ito behar, baina isilik ito beharko, Xamelak Auzitegiaren atzetik begiratzen iz la. Mahaiburuak irteteko agintzen iz, baina Xamelak ez nahi obeditu.

—Aretozain jauna! Eraman emakume hau magistratu en atetik!

Antigoaleko uniformedun agente judizial batek Xamela epaileen atzeko atetik ezkutatu iz.

—Amaitu al numeroa? —galdetzen mahaiburuak lazki.

—Nire partetik bai! —erantzun Leak.

—Konforme al zu?

—Guztiz! Oraingoan ez dira trapu zaharrak izan.

—Zer frogatu nahi eiz zuk horrekin?

—Berorientzat ezer ere ez. Txakur horrek bai jakin, eta niretzat horixe aski.

Baldin ardiak izan, berehala kontatuko eiz, baina espetxeko patioan zenbat presa ibiltzen iz en Leak ez iz

sekula kontatu, oraintxe izan ezik. Guztiei tinko eta banaka begiratzen iz, eguzkia bizkar aldetik sartzen ariz. Eta bilatzen eiz ena bat-batean topaturik, presa multzo batean sartu eta erdiko uniformedunari galdetzen iz:

–Hi al iz Xamela?

–Ni Xamela? –presazainak, harriturik.

–Hauxe iz Xamela! –Leak beste presei.

–Lea! –presazainak atzeraka.

–Zergatik zuk uste txakurrak halako gorrotoa hartu zuri? –aurrez aurre hurreratuz.

–Nola pentsatu ahal zuk ni Xamela izatea?

–Hi Xamela iz, uniformeaz mozorrotua.

Kornetak jotzen iz eta gehienak denen egonlekura, batzuk galeriara eta Lea bere bakar ziegara.

–Hi al iz Xamela? –galdetzen iz atea galgatzera etor en hurrengo presazainari.

–Zer esaten, Lea? Ni Xamela? –presazainak, zurtz.

–Besteak ezetz esan iz eta heuk izan behar.

–Haluzinatzen ari zu!

–Xamela hementxe ibil! –urrats bat aurreratuz—. Uniformeaz mozorroturik ibil, nik ez ezagutzeko –beste urrats bat aurrera.

–Lea! Sar ziegara, mesedez! –presazainak, atzeraka eginez.

–Sartuko ni, baina etorriko hi!

Hitz hauei aire gogorra ezarri iz Leak. Geroztik, presazainak binaka etortzen beti, eta Leak ez utziko esan gabe:

–Beldur al zuek bakarka etortzen?

Batzuek oilo salda, bestek berakatz zopa, bestek txokolatea, azkenean denok denetik eta haserrerik ez. Lehengo argiontziez gainera, hiru pertz handientzat hiru su handi eginik, oihan bat sutan ematen Bordalegik, eta hori jendearen koloreei erreparatu gabe. Suak afari zirkulutik kanpora egin iz guk, etxe aurreko zelaiak denerako ematen bait, eta horrela denok hara-hona ibilgu. Baldin beroegi ez egingo! Horrenbeste? Ea jendea etortzen hasten iz en, mundua erretzen ari iz lakoan. Lasai! Basagorri gehiena berton iz. Basagorri iz la uste hik mundua? Guztia ez, baina printzipalena bai. Non iz Lea?

Jendea mugitzen hastean, Lea etxean sartu iz. Ganbarara igo, ukuilura jaitsi, habe zaharrak haztatu, lehen bezain gogor, askak ez iz gaizki, abereak ondo, aurre-rantzean neurekin beharko zuek, hormak ere osasuntsu, etxe zainduak ez igartzen urteei, baina gorputza ez iz berdin.

–Zertan ari hi, Lea? –hots egiten Luzianak atzetik.

–Bazterrak ikusten. Ukitzen.

–Zer aurkitzeko?

–Lehengo abererik ez iz geratzen bat ere. Guztiak aurpegi berriak.

–Bakarrik egoterik ez hiri komeni, Lea! –Luzianak.

–Egon beharko.

–Gau honetan ez, Lea. Joan gu lagun artera.

–Hauexek izango nire lagunak –animaliak laztanduz.

–Horiekin egoteko astia izango hik gero ere.

–Luziana! –Leak sekretuan bezala—. Abere hauek bai jakingo. Nola hil eiz Bitoriano?

Gure Bitoriano gizajoa! Bat ere motibo gabe hil eiz. Ez nik jakin nire ezkutuan zerbait hartu ote eiz en, baina jateari utzi eiz, bururik ez jasotzen, eta ondo gogoan ukan nik hil aurreko egunean zer esan eiz en bilobari. «Berez hil behar al nik?». Beste hitzik ez nik entzun bat ere. Txorikumea bezala hil eiz bere orgatxoan. Ez eiz nahi ohera altxatua izan, eta nik pentsatu: «Hil biz gus-tura, beste munduan ere orgatxorik falta ez izateko». Hi ikustetik bueltan, hilabete inguruko adore aldia izan eiz, baina beheraldiak ematean, astebetean akabatu gaizoa.

–Eta Zintzo?

–Ezin izan guk bizirik iraunarazi hi etorri arte. Erdi gor, erdi itsu, erruki ematen eiz. Aukerarik harrapatzen eiz en guztian, hire logelara igo eta hantxe pasatzen eguna, lotan ala hilda ez igartzeko moduan. Azkenean, Markok ardia hiltzean erabilitako sorki odoldu bat irensten saiatu eiz, eta erdia barruan, erdia kanpoan, batere kexatu gabe ito eiz gaizoa.

Hartan, barre algara bat entzuten zelaitik, eta deiadarrak jarraian.

–Luziana! Luzianaaa!!

Luziana arin joaten, oiloa pertzetik ateratzera.

–Hik zer nahi, Lea? –Markok.
–Bota berakatz zopa pixka bat, ardo zuri tanta batzuekin. Oroimenaren zirkulaziorako oso ona omen.
–Ez hik gutxi ikasi eskola modu horretan! –Markok.
–Ikasten ere jakin behar bait! –Leak.
–Orain ahanzten ikasi beharko –Markok.
–Horretan ez iz askorik laguntzen Bordalegiko historiak. Aski iz niretzat oroimenak minik ez ematea.

Kontuan izanik alderdi fiskalak defendatu akusazioak guztiz baitetsiak izan.

Kontuan izanik alderdi defentsariak ez aurkeztu akusazioa zalantzan jartzeko frogarik.

Kontuan izanik erailketak hotz-hotzean eta jakin-jakinean burutuak izan.

Kontuan izanik akusatuak berak, xehetasun batzuk gorabehera, akusazioaren edukia oso-osorik aitortu eta beregaindu.

Auzitegi Goren honek, ahobatasun osoz

Lea Bordalegi Orreaga

honako zigorrera kondenatzea erabaki:
Hogeita hamar urteko presondegia eta hamar milioi pezetako ordaina, *Van Gogh*-en hilketagatik
eta

hogeita hamar urteko presondegia eta hamar milioi
pezetako ordaina, *Seneka*-ren hilketagatik.

Aroztegi zahar bateko gelarik handiena. Leihoaren
aurreko horman pintatzen ari eiz en Van Goghek ez eiz
Senekari begiratzen, hau atzetik eta alboetatik ekinean ari
arren. Zer pintatzen ari hi, hori al atzoko abentura, bihotza
ataskatu al hiri, nahi al hik atzetik gozo-gozo ematea,
baina Van Goghek ezer entzuten ez bezala. Norbaitek
atea jo eiz, Senekak ireki, Xamela sartu. Oilo hatsantua
bezala eseri eiz hau, buruarekin behin eta berriro ezezkoak
eginez. Ezer ere ez. Nolako ezer ere ez? Ezertxo ere ez.
Ez al hik ikusi? Ez ikusi, ez usainik. Alua! Orduan zer?
Susto ederra pairatu eta etxera, horixe iz guztia.

Seneka bera ere ez egon lasai, hotza eta zorrotza
izan arren. Gortina bitartetik muturra kristalaren
kontra, kalera begiratzen eiz, ezker eta eskuin, kale
luzea eta hutsa, tarteka multzo txikiak pasatzen, eta
txakurrak eta katuak zabor poltsen lehian. Senekak
Van Goghen atzean jarri eta egotalditxo baten ondo-
ren, galdetu eiz:

–Hiri ez al ardura zer esaten ari gu?

–Zergatik ez hik niri atzetik gozo-gozo ematen? –Van
Goghek.

Xamela ere zutitu eta Van Goghen alboan jarri eiz, ea
zer margotzen hark, ez al ukan hik hitz egiteko gogorik,

bai gauza tristea margotzen ari hi!, baina Van Goghek txintik ere ez. Xamelak ere ez ukan inor mimatzen ibiltzeko gogorik, eta Senekari esan ea nola izan eiz hura, baina zer egitea nahi hik, baldin hitz egin beharrekoa margotzen ari? Artistak espezialak omen, baina bai gauzeztanak ere, hau horretaraxe ere iristen ez ena. Xamela berriz Van Goghi hurbildu eta:

–Egin hitz edo zerbait! –pintzela zaplada batekin zorura jaurtiz.

–Zergatik ez ni bakean uzten zuek? –garrasi egin eiz Van Goghek, senetik irtenda—. Etxe honetan ez al iz tristerik, ez isilik egoterik? –pintzela jaso eta koadro guztia firrist farrast lorrinduz.

–Hemen lehenik denona eta gero bakoitzarena! –jaulki eiz Senekak, paparretik helduz—. Gaur zer egin hik?

–Deus ez.

–Atzo ere horixe esan hik!

–Baina amaitu gabe utzi nik.

–Ez al hik bera ikusi? –Senekak.

–Ezta joan ere.

–Esan hori, dedio!!

Xamela zizpuru handiak eginez eseri eiz zoruan, horma kontrara, Seneka balkoiko gortina artera itzuli eiz, eta Van Gogh beste kartoï bat margotzen hasi eiz, arrastada zakarrak emanez, baina Senekak, berriro atzean jarri-rik, oraintxe bai nik emango gustura, ipurdia ukituz. Van Goghek ez eiz pintzela haren ahotik sartu, kolpea oker bota eiz lako. Xamelaren hainbatgarren zizpurua algara

bihurtu eiz. Azkenean bai al jakin hik Van Gogh I.ak bere burua hil eiz la?

–Zergatik ez uzten zuek margoa amaitzen? –eskatu eiz apalki Van Goghek.

–Bai baldin zer iz en esaten hik –Senekak.

–Nola esango zer iz en, amaitu aurretik?

–Buruan izango hik ideiaren bat –Xamelak.

–Hori ez jakiten amaitu arte.

Laster amaitu eiz, ondo amaitzeko obligaziorik ez enak lan erraza izaten bait. Hor ukan zuek, bera distantziara jarririk, eta Xamelak barre egin eiz, Senekak ez bait inoiz egiten. Zer iz hori? Kaka zaharra! Nolako kaka zaharra?, eta Van Goghek saminki:

–Porrota!

–Aurretik ala atzetik? –Senekak.

–Denetik. Porrota osoa izaten.

–Hori esan nahi al koadro horrek?

–Horixe esateko ere ez ukan adorerik.

–Hortik heure burua hiltzera beste pintzelkada bat baizik ez iz –Xamelak.

–Ez ni urrun ibili –Van Goghek.

–Jakín ahal guk? –Xamelak.

Jar zuek une bat estutua, zurruna, bat-batekoa, lehergarria, uste ezinekoa, askatu ere ezinekoa, eta ho-

rixen iz espetxeko bisita gelako kabina miserablean Leak Xamelarekin topo egin unea. Une luzea, ez bait korritzen, unea laburra, ez bait existentzian sartzen.

—Nor ote iz? —pentsatzen eiz Leak, bisitara dei egitean, eta begira nor ukan berak aurrean, ez egun on, ez kaixo.

—Norbaitek hizketan hasi beharko, ezta? —esaten Xamelak halako batean.

—Hasi! —Leak.

—Zelan hemen?

—Hi egongo eiz en baino hobeto, baldin zizpa hirukoitza izan.

—Pozten ni —Xamelak.

—Toki txarrera etorri hi poztera!

—Zu ez al pozten? —Xamelak.

—Pentsatu beharke nik —Leak.

—Ez al zu guztiei galdez ari «hi al iz Xamela»?

—Baten batek izan behar iz —Leak.

—Hemen, ba, ni! —Xamelak.

—Eta orain?

—Begira, Lea! —Xamelak—. Zuk bai jakin nik beste, eta nik ere bai zuk beste. Nik ulertzen ahal zuk defentsari uko egitea, baina ez beharrekoak kontatu gabe uztea.

—Zer iz nik kontatu beharrekoa?

—Zuk jakina eta nik jakina.

—Zergatik ez eiz heuk kontatu epaiketan? —Leak.

—Ez nik kontatu, baina kontatuko.

—Nori?

—Auzitegiari. Zure epaia berrikustea onartu iz haiek,

eta neu izango zure defentsari. Horixe izango nire abokatutzaren estreina.

–Noiz pentsatu hik hori? –Leak.

–Zure epaia publikatu ondoko hilean bertan. Ezin eiz nik lorik egin. Neure burua hiltzea ere pentsatu eiz, baina azkenean esan nik: Ez, ba! Hori ez horrela gertuko! Abokatutza ikasten hasi eiz ni, eta oraintxe amaitu.

–Horrenbeste denbora eramaten nik hemen? –Leak, benetako pisuan.

Lea kabinaren goiko ertzera begira iz, hango zuloren batetik denboraren kargamentua atzeraka ikusiz beazala. Baina kabina gainean ormigoizko aretotzarra ukan hik, Lea, eta areto gainetik presondegi guztia, eta presondegi inguruan bi murru alanbratu, zein baino zein gorago. Hortik ez ukan hik ezer ikusterik, heure buruaz barrukoa besterik. Eta orain, Xamela! Horixe iz orain higandik kanpoko zirritu bakarra. Leak burua jaisten, sorbaldei eta besoei bertan behera jareginez, eta zoruan labezomorro handi bat ikusten. Ez, Lea! Aurrez begiratu behar hik, ez gora, ez behera. Hor ukan heure zorioneko Xamela.

–Zer esaten zuk? –galdetzen Xamelak.

–Esatekoak esanak nik. Baldin hik esatekorik ukan, ekin.

–Eta gauzak sustraitik eramateko –Xamelak–, jakin beroriek, jaun agurgarriak, Van Gogh, Seneka eta ni batera bizi eiz la, Van Gogh medikuntza, Seneka zuzenbidea eta ni geologia ikasten. Seneka ezin serioago eiz, Van Gogh bere artista aldikadekin, eta ni ere hantxe, lur hautsak analizatzen. Egun batean Van Goghek esan eiz:

–Lotsagarria! Bai lotsagarria!

–Zer ukan hik, Van maite? –laztandu eiz nik, Xamelak.

Van Goghek, Bordalegirantz joanez, umetako gomutak berritzen eiz. Pare bat udatan, Basagorrin egun batzuk iragana izan, aitaren urrungo ahaide batzuen etxean. Nor eta nolakoak eiz en ideia garbirik ez ukan hark. Egon eiz la eta denak errota zahar batean jolasten eiz la bakarrik. Geroztik, ahaide haien berririk ez eiz etxean entzun, ezta gogoratu ere, umetako beste zenbait gomuta galdu bezala, bat izan ezik: Lea. Mendi bakar-tian bakarrik bizi eiz en emakumea. Eta Van Goghen oroitzan, huraxe eiz beretzat Basagorriko pertsonaia bakarra, eta haren istorioek edo jendearen harekiko asmazioek izaki misterioso baten marka utzi eiz haurraren gogoan.

Geroztik urteetara, ilunabarrean Bordalegiko atarian agertu emakumeak bere haurtzaroko irudipen guztiak gainditu eiz. Van Gogh animoso jarri eiz, oldarrean, nolabait. Mendian zehar bere antzinako Basagorritik itzuli bat egitea eta Bordalegitik pasatzea pentsatu eiz la, eta halako xehetasunak kontatzen hasi eiz mutila. Leak, kalekume usaina hartzean, bekokia zimurtu eiz, baina gero,

Van Goghen Basagorriko erlazio hura, azalena izanik ere, nondik norakoa eiz en jabetzean, zerbait hartzera gonbidatu eiz. Sukaldean txakurra ere Van Goghen lagun egin eiz.

Solasa aurrera, Van Goghek mila galdera egin Leari, nola bizi han, zer uste honetaz, zer beste horretaz, birtartean ardo pixka bat, zigarrotxoak ere bai, usain bitxi samarrekoak, Learen ustez. Zergatik ez zeuk ere bat erretzen? Nik zigarroa erre? Bion artean bat, baina Leak muzin garratza egin. Van Goghi mehatxuzko iruditu eta kontuz, hi!, ez heuk izorra jokoa, huskeria bategatik.

–Ni margolaria iz –esan eiz Van Goghek.

–Horretan ateratzen hik bizimodua? –Leak.

Van Goghek erantzun artea ez iz la bizimodua, baizik biziera bat, eta ea Lea bera margotzen utziko eiz en.

–Niri zer margotu behar hik?

–Ez iz zuri ezer margotzea, zeu modelo izanik koadro bat margotzea baizik.

–Utz koadroa hutsik eta hobeto egongo.

Baina Van Gogh zirriborroak egiten hasi eiz, behin Leari begira, behin kartoira. Margotze azkarra eta apasionatua irudi, gero eta lilura gehiagoko putzak eginez.

–Hori ez al iz biluzik? –galdetu Leak.

–Jantziko guk, baldin zuk nahi, baina hau honelaxe iz ondoen.

–Ez al eiz hi ari ni margotzen?

–Hau janztea erraza iz, baina zu biluztea ederra izanke.

Leak burua atzeratu eta albokera begiratu eiz mutilari. Noizbait entzuna eiz margolariak zoro samarrak eiz la, eta zer egingo, ba, eguzkiak ez bait guztiei kaskoa berdin berotzen, baina Van Goghek galdetu eiz:

—Inoiz ez al zuk amodioa probatu?

—Zertarako jakin nahi hik hori?

—Ni hartan aspertua iz en jardun bat zurekin zoragarria izanke.

—Ba al jakin non iz en hi? —Leak.

—Bordalegin nik uste.

—Jakingo al hik hemendik gauez joaten?

—Ez nik joan beharrik eguna zabaldu arte. Zeurekin nahike nik gaua pasatu, Lea. Umetatik garunetan sartua ukan nik zu. Mesedetxo bat onartu behar iz zuk niri, bestela ez ni izanke gizona ere.

Van Goghek labana handi bat atera eiz eta besoan zirrist zarrast eraginez, haren ahoari begiratzen, zerbaiterako pentsamenduan bezala. Lea gehiago atzeratu eiz eta oraingoan zuzen-zuzen begiratu mutilari.

—Nik gogorik ez izanda ere bai? —Leak, begirada zehiartuz.

—O! —Van Goghek—. Gogodunak hirian iz nik sobera.

Van Goghi paparra airez eta arteriak odolez kargatu eiz, une oldartsua, buelta gabea. Baina ez, Lea, hirekin ez nahi nik egin horrelakorik. Hik naturalean ere biolentoa behar iz. Utz hik niri musukatzen, utz nik hiri emetasuna sentiarazten. Nola hi joango mundutik une hau zer izan ahal en probatu gabe?

Van Gogh aurreratu eiz eta Leak ez eiz atzera egin. Van Goghek urrats bat aurrera, Leak hiru. Metro erdira bekoz beko biak, hau lilura totala!, Van Goghen eskua Learen bularretan pausatu eiz, Learen eskuak paparretik heldu mutilari, Van Goghek labankada bat besoan ezarri, odola, sua, ez eiz atzera martxarik, Leak eskuturrean zapla eman, labana lurrean, eta esku biekin paparretik heldurik, horma kontrara itsatsi eiz mutila.

—Nik gizonezkoak binaka behar iz eta hi bezalakoak, hi-ru-na-ka! —silabako kolpe bat emanez.

Txakurrak zaunka bizian ari eiz, batez ere Zintzo, sukaldera sartu nahian ateari karraskan, baina Leak ez omen lagunik behar, labanazale atze-erre bat menperatzeko.

—Baldin hi bezalako zirinontzi batek larrutzekoa izan, Bordalegin biziko ni uste hik?

Esku batekin paparretik eta bestearekin bragetatik, horma kontrara dozena bat hil-orro atera arazitakoan, labana eskura eman eta atea erakutsi eiz Leak. Van Gogh albo-alboka joaten. Atea irekitzean, Zintzo txakurra hanketara oldartu eiz hari.

—Geldi, Zintzo! Bakarrik ere irakatsiko nik honi Bordalegiko berri.

Atariko zakurrak katea apurtuko eiz, baldin Leak eskua ez luzatu. Van Goghek apenas kolpe txarrik ukan, baina burua tiobiboa bezala eramaten, eta hezurren bat tokitik kanpora.

—Neuk lagundu beharko hiri. Hi ez iz gauza mundura itzultzeko.

Kilometro bat beheragoko bide zabaleraino lagundu eiz. Van Goghek ez eiz hitzik egin, bai hankak oker botatzen, baina estrata sakona izanik, hegal bata eta bestea joz, erditik ere joaten. Leak zer pentsamendu eramaten ezin eiz jakin. Beheko bidegurutzearan nondik jarraitu erakutsiz, esan eiz mutilari:

—Heuk nahieran etorri! Eta hik hirian sobera ukan horiei esan hi bestekoak nahi beste ukan nik ukuiluan ere.

Ondo probextuz gero, txakurtxo bat edukitzeko ere bai iz tokia hemen, bat, bi, hiru, eurt, bat, bi, hiru, eurt. Komuntzar horixe ez baldin egongo! Eta horrela, bat, bi, hiru eta erdi, baina hiru eta erdian itzuli egin behar. Hobe iz bat, bi, hiru, eta eurak artez, begiak itxita ibiltzeko moduan, bestela zer egin behar hik ilunetan? Txakurtxoa hortxe egonke, komunaren eta kamainaren bitarte doi-doian. Ez iz berau oso txukuna, baina neu ere hementxe egoten, hi! Gainera, hi kamainapean sartu ahalke. Bat, bi, hiru, aurrera nahiz atzera. Toki hau aski iz guretzat. Bakarrik egoteko gutxi iz asko, eta elkarrekin egoteko, dena gutxi.

Baldin norbait etor, Xamela iz en galdetu eta laster alde egingo. Aurrera eta atzera. Albora ere bai aukeran.

Ezin irten? Txakur birentzat ere atera ahal iz tokia hemen. Baita hirurentzat ere, baldin hi bezalakoak izan. Txakurrek ez iz tokirik jaten, pertsonak bezala. Zertarako irten? Nora? Nork emango hiri jana eta tokia hemen bezala?

Usteldu esan ohi, baina hemen ez hi ustelduko. Bai hilko, baina ez usteldu, beti behatxulotik begira bait iz. Usaina hartzen ote niri? Galdetu egingo behatxulokoari. Hi al iz Xamela? Hil usaina ukan al nik? Ezetz? Eskerrik asko! Oraindik bizi al hi, Xamela? Beti begi aseezinen bat behatxuloan. Hemen baino hobeto Bordalegin ere ez. Han noizean bat agertzen eiz eta bera gauzeztana, labanaz eta jostailuz hornitua. Bat, bi, hiru. Trinitatea beste, egin-eginean. Zer behar hik gehiago? Eta ezeren ardurarik ez, denborari etortzen uztea besterik. Zeren kexu iz zuek, hondamen puska ezdeusok? Lea! Nola eiz Bordalegiko Erromaldaren historia?

Erromalda neska ederra eiz –Bordalegiko historia–, gazte-gazterik aurreratua bularrez eta denez. Gure aitak esaten eiz neure antzekoa eiz la, baina nola jakin zuk, esaten nik, hura nolakoa eiz en? Apaizek eta fraideek, Don Kastorrek batez ere, neska ederrentzat beste burubiderik ez ukanik, Erromalda moja sartu eiz, lore-lorean.

Don Kastor kalonjea Basagorriko erretorea eiz, gazterik etorri eta zahar hil arte, eguna markesaren etxean eta gaua komentuan eginez. Erromalda moja joatean, Basagorriko mutilak aho bete hezurrez eta golko bete irritsez geratu eiz. Berrogei urtetik behera debekaturik beharke moja joatea, esaten haiek, baina joan eiz hura, eta handik bueltarik ez. Berak igarriko!

Izen handiko komentuan sartu eiz, artean Bordalegi ere etxaguntza handia izaki. Sarreratzat hainbesteko bat, geroago ez jakin zenbat, profesatzean beste hainbeste, eta hala, dote mardula behar eiz harako. Joan eiz, joan ba eiz, eta sartu eiz, sartu ba eiz, eta aita ikustera joan. Gure aitak birraitona esaten eiz, eta niretzat herenaitona izan behar. Hura ere joan eiz, joan ba eiz, eta bisita-gelan luzaro zain egon ondoren, han agertu alaba, sareta-dun leiho baten atzean, ondoan lagun bat eta.

—Zer egiten hik burdina horien atzean? Etor hona, neska!

—Ez, aita. Hemendik ere konponduko gu.

—Eta zergatik ez hemendik? —aitak, bere aldea seinatuz.

—Hau klausura iz, aita.

—Nor iz Klausura?

—Ez, aita. Klausura komentuko bizimoduari esaten iz.

—Ondoko hori nor iz?

—Moja-lagun bat. Bakarrean ezin guk hitz egin.

—Neure alabarekin ere ezin hitz egin? Eta gainera, burdinsarea bitartean? Nora sartu iz hi, Erromalda?

Aitak laster egin eiz alaba etxeratzeko bidea, oraindik dotea emateko bait ukan, sarrerako seinalea izan ezik. Errefel Bordalegik, hala bait ukan izena gizonak, gehiago ez omen sosik eramango, eta komentuko nagusiek, Don Kastorrek xaxaturik, laster bilbatu eiz Erromalda lotsagarriro bidaltzeko esamesa, bordalegitarrak betiko eskarmentatzeko modukoa. Don Kastorrek gero, atsekabe plantaz eta azpi-azpika, noranahi zabaldua. Eta hala, Erromalda gaitzoak, berak ezer jakin gabe, egunsentiko putek baino izen txarragoa ekarri eiz komentutik etxera.

—Egia esateko, jaun agurgarriak —azaltzen Xamelak—, ez eiz ni puta horietakoa, baina ezta mojakumea ere, eta Van Gogh Bordalegitik hain jota etortzen ikustean, erruki hartu nik.

—Ondo egina! —aurpegiratu eiz hari Senekak—. Hobe baldin potroak moztu hiri, emanik ezen bai ukan. Zertarako iz gu hirukotea? Zertarako gu zin eginak izan dena denontzat eta bakarka ezer ez?

Van Goghek lehenago ere inoiz aipatua eiz Lea, baina Xamelak eta Senekak ez jaramonik egin. Hiritik urrunegi iz hori. Ez urrunegi, esaten Van Goghek. Gaur zer iz, ba, hemendik Basagorrirakoa, hiriburutik hiriburura ordubetean sartzea izanik? Baina haiek ez egiten jaramonik hari. Van Goghek pena ematen eiz, min ere bai, eta:

–Joan gu hirurok Bordalegira! –esan eiz Senekak, bere bizi guztian irten irribarre natural bakarrez.

Senekak Bordalegiko etxe aurrean eupada egiterako, aspaldi gautua eiz. Kateko zakur handia haien linterna-zoekin geroz haserreago jartzen, eta Zintzok ere apenas ukan arrotzei hurbiltzen uzteko borondaterik.

–Nor iz? –hots egin eiz buru batek goiko leiho txikitik.

–Barka! Erdi galduta ibil gu. Hemendik joaten Basagorrira? –galdetu Senekak.

–Ni joatean, hemendik joaten –erantzun Leak.

Uste gabean gaua egin eiz la, bideak erratu eiz la, txakur zaunkak entzutean hurbildu eiz la, eta halako istorioak kontatzen ari eiz Seneka, Leak atariko atea ireki eiz nean, eskuan argiontzi bat eta. Kaixo, hemen bera, ez al eiz zu leihoan? Baina Leak behera zein gora laster egiten eiz, baita mendian ere, nondik etor zuek, eta horri erantzun beharrean, Basagorriko jaietara joaten eiz la, eta mendi itzuli bat egitea pentsatu eiz la, baina hor goian, nola ukan izena gailur txarakatsu horrek, ez nik jakin non sartu gu, eta ez atzera, ez aurrera, eskerrak txakur zaunka horiei, guretzat borondate handirik ez irudi baina. Nongoak zuek, eta berriz ere Basagorrin lagun batzuk iz la, non-go lagunak?, hauxe atso galdetia! Ez, beste lagun batzuk esan nahi nik, mendira gabe Basagorrira zuzen joanak, baina ez iz basagorritarrak. Leak txakurrak isilarazi eiz, ez bait hala hitz egiterik. Ez ukan, ba, zuek txarakan ibilitako antzik! Baina kateko zakurra lotu eta Zintzo ukuilura joanarazi ondoren, sar barrura, esan eiz Leak. Senekak ez bi

aldiz pentsatu, eta Van Gogh eta Xamela zalantzan geratu eiz, Leak esan arte:

–Parte txarrekoak ba iz zuek, nire esanak ez bidaliko, eta ez ba iz, zerbait hartuta hobeto joango.

Laurak sukaldean, eseri hemen, hiri oraintxe ekarriko nik aulkia, ez, emakume, beheko sutondoan ederto iz ni, baina Bordalegin denak altuera berdintsuan esertzea antzinako legea omen, nahiz erdi ilunetan izan. Beste argiontzi bat piztu eiz, eta biekin batera dezente argitu eiz eremua, elkar ikusteko moduan behintzat, bai argiontzi politak ukan zuk, Lea ere eseri eiz, politak edo!, kaletarrentzat edozer iz polit, zuek ere kaletarrak, ezta?

Lea zutitu eiz eta, atzea harraskaren kontra, isilik eiz, denak isilik, lantzean zurrut moduko bat eginez erdiko mahai biribiletik, gazta eta ogia gozo iz, baina isilik, aho kliskadak eta hagin hotsa besterik entzuten ez. Leak Van Goghi begiratzen eta Van Goghek burua makurtu, Seneka aulkian bizkarka ari eiz eta Xamela suari puzka. Leak, harraskaren aurreko hegaletik tentetu eta Van Goghenganantz bi urrats emanik, esan eiz:

–Hi ez al iz lehenago ere Bordalegin galduta ibilia?

Van Goghen ordeiz Senekak erantzun eiz, baietz, galduta ibili eiz la, baina zorionez bidea ondo ikasi gabe gelditu, orduan ere gaua izaki. Horregatik gaur eguna argitu arte egotea komeniko, baina ez beldurtu, Lea, gau ederra pasako guk, jaietara zu jaisten ez en partez. Gazta ona iz, ardoa ederki sartzen, eta gure motxiletan bai iz gauza gozoagoak. Leak apenas Senekarenik entzun

eiz en, baina Van Goghi ez begirik kentzen, gogoratuz, hurrengoan etortzekotan, nola etorri agindu eiz en. Van Goghek ere ba eiz zerbait gogoan eta zutitu, eta Learen-gana falta oinkadak emanik, belarrira esan eiz:

–Ez al zuk niri esan gizonak binaka eta ni bezalakoak hi-ru-na-ka behar zuk?

–Hori ere gizona al iz? –Leak Xamelagatik.

–Laster ikusiko! –hots egin handioski Senekak, Xamelari keinu eginik. Hau biluzten hasi eiz gerriz gora, bularrei airoski eraginez, eta modeloen desfilean bezala paseatzen hasi eiz, sukalde Erdiko mahai txikiaren inguruan.

–Gerriz beherakoa ere erakutsi beharko –Senekak–, goiko horiek edozein gizon itxurazkok bait ukan.

Senekak hitz horiek amaituz batera, Xamela gerriz behera biluzten hasi eiz, astiro eta sanba erritmoan.

Burua, Lea, burua biluzten ari iz hiri, eta laster ez Bordalegi, ez historia geratuko. Buruz ikasi beharko iz hik, oroimena galduta ere gogoratzeko moduan. Nola eiz Erromaldarena? Azkenean irakurtzen ere ahaztuko hiri eta orduan zertarako jakin idazten?

Erromaldaren fama txarra
edo betirako halabeharra
bere aurretik heldu Basagorrira
eta Basagorritik Bordalegira.
Erromaldak ez jakin gertatuen berri
aitak eraman, aita ekarri.
Aita ere ez jakin guztia ziur
eta halaxe egin eiz moiei agur.
Apaizek ez begiratzen moja ohiari
fraiderik ere ez Bordalegin ageri.
Eta Erromalda ohartu baino lehen
mutilek zeharka begiratzen.
Ausartenek dirua eskaini ere bai.
Ez al hik doterik gizendu nahi?
Halako neska ederra galdu behar!
Inork nahi ez haren senar.
Aita negarrez alaba galdu eiz lako
baina beranduegi bera ohartzera.
Ez eiz barkatua izango.
Ez eiz haiei ahaztuko.
Jainkoak emana Jainkoak kendu?
Horrek lege zaharrea urkamendu.
Eta berrian, aski goizean
neska uztea sasian.
Umerik izatekotan, sasikumeak izango
eta senarrak ere sasiko beharko.
Bai jakin hark mutilak zertara etorri.
Egin al hik «horretan» aspaldi?

Aker gorriari lehenago
zuei putz bat eman baino.
Basagorritarrek sinetsi eiz nean
alferrik ibil haren usainean
zabaldueiz xehetasun guztiekin
ikusitakura akerrarekin.
Higatik ere, Lea Bordailegi
laurdena ere zinez gehiegi
berdin zabalduko fama hori
esaten eiz aitak niri.

—Horregatik, jaun agurgarriok —jarraitu eiz Xamelak—,
neure izate osotik esaten zuei ezen, gerriz behera biluzten
ni hastean, Learen aurpegia akerra bezain transfiguratua
ikusitakura. Sukaldeko argitasun motelean, nire gerizak hor-
metan ibil, luzatuz, txikituz, zabalduz, estutuz, Seneka eta
Van Gogh ere erritmoan sartuak. Ez nik jakin Leak zer
pentsatzen, hor ukan zuek bera, baldin galdetu nahi, ez eiz
hitzik egiten, eta ez jakin arnasarik hartzen eiz en. Neuk
ere ez ukan gogoan sanba liluragarriagorik neure bizitzan,
beheko sua azkenetan, txakurrak zaunkaz kanpoan, ani-
maliak aska joka ukuiluan, arranak kilin kalan, eta gu han,
alarde delirantean, mundua ba eiz enik ere jakiten ez en
emakume bakarti baten aurrean.

—Arrazoi ukan zuk. Emakumea iz! —esan eiz Senekak Leari, Xamela guztiz biluztean.

Van Gohek bi xukadera handi motxilatik atera eta mahaia bazterturik, sukaldearen erdian zabaldu eiz, eta sanbagilea, zisne hatsantuarenak eginez, luze eta zabal etzan eiz, etor zuek esanez. Ai Lea! Hik ez jakin gauza ona zer izan, nola joango mundutik emetasunari arrazoi bat eman gabe, eta horrelako gauzak esaten eiz Van Goghek, baina Basagorriko jaiak izaki, ikusteko, berak nahi ez ba eiz ere, zein ederra iz en natura, koordinazio pixka bat erantsirik, eta Van Gogh ere biluztu eiz, eta Leari aurrez aurre esan:

—Begira zer gauza ederra galdu eiz hik lehengoan!

Xamela eta Van Gogh bi suge bezala trabatu eiz nean, dena hanka eta dena esku, Senekak Leari ez mugitzen deskuidatzeko zeinua egin eiz. Nahi ba eiz, begiak zabalik, nahi ba eiz, itxita, baina geldi han, lagun artean. Hiru eiz gu eta orain lau, Basagorriko jaiak Bordalegi ere noizbait biziztatzeko. Van Gohek ez eiz halako traturik merezi izan, Bordalegiko animaliek egunero egina eskatzeagatik. Ez al iz, ba, animaliak naturaren interprete onenak? Leak bai jakin hori, baina ezin antzik eman aurreko koadroari. Van Gogh, gainera, margolaria omen! Xamela aisa menderatzen hark, edo uzten menderatzen berak, nahi ba eiz, gainera, nahi ba eiz, azpira, bizia izan ere Xamela, Van Goghek ere ba eiz uluak eta aujiak egiteko indarra, kontuz, Xamela!, gau baterako bakarrik ez gu eta.

–Txakur horiek ez al iz isiltzerik? –esan eiz Senekak Leari, zeinak ez hitzik erantzun, baizik Erromaldaz oroi-tu, hari larrututako fama Xamelarengan ikusiz. Eta Van Gogh Xamelaren alua hurrupatzen hasi eiz nean, Leak begiak itxi eiz, mutilaren hurrupak eta neskaren aiamak bakarrik entzunez.

–Unerik ederrenean begiak itxi? –esan eiz Senekak, baina Leari basurdea patatak ateratzen iruditu eszena, eta berriz Xamela Van Goghen gainera, patata ahoanda, basurde emea baino ederrago iz, Xamela!, baina geldi mesedez, ez mugi, euts guk pixka batean, kontzentratu, horrelaxe, sanba pixka bat, bat, bi, hiru, oraingoan ez, bat, bi, hiru, oraingoan bai, bat, bi, hiru...

–Aaaauuuu!! –lehertu eiz biak, egiaz edo simulazioz, denbora laburrean hots mota guztiak sortu bait eiz, gizatarrak, animalienak eta haizearenak.

–Hauxe iz hura, Lea! –Van Goghek—. Ez al irizten zoragarri?

Lea bat-bi-hiruka ari iz bere ziegan, laura ezin iritsiz, luze etzateko tokirik ez, hi al iz Xamela, baldin norbaiti behatxuloan erreparatzen. Lur pixka bat, zuzendari andere, lur pixka bat, ministro jaun, lur pixka bat bakarrik, inor gorago ba iz. Ez nik askorik behar, ez nik ihes egingo, lehen ere aukera izan eiz nik, baina ni hemendik

Bordalegira ala inora ere ez, lur zatitxo bat bakarrik eskatzen nik lan egiteko, dena zeuentzat egingo, ez nik dirurik behar, ez nik ezer behar, baina nola kendu iz zuek niri lana? Lur zatitxo bat, animalia batzuk zaintzeko lain, handiak ez ba iz, txikiak, txikiak ezin ba iz, bat bakarra, ahuntz bat, adibidez, ahuntz bat eta lur muturtxo bat. Gehiegi eskatzea al iz, ministro jauna, usteltzekotan ere, lurrean usteltzeko? Lur puskatxo bat, Bordalegiko kon-daira neuk ehortzi ahal izateko.

Erromaldak benetan esan eiz akerrarena.
Ez al iz bera maitalerik ederrena?
Basagorriko neskak, denak bortxatuak
etsipenez ordaintzen Erromaldaren bekatuak.
Basagorriko mutilak, denak irrikaz
ezin gozatu baizik Ama Birjinaz.
Gozamen ideala moja ohia larrutzea.
Hitzez bakarrik, hau gurutzea!
Ez eiz Erromalda desio ez enik.
Baina, aluak!, oraintxe esango zuei nik
zer iz en natura eta zer lotura.
Eta akerrarekin joan eiz bortura.
Nor iz Basagorrin gizonik
animaliekin nahasi ez enik?
Hortxe husten zuek lehia
astoa ezean, behia
behia ezean, oiloa
edo ametsetako zuloa.

Erromalda ere ba iz zuek aina
abildadea ere behar baina.
Eta akerrari lan berria irakastean
bai gozotasuna gizonen aldean!
Eguna lanean, gaua oihanean.
Gure aitak esaten eiz ezen
animaliek zernahi ikasten.
Baina hi, Lea! Ez izan tentela.
Maita akerra
baita senar ederra.
Eskerrak gure aita garaiz hil eiz la
zeren tristuraz hilko bestela.

—Tristea iz, jaun agurgarriak —Xamelak Auzitegian—,
neure abokatutza honela estreinatu beharra, baina baldin
berorien belarri gurenentzat mingarriegi ez izan,
gertatuak kontatzen ari ni, nire defendatuak agertu ez
enak, patuaren misterio ikergaitzen bategatik. Galde
berari, baldin zuek nahi, baina nik galdetzen: Zer egin
behar eiz hark, ikusirik bere sukalde mendetsua, bat-ba-
tean, halako bortxa-zulo bihurtua?

—Orain hiri tokatzen, Lea —esan eiz Senekak.

Leak atzerantz jauzi egin eiz, tximiniatik gora ere pentsaturik, baina hirurek heldu orduan hari, txakurren amorrua alferrik eiz, bien buruak leihoko barroteetatik sartuak, gorputzak kanpotik, ezin ezer egin zaunkaka lehertu besterik. Lea etzanarazi eiz haiek, animalia bat hil-mahaian bezala, lasai, Lea!, gerriz behera erantzi eiz, gona gorantz jaso eta bide batez, burua sujetatu. Oinetakoak kendu beharrik ez iz, hi!, baina Senekak baietz, eta bera osorik biluztu, eta azken puntzetada hartutako zezena bezain itsuan erori eiz Learen gainera, beste biek eusten eiz la. Baina ez nik ikusi nolakoa egon hi! Seneka Learen hankartean belauniko jarri eiz, eta huraxe eiz, ba, basagorritar guztiek, apaizak barne, noizbait ikusteko irrikatu eiz ena, zila eta zilpekoa, noiz garbitu hik azkenekoz?, latza eta gogorra, trikua bezalakoa. Senekak eskua pasatu eta sudurrera eraman eiz, oraindik ez iz hain higatua, baina bai higatuko hiri, baldin begiramendu gehiegian ibil gu. Senekaren oldarra ere ahulduko eiz, eta hori etortzean bota behar iz, ez noranahi, ez noski noranahi, Seneka guztiz sinetsia bait eiz huraxe eiz la Learen estreinakoa, Van Gogh ere jeloskor jartzeraino, baina orain berandu eiz, Seneka bere guztian luzatu bait eiz. Ez eiz lantegi erraza, baina bai ederra, barka hik, Xamela, hiregan baino natura gehiago iz hemen, baldin pixka bat hik laguntzen niri. Xamelak Learen hankak zabaltu eta belaunetarantz doblatu eiz.

—Orain baaaiiii!! —orro egin Senekak, min ere hartuko

bait eiz. Ohiko mugimendua abian jarririk, lehenbizi astiro eta kontuz, gero bizkortuz, azkenean mailuketa frenetikoa eiz hura.

–Buka hik egitekoa! –kexatu eiz Van Gogh, eusten nekaturik, bera ere indarra hustu berria izaki.

–Aaauuu!! –ulu mortala, esajeratua jaurti eiz Senekak, esteak deskargaturik eta txakurrak ere isiltzeraino, izuturik.

–Ez al irizten zoragarri, Lea?

Haluzinatzen ari hi! Zer esaten hik, Lea? Zer iz zoragarri? Zer kantatzen ari iz hi? Leak gora eta zoko guztietara begiratzen iz, baina azkenean, zerbait ikusteko, leihotzarrera begiratu behar, beti bezala. Nor iz? Handik ez egon inor. Behatxulotik begiratzen iz, baina barrutik kanpora ezin ezer ikusi. Nor iz?, atea joz. Hortik ere inor ez iz la irudi. Orduan ez iz inor inon. Haluzinatzen ari hi, Lea! Zoragarri iz, baina espetxeko medikua alarmatzerik ez hiri komeni. Ez iz inor!

Nortzuk iz horiek, galdetu eiz aitak.
Basagorriko mutilak, erantzun alabak.
Basagorriko mutilak goizeko orduetan
Bordalegira etortzen erromeriatik bueltan.

Tobera jotzera, nori eta zergatik?
Erromaldaren akerragatik.
Baina hura ez uste atzeratu eiz enik
baizik atarira jaitsi zuzen-zuzenik.
Ez al zuek zer jorik tobera besterik?
Ez al zuek gogoa non husturik?
Etor eta ikus, ikus eta konda
nola maite ni haiek
bekaitz guztien kontra.
Eta mutilak atzetik eramanez
aker-bordara gauero legez.
Eta denak han berari begira eiz la
ez omen hartu halako gozorik sekula.
Eta orain joan eta jo
eta mojei ere esan
zer misterio zuek ikusi
akerraren mezan.
Eta hurrengoan
Don Kastor ere ekarri
Erromak jakiteko
Bordalegiko berri.

Gau hartan txakurrak eta arranak eiz Bordalegiko toberak, eta nola jo ere, eta nolako zaunkak egin ere, Senekak motxila zaharretik xiringa miragarri hura atera orduan,

Lea sutondoan, burua hanka artean, gogoa nokeaturik eta hezurak tokietan nabaritu ezinda.

Ez iz pozoia, Lea, ez al hik ikusten geure xiringa beretik ari iz la hi? Honek hi lasaituko, eta ikusiko hik zer iz en natura mila bidertua, Xamelak azken tantaraino sartzen eiz la hari. Argitzen ari iz, iluna joaten, deslaintzen ari, hau gardentasuna!, eta hirurak algaraka hasi eiz, barrea goitik, barrea behetik, barrea ukondoetatik. Lea ere zutitu eiz, ezin egonik, leihora abiatu eiz, eta txakurren buruei bera hasi zaunkaka, animaliak, izuturik, baztertzeraino. Eta azkenean sutondoaren barruan tente, burua laratzean gora eta esku biak ahoan, Bordalegiko adarra jotzeari eman eiz, tximinia zulotik ilargia pasatzen ikusi arte.

Ziegan hiru oinkada eta patioan hogeita hamar. Batentzat nahikoa, bakarrik izanez gero, baina ministro jauna, lau metro koadro apenas tokatzen iz bakoitzari, eta gainera denak denean. Hi al iz Erromalda? Xamela esan nahi izango hik. Xamelak hila behar iz, Erromalda bizi iz, eta berriz ziegaratzean, kantatzeari eman.

Ez eiz dudarik nola Erromaldak
maite eiz en akerraren aldakak.
Biltzartu eiz herriko indarrak
mundutarrak eta zerutarrak

eta bidali mutil guztiak batera
Erromalda atxilo ekartzera.
Joan eiz haiek eta egin galdea:
Non iz akerraren maitalea?
Baina hura aldendua eiz, nora?
Ibaian behera edo oihanean gora.
Ekar akerra, agindu haiek eta
iristerako bertara, akerra ere falta.
Topatu eiz en bakarra
gure herenaitona zaharra
atarian negarrez ahiturik
alaba eta burua galdurik.

Van Goghek sukaldeko atean margotu eiz Lea, gorputz erdiz behera, besterik ez nik ikusi, biluzik bera eta biluzik margoa, bularrezur ingurutik ebakia, hortik gorakoa gero osatuko nik. Orain, Lea, etzan, mesedez, neuk ere bait ukan Senekak adina gar, nahiz eta, bigarrena izatean, onena galdua nik. Eta haiek Lea laratz eta guzti arrastatu eiz tximiniaren azpitik sukaldearen erdira. Lehengo eguneko belarrondoko haren ordainez, esan eiz Van Goghek, goiko horma-erloju zaharrak hamaiak jotzen eiz la, denak erreskadan eta nobedade gabe. Van Gohek, Seneka baino iharrago, neurri gabeko zakila

ukan, eta ernagarria oraindik odolean, Lea estali orduan, aurreko guztiak huts iruditurik, azken oldarrari eusten ari eiz. Honelakorik ez nik berriz harrapatuko! Baina destinoan hala idatzita egongo bait eiz, leihoz kanpotik zaunka urragarrian ari eiz en bi txakurretako bat, Zintzo, modu esplikaezin batean, barrote artetik pasatua eiz, eta inor ohartzera, zazpi tokitan hortzak sartu eiz Van Goghen larruan, eta bat-bateko zalaparta hartan, era-soa kontrolatzen hasterako, Lea aldendua eiz sukaldetik, txakurra atzerik eramanez.

Joan eiz komentura gizona
bere alaba bat moja ukana.
Non da gure etxea difamatu eiz ena?
Kalonje handi bat baratzean
morroiak lanean, hura otoitzean
aitaren egin eiz agurea hurbiltzean.
Don Kastorrek irribarre airosoa.
Zer iz zuk, Errefel gaizoa?
Agertu al iz Bordalegiko usoa?
Ez iz oraindik agertu, jauna.
Horregatik etor ni berorregana
atsekabea egiteko erdi bana.
Tiratu eiz hari besterik gabe.
Ez eiz berehala erori hilda ere.
Zeruan ba iz, otoi gure alde.
Bere burua ondoren
hil eiz damutu baino lehen.

Ikus guk zeruan iz en.
Baratzeko pikondo zabala
haren hosto latzen itzala.
Norbaitek ehorts biz hilak.
Pikondoak bakarra alea.
Ez ni Erromalda, baizik Lea
aitari entzunen kontatzailea.

Hiru arrotzak alferrik eiz Bordalegiko sukaldean.
Xukaderak batu, soinekoak jantzi eta: hurrengoan eto-
rriko gu gaurko lanak amaitzera. Kateko zakurrak ate
osoa hartzen eiz, zaunkaren zaunkaz hortzak eta bitsa
erionez, toki txarrean iz hi, gizajoa! Van Goghen la-
bankada batek tripak eta garrasiak airean utzi hari, hik
ez ihes egingo. Nondik etorri iz gu? Hortik nik uste.
Hau iluna! Atera linternak!

Etxe kantoian gorantz haiek hartu orduan, hego hai-
zeak Basagorriko musika hotsa Bordalegiraino ekartzea-
rekin, zizpa baten bi tiro biribil haiek ez eiz urrun joan.
Van Gohen eta Senekaren bizkarretan lehertu eiz.

—Eta ni libratu, jaun agurgarriak! —Xamelak Auzitegian—. Linternadunei tiratu eta berriz kargatzerako, al-dendua eiz ni, nora ez nola jakin gabe, eta hemen ni bizirik, hilek adina merezirik. Jaun agurgarriok, hauexek iz egiak, argiak eta guztiak. Eta neure burua galtzeko ba iz ere, ez ukan nik dudarik Auzitegi goren honen zuzengintza ezin jatorragoak aringarri guztiak aplikatuko iz la nire defendatuaren alde. Eta hala ere, baldin zerbait zigorgarria ikusten beroriek, ez al iz nahikoa orain arteko kartzelaldia?

—Bai al ukan zuk ezer alegatzekorik? —galdetzen mahaiburuak Leari.

—Bai, jauna! Dena iz egia, bortxaketena izan ezik.

—Esan nahi al zuk haiek ez bortxatu zu?

—Ez osoki. Saiatu eiz, baina ni hil haiek.

—Zer esaten zuk, Lea? —hots egiten Xamelak, harri eta larri.

—Utz berari, emakumea! —mahaiburuak—. Berak jakingo inork baino hobeto!

Bordalegitik mendira
usoak aldendu eiz.
Zurien eta beltzen artean
berriro sua ari.
Hau gerraren gerrarena!
Nork jakin zenbatgarrena?
Etxea zazpi bider erreta
azkenekoa txarrena.
Agur, amaren alaba!
Aita bai joaten gerrara.
Eutsi Bordalegiko suari
baldin ez itzultzen bera.
Joan eiz eta hantxe hil
semeen hilotzak non bil.
Bordalegiko suari puzka
bakarrik geratu eiz ni.

Kontuan izanik...
(hau, hori eta bestea)
Auzitegi Goren honek
Lea Bordalegi Orreagaren
epaia berrikustea onarturik,
Xamelaren lekukotza direktoa
eta defentsa arrazoitsua

entzun ondoren
erabaki iz epaia
lehenean uztea.

Egunsentia. Itzal argiontziak! Bordalegi gaineko mendi ostetik eguzkia ez iz urrun. Erdiek uste iz beste erdiak mozkorturik iz la, eta alderantziz. Hau adostasuna! Baldin mundua honela izan, ez izango gerrarik, baina ez iz gu hain mozkor, zutik ibil gu, ibil, bai, ez, egon! Basagorriko espiritu guztia Bordalegi iz gaur, ihintza izan ezik. Hori ezin iz mugatu.

–Joanari begiratu ere ez, Lea! –hots egiten Markok. Txankanek adarra, Luzianak uhu, Martolok zantzo, basagorritarrek dantza, zahagi zimelak azken tantak ematen, Xamelak esaten Leari:

–Lea! Beharbada, gehiago ez guk elkar ikusiko. Ez zuk jakin zenbat hunkitzen ni, zure itzulerako afarian egotea onartzeagatik, baina kezka bat adierazi gabe ezin ni joan Bordalegitik. Zergatik deklaratu zuk ez eiz la zu bortxatua izan «osoki»?

–Gezurra iz lako.

–Baina, Lea! Ni Xamela iz!

–Eta ni Lea. Zuek ez eiz bortxatu hura. Galde, bestela, lagun hilei.

–Ez nik ulertzen! –Xamelak.

–Bortxaketa «oso» izango, baldin nik bizirik joaten utzi.

–O! Hortxe harrapatu zuk ni! Musu bat, agurtzeko?

–Ez nik behar, baina baldin hik behar, utziko nik.

Eguzkia agertu iz. Horixe eiz gutxieneko epetzat jarrita eiz ena. Hortik gora libre, baina Markok mahai gainetik eupada eginik, aldarri egiten:

–Lagunak! Nahikoa izango! Nahi iz enek, segi Bordaletatik aparte. Utz guk bakean emakumea! Baina amaitzeko, pare bat hitz nahike nik eskatu Leari, guztion agur moduan.

Hitz haien ondoko txalo-zartan, eguzkia ere mugitzen iruditu guri. Leak, eiz en tokitik, denok inguruan, esan eiz:

–Baldin hitz bat behar, «milesker» esanke nik, baina pare bat eskatu bait iz, «milesker bihotzez». Berriz Bordaletin! Ez izan nire kezkarik. Bordaletiko tximiniatik kea ageri bitartean, Lea bizi iz. Baldin, egunen batean, kerik ez ikusten zuek, orduantxe etorri bila.

Zenbat denbora iz Lea espetxetik irten eiz la? Zenbat esan hik? Gehiago izan behar! Ez hainbeste! Ba, gehiago iz! Heuk nahi ena, baina nik jokatu... Egon isilik!

Horrelakoxe eztabaidak izaten eiz Basagorrin. Denborarekin, hark zenbat urte egin ere ahaztuak iz gu, presondegietako kontuak erraz ahanzten bait, inorenak iz nean. Baina nekez ahaztuko guri Bordalegiko tximinia-tik kerik ageri ez en egun hura. Arrapaladan abiatu eiz guztiok, hura bizirik atzemateko ustean, baina ez bizirik, ez hilik. Etxea eta etxalde guztia arakaturik, ez guk ezer aurkitu. Basagorritar guztiok mendietara, itsasoetara, ibaietara eta haitzuloetara banatu eiz, eta lorratzik ere ez inon. Baldin hila izango, agertu behar nonbait, baina azkenean etsi eiz guk. Bordalegin, kateko animaliak aske ibilki, kaiola-abereak libre, ate-leihoak zabalik, sukaldea ordenan eta sutondoa garbi. Hauek ez iz hil hurren baten lanak, esan eiz Markok.

—Agertu al iz Lea? —galdetzen guk egunero. Gero hurrek bakarrik galdetzen, eta azkenean, inork ere ez. Behin honezkero, zaila hura agertzea, Urdanetako Doria bezala.